

SPO

ΔΟΚΙΜΙΟΝ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΣΤΟΙΧΕΙΩΔΩΝ ΑΡΧΩΝ

ΤΗΣ ΑΝΑΤΡΟΦΗΣ,

ΣΥΝΤΕΘΕΝ

ΥΠΟ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΣΠΟΥΡΤΣΕΪΜ ΙΑΤΡΟΥ

ΚΑΙ ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΝ

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΝΕΟΛΑΙΑΣ.

ΥΠΟ Χ. Μ. Σ.

Handwritten signature or initials in black ink.

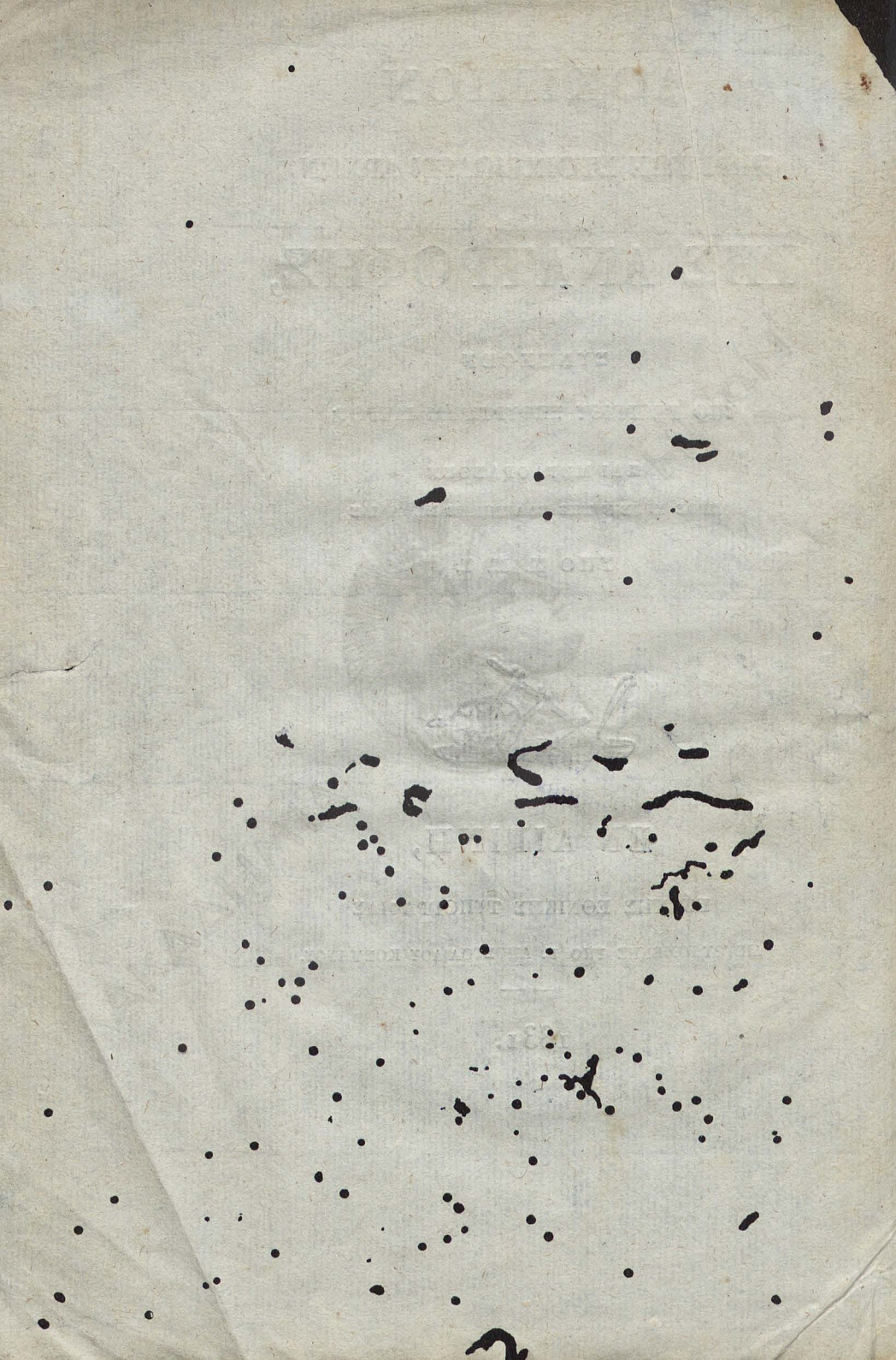
ΕΠΙΜΕΛΕΤΗΣ Κ. ΒΗΧΑΣ
ΕΦΟΡ. ΕΙΣΗΓΗΤΗΣ

ΕΝ ΑΙΓΙΝΗ,

ΕΚ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΟΜΕΝΗΣ ΥΠΟ Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΟΥ ΚΟΣΜΗΤΟΥ.

1831.

ΔΟΚΙΜΙΟΝ

18.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΣΤΟΙΧΕΙΩΔΩΝ ΑΡΧΩΝ

ΤΗΣ ΑΝΑΤΡΟΦΗΣ,

ΣΥΝΤΕΘΕΝ

ΥΠΟ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΣΠΟΥΡΤΣΕΪΜ ΙΑΤΡΟΥ·

ΚΑΙ ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΝ

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΝΕΟΛΑΙΑΣ

ΥΠΟ Χ. Μ. Σ.

ΕΝ ΑΙΓΙΝΗ,

ΕΚ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΟΜΕΝΗΣ ΥΠΟ Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΟΥ ΚΟΣΜΗΤΟΥ.

1831.

THE ANALYTICAL

SYNOPSIS

AND THE THEORY OF THE

ARTS

AND THE THEORY OF THE

ARTS

BY

THE

ARTS

1831

ΤΩΙ ΦΙΛΑΤΩΙ

ΣΤΕΦΑΝΩΙ Α. ΠΑΠΠΑ.

ΕΙΣ ΤΕΚΜΗΡΙΟΝ ΕΙΛΙΚΡΙΝΟΥΣ ΦΙΛΙΑΣ

ΑΝΑΤΙΘΗΣΙ ΤΟ ΠΑΡΟΝ

Ο ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗΣ

ΧΡΗΣΤΟΣ Μ. ΣΧΙΝΑΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.

Τὸ πρῶτον καὶ οὐσιωδέστερον ἀντικείμενον τῆς ἀνθρωπολογίας, ἢ τῆς σπουδῆς τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι τὸ νὰ γνωρίσῃ τινὰς τὴν φύσιν του· ἐκεῖνο δὲ, τὸ ὁποῖον συνίσταται εἰς τὸ νὰ διευθύνῃ τὴν ἀγωγὴν του μὲ τὸν ἐπιωφελέστερον τρόπον, ἐπέχει τὸ δεύτερον μέρος. Μεγαλόνοες ἄνδρες ἐνησχολήθησαν εἰς τοῦτο τὸ μέρος, καὶ τὰ περὶ τῆς ἀνατροφῆς συγγράμματα εἶναι ἀναρίθμητα· ἐμπορεῖ λοιπὸν νὰ μ' ἐρωτήσῃ τινὰς, διατί τάχα στοχάζομαι ἀναγκαῖον τὸ νὰ εἰπῶ τ' αὐτὰ περὶ τῶν αὐτῶν; ἀποκρίνομαι, ὅτι κάμνω τοῦτο, διότι ἡ ἀνατροφή δὲν εἶναι ἀκόμη ὑποία ἔπρεπε, καὶ διότι δὲν ἔφερον ἀποτελέσματα τοιαῦτα, ὅποια ἐπιθυμοῦμεν. « Εἶναι πλῆθος » βιβλίων, λέγει ὁ Ἐλβέτιος, καὶ πλῆθος σχολείων, ἀλλ' » ὀλίγοι οἱ νουνεχεῖς· εἶναι πλῆθος ἀξιωμαίων, ἀλλ' αὐτὰ » σπανίως καὶ ἐφαρμύζονται· κατανατᾶ ὁ ἄνθρωπος γέρον, » ἀλλ' ἀκόμη δὲν εἶναι παρὰ ἐν νήπιον ». Πραγματικῶς λοιπὸν ἔχομεν ἀνάγκην καὶ ἀπὸ νεωτέρας ἀναζητήσεως. Εἶναι κατὰ πολλὰ δύσκολον, διὰ νὰ μὴν εἰπῶ καὶ ἀδύνατον, τὸ νὰ δώσῃ τινὰς τὴν σήμερον εἰς τὴν ἀνατροφὴν τὸν βαθμὸν ἐκείνης τῆς τελειότητος, τῆς ὁποίας αὐτὴ εἶν' ἐπιδεκτικὴ· στοχάζομαι μ' ὅλον τοῦτο νὰ δυνηθῶ νὰ παρρησιάσω μερικὰς νέας ἰδέας εἰς τοῦτο τὸ ἀντικείμενον, καὶ νὰ σημειώσω οὐσιώδη μέσα τινὰ, ἢ ἐπιρροὴ τῶν ὁποίων ἤθελεν εἶσθαι πολλὰ δραστήριος, ἐὰν τὰ μετεχειρίζοντο.

Ἐπειδὴ καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν παλαιῶν καὶ νέων φιλοσόφων ἐσκέφθησαν περὶ τῆς ἀνατροφῆς, δύναται τις ν' ἐστοχασθῆ, ὅτι πολλαὶ τῶν ἰδεῶν μου εὐρίσκονται πρὸ πολλοῦ δημοσιευμέναι καὶ εἰς ἄλλα συγγράμματα· ἐγὼ μ' ὅλον τοῦτο μετεχειρίσθην ἀρχᾶς τοιαύτας, καὶ μὲ τοιαύτην μέθοδον ἤρχισα νὰ τὰς ἐξετάσω, ὁποῖαν ποτέ τις δὲν ἠκολούθησε. Τὰ οὐσιώδη μέρη, τὰ ὁποῖα ἐπιζητοῦν τὴν προσοχὴν τῶν ὅσοι ἐνασχολοῦνται καὶ ἐπαγγέλλονται τὴν ἀνατροφὴν, συμπεριλαμβάνουσιν τὴν φύσιν ἢ τὰς κυριωτέρας τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεις, τὰς μεταβολὰς, τὰς ὁποίας αὐτὸς ὑπέφερεν ἀπ' ἀρχῆς κόσμου, τὴν ἐπιβροχὴν καὶ τὴν ὠφέλειαν τῆς ἀνατροφῆς, τὰς κλάσεις τῆς κοινωνίας, τὰς ὁποίας πρέπει νὰ ἐκπαιδεύσῃ τις, τὰ μέσα, τὰ ὁποῖα μεταχειρίζεται διὰ νὰ διδάξῃ, καὶ τοὺς τρόπους, τοὺς ὁποίους πρέπει ν' ἀκολουθῆ διὰ τὴν καλὴν ἐκπαίδειαν τοῦ κομποῦ του.

Μεταξὺ τῶν Φιλοσόφων εἶναι τινές, οὔτινες ἐδοκίμασαν νὰ καταβιάσων τὸν ἀνθρώπον ἀπὸ τὴν ἀξίαν του, καὶ νὰ τὸν ἐξισάσων μὲ τὰ ἄλλα ζῶα· ἄλλοι ἐξ ἐναντίας δι' ἰσχυρίσθησαν, ὅτι αὐτὸς δὲν ἔχει κἀνὲν κοινὸν μὲ αὐτά. Ἐκεῖνοι λέγουσιν, ὅτι ὁ ἀνθρώπος εἶναι τὸ μόνον ἀποτέλεσμα τῆς ἀνατροφῆς καὶ τῶν περιστάσεων· αἱ τοῖ, ὅτι ἡ ὑπαρξίς του καὶ ὅλα τὰ ἔργα του εἶναι προσδιορισμένα ἀνέκαθεν. Οἱ μὲν στοχάζονται, ὅτι τὸ ἀνθρώπινον γένος τελειότερον ἀποκατεστάθη μετὰ τὴν πλάσιν του· οἱ δὲ Ἑβραίων τὴν συνεχῆ του διαστοφὴν· καὶ πολλοὶ θέλουσιν, ὅτι πρέπει τις νὰ διδάσκῃ ὅλας τὰς κλάσεις τῆς κοινωνίας· ἄλλοι δὲ, ὅτι μόνον τὸν Ἰουδαίου λαόν, χωρὶς ποτε νὰ συμφωνῆ κἀνεὶς ἀπ' αὐτοὺς περὶ

τοῦ ἀντικειμένου τῶν γνώσεων, καὶ περὶ τῆς μεθόδου τῆς διδασκαλίας· τινὲς ἐσυμβούλευσαν, ὅτι καλὸν εἶναι νὰ διδάσκη τις τοὺς παῖδας μὲ τὴν πειθῶν, ἄλλοι δὲ στοχάζονται ὡς ἀναγκαιότερον καὶ ὠφελιμώτερον ν' ἀπαιτοῦν τυφλὴν ὑπακοὴν καὶ ἀπεριόριστον ὑποταγὴν ἀπ' αὐτούς. Ἄς ἰδῶμεν δὲ τώρα μέχρι τίνος οἱ στοχασμοί των εἶναι ἀληθεῖς ἢ ψευδεῖς.

Ἐὰν θεωρήσωμεν τὴν εἰς κλάσεις φυσικὴν τῶν ὄντων διαίρεσιν, ὑπιστηριζομένην εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν ἰδικιτέρων ὀργάνων των, εἰς τὸ ὕφασμα καὶ καθήκοντά των, ἀδύνατον εἶναι νὰ συγχέωμεν μὲ τ' ἄλλα ζῶα τὸν ἄνθρωπον, ἀγκαλὰ καὶ πολλὰ καθήκοντα τῆς ζωῆς του, καθὼς καὶ αἱ ἐξωτερικαὶ αἰσθήσεις του καὶ πολλαὶ νοητικαὶ του δυνάμεις, εἶναι κοινὰ τῷ ὄντι μὲ τὰς τῶν ζῶων· αὐτὸς ὅμως ἔχει τινὰς δυνάμεις, αἵτινες συσταίνουν τὸν χαρακτῆρά του, καὶ τὸ ἀποκαθιστάνουν ὑπέροχον καθ' ὅλην τὴν οἰκουμένην. Τὰ διάφορα ταῦτα μέρη εἶναι ἐξηκριθωμένα μὲ λεπτομέρειαν εἰς τὸ περὶ φρενολογίας βιβλίον μου, καὶ εἰς τὸ φιλοσοφικὸν μου δοκίμιον περὶ τοῦ αἰσθητικοῦ ἀνθρώπου.

Εἰς αὐτὰ τὰ συγγράμματα ὁμοίως ἐξέτασα, ἐὰν τοῦ ἀνθρώπου ἡ φύσις ἦναι περιτρισμένη διόλου, ἢ ἐὰν αἱ δυνάμεις του ἦναι τῶν ἐξωτερικῶν περιστάσεων ἀποτέλεσμα. Ἐκεῖ, στοχάζομαι, ἀπάδειξα, ὅτι ἡ ἀνατροφή δὲν πλαστοουργεῖ τὰς δυνάμεις μήτε εἰς τὸν ἄνθρωπον, μήτε εἰς τὰ ζῶα· εἰς τὴν ἔκθεσιν ὅμως τούτου τοῦ δοκιμίου θέλω παρῆγει νὰ ἐξετάσω τὴν ὠφέλειαν τῆς ἀνατροφῆς καὶ ἐπίρ-

ροϊάν της· θέλω ἐκθέσει τοὺς τρόπους, οἵτινες μοὶ ἐφάνησαν πλέον ἴδιοι εἰς τὸ ν' ἀναπτύξουν, νὰ γυμνάσουν καὶ νὰ διευθύνουν τὰς ἐμφύτους δυνάμεις μας, καθὼς καὶ τὴν κατάχρησίν των νὰ ἐμποδίσουν.

Ἐν ἄλλο μέρος, περὶ τοῦ ὁποίου ἐνησχολήθη εἰς τὰ ἄνω εἰρημένα ἤδη δύο συγγράμματα, καὶ τὸ ὁποῖον δὲν πρέπει ποτέ τις νὰ παραβλέπη διατρέχων τὸ περὶ ἀνατροφῆς τοῦτο δοκίμιον, ἀνάγεται εἰς τὴν διαφορὰν, ἣτις ὑπάρχει μεταξὺ τῶν δυνάμεων καὶ τῶν ἐνεργειῶν των· αἱ πρῶται, ὡς προσδιωρισμέναι οὔσαι διὰ τῆς πλαστουργήσεως, καὶ αἱ δεύτεραι ὡς ὑποτεταγμέναι εἰς τὴν ἐπιβρόχην τῆς θελήσεως, καὶ ἐξαρτώμεναι ἀπὸ ἄλλα πολλὰ ἀπαιτούμενα. Ἐὰν αἱ δυνάμεις δὲν ἐδίδοντο ποτέ εἰς τὸν ἄνθρωπον, δὲν ἤθελεν εἶσθαι ὑπεύθυνος καὶ τῆς χρήσεώς των· καὶ ἐὰν αἱ πράξεις ἦσαν προσδιωρισμέναι ἀνάκαθεν, ὁ ἄνθρωπος δὲν ἤθελεν εἶχει μὴτε ἀξίαν, μὴτε ἀναξιώτητα.

Πραγματευόμενοι περὶ τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, καὶ κατ' ἀρχὰς καθ' ὅσον αὐτὴ συντείνει εἰς τὴν ἀνατροφήν του, ἀνάγκη νὰ ἐξετάσωμεν, ἀνίσως τὸ ἀνθρώπινον γένος ἦναι ἐν μόνον, ἢ καὶ ἂν ὑπάρχουν περισσότερα ἀπὸ ἓν. Ἡ ἀνατροφή, καὶ ἡ νομοθεσία ἐνασχολοῦνται εἰς τὴν ἐξήγησιν τοῦ ζητήματος τούτου. Ἐὰν τῶ ὄντι ὑπάρχουν διάφορα τῶν ἀνθρώπων γένη, αἱ ἀρχαὶ τῆς ἀνατροφῆς τοῦλάχιστον εἰς τὴν φύσιν των δὲν δύνανται ποτέ νὰ ἦναι αἱ αὐταί· ὅσαι εἶναι ἴδιαι εἰς τοὺς Εὐρωπαϊοὺς, δὲν ἀνήκουσιν ποτέ εἰς τὰ ἄλλα γένη. Ἀλλ' ἐὰν ἡ φύσις ὅλων τῶν ἀνθρώπων ἐν γένει ἦναι ἡ ἴδια οὐσιωδῶς, ἓνας γενικὸς τῆς ἀνατροφῆς σκοπὸς καὶ ἐν οἴκου.

μεινικὸν ἔθνικὸν δικαίωμα ἤθελον εἶσθαι καταλλήλως προσηρμοσμένα· καὶ ἂν ἀποδεχθῶμεν τὴν πρώτην ὑπόθεσιν, τότε στοχαζόμενοι τοὺς Αἰθίοπας κατωτέρους ἀπὸ τοὺς Εὐρωπαίους, ἀνάγκη καὶ νὰ τοὺς ἀθωώνωμεν διὰ τὴν σκλαβίαν των, ὡς ἐκ φύσεως προσδιωρισμένην· διότι οἱ ἄνθρωποι εἶναι κύριοι φύσει τῶν κατωτέρων πλασμάτων· ἐὰν τὴν δευτέραν ὁμῶς, τότε τὸ νὰ μεταχειρίζονται πάλιν οἱ Εὐρωπαῖοι ὡς ἐμπόριον τοὺς Αἰθίοπας, δὲν ἔπρεπε νὰ τοῖς προξενῆ τὸν ἐγωῖσμόν, ὅστις δὲν συγχωρεῖται μὴτ' ἀπὸ τὴν φυσικὴν ἠθικὴν τοῦ ἀνθρώπου, μὴτ' ἀπ' ἐκείνην τοῦ χριστιανισμοῦ.

Ἡ διαφορὰ τῶν ἀνθρώπων ὡς πρὸς τὸ μέγεθός των, τὸν σχηματισμὸν καὶ χρωματισμὸν των, ὡς πρὸς τοὺς προσωπικοὺς χαρακτῆρας, καὶ ὡς πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν αἰσθήσεων καὶ τοῦ πνεύματός των, εἶναι τόσον μεγάλη, ὥς ἐδύναται τις νὰ τὴν παρατηρήσῃ, ὅσον ἀδιάφορος καὶ ἂν ᾔηται· ἐπειδὴ καὶ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ Αἰθίοψ καὶ Εὐρωπαῖος, ὁ Γίγας καὶ Νάννος, ὁ Βολταῖρος καὶ Ὠτεντότης ποτὲ δὲν ἀνήκουν εἰς τὸ ἴδιον γένος, μὴτε δύναται τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ὁ ἀνθρωποφάγος, ὅστις ζητεῖ ὅποιανδήποτε ἡδονὴν του εἴτε οὐράνιον, εἴτε γήϊνον εἰς τῶν θηριωδῶν του παθῶν τὴν ἀπόλαυσιν, καὶ ὁ ἰληθῶς φιλόανθρωπος χριστιανός, ὅστις θεορεῖ τὰ πλάσματα ὅλα, ὡς ἔργα θείας πρόνοιᾶς, εἶναι δυνατὸν νὰ κατάγωνται ἀπὸ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ ζεῦγος.

Συγγραφεῖς τινες ἐφαντάσθησαν, ὅτ' ὑπάρχουν πραγματικῶς διάφρα τῶν ἀνθρώπων γένη· ἄλλοι ἐξηγοῦν τὰς διαφορὰς ταύτας μὲ τοὺς ἰδίους φυσικοὺς νόμους, οἱ ὁμοῖοι τροπολογοῦν τὸν σχηματισμὸν τῶν ζώων, καὶ τῶν φυτῶν.

Ἐξετάζων τις τὸ ζήτημα τοῦτο, ἀνάγκη κατ' ἀρχὰς νὰ παρατηρήσῃ τὰς ἐξωτερικὰς τοῦ σώματος ιδιότητας ὅποιαί εἶναι, τὸ μέγεθος, τὸ σχῆμα καὶ χρῶμα, ἀκολούθως τὸ ἐσωτερικὸν ὕφασμά του, τὸν ἀριθμὸν τῶν ἰδιαιτέρων ὀργάνων του, τοὺς νόμους τοῦ πολλαπλασιασμοῦ του, καὶ τέλος πάντων τὴν ἀνάπτυξιν τῶν αἰσθήσεων καὶ τοῦ πνεύματός του καθότι τὸ νὰ θελήσῃ τινὰς εἰς ταύτας τὰς ἐξετάσεις νὰ περιορισθῇ μόνον εἰς τὰς ἐξωτερικὰς τοῦ ἀνθρώπου ποιότητας, κατὰ τοῦτο θέλει ὁμοιάσει τὸν φυσικόν, ὅστις θέλει νὰ κλασποποιήσῃ τὰ ὄντα κατὰ τὸ ἐξωτερικόν των μόνον φαινόμενον χωρὶς νὰ παρατηρήσῃ τὸν ἐσωτερικόν των ὀργανισμὸν καὶ τὰς ἐνεργείας των, ἢ τὸν βιβλιοπώλην, ὅστις θέλει νὰ κατατάξῃ τὰ σώματα κατὰ τὸ μέγεθός των καὶ σχῆμά των, χωρὶς νὰ προσέχῃ καὶ εἰς τὰ ὅτι ἐμπεριέχουν.

Ὅσοι δέχονται διάφορα τῶν ἀνθρώπων γένη, λέγουσιν, ὅτι τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῶα ἐπλάσθησαν κατὰ τὰ διάφορα τῆς γῆς κλίματα, καὶ ὅτι ἄλλα διωρίσθησαν εἰς τὰ θερμὰ ἢ ψυχρά, καὶ ἄλλα πάλιν εἰς τὰ ἐλώδη, ἢ εἰς θουνά· ἡ λευκὴ ἄρκτος, π. χ. καὶ ἡ τάρανδος ποτέ δὲν δύνανται νὰ ζήσουν εἰς τὴν διακεκαυμένην ζώνην, ἐνῶ ὁ ἐλέφας οἱ τίθηκοι κ.τ.λ. δὲν ἠμποροῦν νὰ ὑποφέρουν τὸ ψύχος. Ἄν δὲ ἡ φύσις προσήρμοσε κατ' ἀναλογίαν τῶν διαφόρων κλιμάτων τὰ ζῶα, δὲν ἀκολουθεῖ ὅμως τὸ ἴδιον καὶ εἰς τοὺς ἀνθρώπους.

Ὁ λόρδος Κάμεν εἰς τὰς περὶ ἀνθρώπου ἀναζητήσεις τοῦ βεβαιώνει αὐτὴν τὴν γνώμην, καὶ διὰ τῆς ἀναλογίης παρῆλθε νὰ τὴν ἐπικυρώσῃ· αὐτὸς προσθέτει, ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἀσθενοῦν, ὅταν ἀλλάσσουν τὸ κλίμα, κηθὼς καὶ τὰ

ΤΩΙ ΦΙΛΑΤΩΙ

ΣΤΕΦΑΝΩΙ Α. ΠΑΠΠΑ.

ΕΙΣ ΤΕΚΜΗΡΙΟΝ ΕΙΛΙΚΡΙΝΟΥΣ ΦΙΛΙΑΣ

ΑΝΑΤΙΘΗΣΙ ΤΟ ΠΑΡΟΝ

Ο ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗΣ

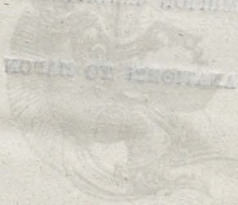
ΧΡΗΣΤΟΣ Μ. ΣΧΙΝΑΣ

ESTABLISHED 1871

STEFANOVI A. PAPPA

THE NATIONAL BUREAU OF INVESTIGATION

WASHINGTON, D. C.

REPORT OF THE

AGENCY

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.

Τὸ πρῶτον καὶ οὐσιωδέστερον ἀντικείμενον τῆς ἀνθρωπολογίας, ἢ τῆς σπουδῆς τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι τὸ νὰ γνωρίσῃ τις τὴν φύσιν του· ἐκεῖνο δὲ, το ὁποῖον συνίσταται εἰς τὸ νὰ διευθύνῃ τὴν ἀγωγὴν του μὲ τὸν ἐπιωφελέστερον τρόπον, ἐπέχει τὸ δεύτερον μέρος. Μεγαλόνοες ἄνδρες ἐνησχολήθησαν εἰς τοῦτο τὸ μέρος, καὶ τὰ περὶ τῆς ἀνατροφῆς συγγράμματα εἶναι ἀναρίθμητα· ἐμπορεῖ λοιπὸν νὰ μ' ἐρωτήσῃ τις, διατί τάχα στοχάζομαι ἀναγκαῖον τὸ νὰ εἰπῶ τ' αὐτὰ περὶ τῶν αὐτῶν; ἀποκρίνομαι, ὅτι κάμνω τοῦτο, διότι ἡ ἀνατροφή δὲν εἶναι ἀκόμη ὅποια ἔπρεπε, καὶ διότι δὲν ἔφερον ἀποτελέσματα τοιαῦτα, ὅποια ἐπιθυμοῦμεν. « Εἶναι πλῆθος » βιβλίων, λέγει ὁ Ἐλβέτιος, καὶ πλῆθος σχολείων, ἀλλ' » ὀλίγοι οἱ νονεχεῖς· εἶναι πλῆθος ἀξιωματῶν, ἀλλ' αὐτὰ » σπανίως καὶ ἐφαρμόζονται· καταντᾷ ὁ ἄνθρωπος γέρον, » ἀλλ' ἀκόμη δὲν εἶναι παρὰ ἓν νήπιον »· πραγματικῶς λοιπὸν ἔχομεν ἀνάγκην καὶ ἀπὸ νεωτέρας ἀναζητήσεως. Εἶναι κατὰ πολλὰ δύσκολον, διὰ νὰ μὴν εἰπῶ καὶ ἄδύναται, τὸ νὰ δώσῃ τις τινὰς τὴν σήμερον εἰς τὴν ἀνατροφὴν τὸν βαθμὸν ἐκείνης τῆς τελειότητος, τῆς ὁποίας αὐτὴ εἶν' ἐτιδεκτικὴ· στοχάζομαι μ' ὅλον τοῦτο νὰ δυνηθῶ νὰ παρρησιάσω μερικὰς νέας ιδέας εἰς τοῦτο τὸ ἀντικείμενον, καὶ νὰ σημειώσω οὐσιώδη μέσα τινὰ, ἢ ἐπιβρόη τῶν ὁποίων ἤθελεν εἶσθαι πολλὰ δραστήριος, εἰάν τὰ μετεχειρίζοντο.

Ἐπειδὴ καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν παλαιῶν καὶ νέων φιλοσόφων ἐσκέφθησαν περὶ τῆς ἀνατροφῆς, δύναταί τις νὰ στοχασθῆ, ὅτι πολλαὶ τῶν ἰδεῶν μου εὐρίσκονται πρὸ πολλοῦ δημοσιευμένοι καὶ εἰς ἄλλα συγγράμματα· ἐγὼ μ' ὅλον τοῦτο μετεχειρίσθην ἀρχὰς τοιαύτας, καὶ μὲ τοιαύτην μέθοδον ἤρχισα νὰ τὰς ἐξετάσω, ὁποῖαν ποτέ τις δὲν ἠκολούθησε. Τὰ οὐσιώδη μέρη, τὰ ὁποῖα ἐπιζητοῦν τὴν προσοχὴν τῶν ὅσοι ἐνασχολοῦνται καὶ ἐπαγγέλλονται τὴν ἀνατροφήν, συμπεριλαμβάνουν τὴν φύσιν ἢ τὰς κυριωτέρας τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεις, τὰς μεταβολὰς, τὰς ὁποίας αὐτὸς ὑπέφερεν ἀπ' ἀρχῆς κόσμου, τὴν ἐπιβροχὴν καὶ τὴν ὠφέλειαν τῆς ἀνατροφῆς, τὰς κλάσεις τῆς κοινωνίας, τὰς ὁποίας πρέπει νὰ ἐκπαιδεύσῃ τις, τὰ μέσα, τὰ ὁποῖα μεταχειρίζεται διὰ νὰ διδάξῃ, καὶ τοὺς τρόπους, τοὺς ὁποίους πρέπει ν' ἀκολουθῆ διὰ τὴν καλὴν ἔκβασιν τοῦ σκοποῦ του.

Μεταξὺ τῶν φιλοσόφων εἶναι τινές, οἵτινες ἐδοκίμασαν νὰ καταβιβάσουν τὸν ἀνθρώπον ἀπὸ τὴν ἀξίαν του, καὶ νὰ τὸν ἐξισάσουν μὲ τὰ ἄλλα ζῶα· ἄλλοι ἐξ ἐναντίας διῆσχυσαν, ὅτι αὐτὸς δὲν ἔχει κἀνὲν κοινὸν μὲ αὐτά. Ἐκεῖνοι λέγουν, ὅτι ὁ ἀνθρώπος εἶναι τὸ μόνον ἀποτέλεσμα τῆς ἀνατροφῆς καὶ τῶν περιστάσεων· αὐτοὶ, ὅτι ἡ ὑπαρξίς του καὶ ὅλα τὰ ἔργα του εἶναι προσδιωρισμένα ἀνέκαθεν. Οἱ μὲν στοχάζονται, ὅτι τὸ ἀνθρώπινον γένος τελειότερον ἀποκατεστάθη μετὰ τὴν πλάσιν του· οἱ δὲ θρηνοῦν τὴν συνεχῆ του διαστροφήν· καὶ πολλοὶ θέλουν, ὅτι πρέπει τις νὰ διδάσκῃ ὅλας τὰς κλάσεις τῆς κοινωνίας· ἄλλοι δὲ, ὅτι μόνον τὸν χυδαῖον λαόν, χωρὶς ποτε νὰ συμφωνῆ κἀνεὶς ἀπ' αὐτοὺς περὶ

τοῦ ἀντικειμένου τῶν γνώσεων, καὶ περὶ τῆς μεθόδου τῆς διδασκαλίας· τινὲς ἐσυμβούλευσαν, ὅτι καλὸν εἶναι νὰ διδάσκη τις τοὺς παῖδας μὲ τὴν πειθῶ, ἄλλοι δὲ στοχάζονται ὡς ἀνάγκαιότερον καὶ ὠφελιμότερον ν' ἀπαιτοῦν τυφλὴν ὑπακοὴν καὶ ἀπεριόριστον ὑποταγὴν ἀπ' αὐτούς. Ἄς ἰδῶμεν δὲ τώρα μέχρι τίνος οἱ στοχασμοί των εἶναι ἀληθεῖς ἢ ψευδεῖς.

Ἐὰν θεωρήσωμεν τὴν εἰς κλάσεις φυσικὴν τῶν ὄντων διαίρεσιν, ἐπιστηριζομένην εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν ἰδιαιτέρων ὀργάνων των, εἰς τὸ ὕφασμα καὶ καθήκοντά των, ἀδύνατον εἶναι νὰ συγχέωμεν μὲ τ' ἄλλα ζῶα τὸν ἄνθρωπον, ἀγκαλὰ καὶ πολλὰ καθήκοντα τῆς ζωῆς του, καθὼς καὶ αἱ ἐξωτερικαὶ αἰσθήσεις του καὶ πολλαὶ νοητικαὶ του δυνάμεις, εἶναι κοινὰ τῷ ὄντι μὲ τὰς τῶν ζῶων· αὐτὸς ὅμως ἔχει τινὰς δυνάμεις, αἵτινες συσταίνουν τὸν χαρακτῆρά του, καὶ τὸν ἀποκαθιστάνουν ὑπέροχον καθ' ὅλην τὴν οἰκουμένην. Τὰ διάφορα ταῦτα μέρη εἶναι ἐξηκριβωμένα μὲ λεπτομέρειαν εἰς τὸ περὶ φρενολογίας βιβλίον μου, καὶ εἰς τὸ φιλοσοφικόν μου δοκίμιον περὶ τοῦ αἰσθητικοῦ ἀνθρώπου.

Εἰς αὐτὰ τὰ συγγράμματα ὁμοίως ἐξέτασα, εἰὰν τοῦ ἀνθρώπου ἡ φύσις ἦναι περιορισμένη διόλου, ἢ εἰὰν αἱ δυνάμεις του ἦναι τῶν ἐξωτερικῶν περιστάσεων ἀποτελεσμα. Ἐκεῖ, στοχάζομαι, ἀπέδειξα, ὅτι ἡ ἀνατροφή δὲν πλαστοურγεῖ τὰς δυνάμεις μῆτε εἰς τὸν ἄνθρωπον, μῆτε εἰς τὰ ζῶα· εἰς τὴν ἔκθεσιν ὅμως τούτου τοῦ δοκιμίου θέλω πασχίσει νὰ ἐξετάσω τὴν ὠφέλειαν τῆς ἀνατροφῆς καὶ ἐπίρ-

ροϊάν της· θέλω ἐκθέσει τοὺς τρόπους, οἵτινες μοὶ ἐφάνησαν πλέον ἴδιοι εἰς τὸ ν' ἀναπτύξουν, νὰ γυμνάσουν καὶ νὰ διευθύνουν τὰς ἐμφύτους δυνάμεις μας, καθὼς καὶ τὴν κατάχρησίν των νὰ ἐμποδίσουν.

Ἐν ἄλλο μέρος, περὶ τοῦ ὁποίου ἐνησχολήθη ἐν τὰ ἄνω εἰρημένα ἤδη δύο συγγράμματα, καὶ τὸ ὁποῖον δὲν πρέπει ποτέ τις νὰ παραβλέπη διατρέχων τὸ περὶ ἀνατροφῆς τοῦτο δοκίμιον, ἀνάγεται εἰς τὴν διαφορὰν, ἣτις ὑπάρχει μεταξὺ τῶν δυνάμεων καὶ τῶν ἐνεργειῶν των· αἱ πρῶται, ὡς προσδιωρισμέναι οὔσαι διὰ τῆς πλοστουργήσεως, καὶ αἱ δευτέραι ὡς ὑποτεταγμέναι εἰς τὴν ἐπιρροὴν τῆς θελήσεως, καὶ ἐξαρτώμεναι ἀπὸ ἄλλα πολλὰ ἀπαιτούμενα. Ἐὰν αἱ δυνάμεις δὲν ἐδίδοντο ποτέ εἰς τὸν ἄνθρωπον, δὲν ἤθελεν εἶσθαι ὑπεύθυνος καὶ τῆς χρήσεώς των· καὶ ἐὰν αἱ πράξεις ἦσαν προσδιωρισμέναι ἀνεκάθεν, ὁ ἄνθρωπος δὲν ἤθελεν ἔχει μῆτε ἀξίαν, μῆτε ἀναξιότητα.

Πραγματευόμενοι περὶ τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, καὶ κατ' ἀρχὰς καθ' ὅσον αὐτὴ συντείνει εἰς τὴν ἀνατροφὴν του, ἀνάγκη νὰ ἐξετάσωμεν, ἀνίσως τὸ ἀνθρώπινον γένος ἦναι ἐν μόνον, ἢ καὶ ἂν ὑπάρχον περισσότερα αἰ.ὸ ἐν. Ἡ ἀνατροφή, καὶ ἡ νομοθεσία ἐνασχολοῦνται εἰς τὴν ἐξήγησιν τοῦ ζητήματος τούτου. Ἐὰν τῷ ὄντι ὑπάρχουν διάφορα τῶν ἀνθρώπων γένη, αἱ ἀρχαὶ τῆς ἀνατροφῆς τοῦλάχιστον εἰς τὴν φύσιν των δὲν δύνανται ποτέ νὰ ἦναι αἱ αὐταί· ὅσαι εἶναι ἴδιοι εἰς τοὺς Εὐρωπαϊοὺς, δὲν ἀνέκουσ' ποτε εἰς τὰ ἄλλα γένη. Ἀλλ' ἐὰν ἡ φύσις ὅλων τῶν ἀνθρώπων ἐν γένει ἦναι ἡ ἰδία οὐσιαδῶς, ἕνας γενικὸς τῆς ἀνατροφῆς σκοπὸς καὶ ἐνοικοῦ-

μενικὸν ἔθνικὸν δικαίωμα ἤθελον εἶσθαι καταλλήλως προσ-
 ηρμοσμένα· καὶ ἂν ἀποδεχθῶμεν τὴν πρώτην ὑπόθεσιν, τό-
 τε στοχαζόμενοι τοὺς Αἰθίοπας κατωτέρους ἀπὸ τοὺς Εὐρω-
 παίους, ἀνάγκη καὶ νὰ τοὺς ἀθωώνωμεν διὰ τὴν σκλαβίαν
 των, ὡς ἐκ φύσεως προσδιωρισμένην· διότι οἱ ἄνθρωποι
 εἶναι κύριοι φύσει τῶν κατωτέρων πλασμάτων· ἐὰν τὴν δευ-
 τέρην ὁμως, τότε τὸ νὰ μεταχειρίζονται πάλιν οἱ Εὐρωπαῖοι
 ὡς ἐμπόριον τοὺς Αἰθίοπας, δὲν ἔπρεπε νὰ τοῖς προξενῆ τὸν
 ἐγωϊσμὸν, ὅστις δὲν συγχωρεῖται μὴτ' ἀπὸ τὴν φυσικὴν
 ἠθικὴν τοῦ ἄνθρώπου, μὴτ' ἀπ' ἐκείνην τοῦ χριστιανισμοῦ.

Ἡ διαφορὰ τῶν ἀνθρώπων ὡς πρὸς τὸ μέγεθός των, τὸν
 σχηματισμὸν καὶ χρωματισμὸν των, ὡς πρὸς τοὺς προσω-
 πικούς χαρακτῆρας, καὶ ὡς πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν αἰ-
 σθήσεων καὶ τοῦ πνεύματός των, εἶναι τόσον μεγάλη, ὥστε
 δύναται τις νὰ τὴν παρατηρήσῃ, ὅσον ἀδιάφορος καὶ ἂν
 ᾖ· ἐπειδὴ καὶ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ Αἰθίοψ καὶ Εὐρωπαῖος,
 ὁ Γίγας καὶ Νάννος, ὁ Βολταῖρος καὶ Ὠτεντότης ποτὲ δὲν
 ἀνήκουν εἰς τὸ ἴδιον γένος, μῆτε δύναται τις νὰ εἴπῃ, ὅτι
 ὁ ἀνθρωποφάγος, ὅστις ζητεῖ ὅποιανδήποτε ἡδονὴν του εἴτε
 οὐράνιον, εἴτε γήϊνον εἰς τῶν θηριωδῶν του παθῶν τὴν ἀπό-
 λαυσιν, καὶ ὁ ἀληθῶς φιλόανθρωπος χριστιανός, ὅστις
 θεωρεῖ τὰ πλάσματα ὅλα, ὡς ἔργα θείας προνοίας, εἶναι
 δυνατόν νὰ ἀτάγωνται ἀπὸ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ ζεῦγος.

Συγγραφεῖς τινες ἐφαντάσθησαν, ὅτ' ὑπάρχουν πραγμα-
 τικῶς διάφορα τῶν ἀνθρώπων γένη· ἄλλοι ἐξηγοῦν τὰς δια-
 φαρὰς ταύτας μὲ τοὺς ἰδίους φυσικοὺς νόμους, οἱ ὅποιοι
 τροπολογοῦν τὸν σχηματισμὸν τῶν ζώων, καὶ τῶν φυτῶν.

Ἐξετάζων τις τὸ ζήτημα τοῦτο, ἀνάγκη κατ' ἀρχὰς νὰ παρατηρήσῃ τὰς ἐξωτερικὰς τοῦ σώματος ιδιότητάς ὅποιαί εἶναι, τὸ μέγεθος, τὸ σχῆμα καὶ χρῶμα, ἀκολουθῶς τὸ ἐσωτερικὸν ὕφασμά του, τὸν ἀριθμὸν τῶν ἰδιαιτέρων ὀργάνων του, τοὺς νόμους τοῦ πολλαπλασιασμοῦ του, καὶ τέλος πάντων τὴν ἀνάπτυξιν τῶν αἰσθήσεων καὶ τοῦ πνεύματός του καθότι τὸ νὰ θελήσῃ τινὰς εἰς ταύτας τὰς ἐξετάσεις νὰ περιορισθῇ μόνον εἰς τὰς ἐξωτερικὰς τοῦ ἄνθρωπου ποιότητας, κατὰ τοῦτο θέλει ὁμοιάσει τὸν φυσικόν, ὅστις θέλει νὰ κλασοποιήσῃ τὰ ὄντα κατὰ τὸ ἐξωτερικὸν των μόνον φαινόμενον χωρὶς νὰ παρατηρήσῃ τὸν ἐσωτερικὸν των ὀργανισμὸν καὶ τὰς ἐνεργείας των, ἢ τὸν βιβλιοπώλην, ὅστις θέλει νὰ κατατάξῃ τὰ σώματα κατὰ τὸ μέγεθός των καὶ σχημάτων, χωρὶς νὰ προσέχῃ καὶ εἰς τὰ ὅτι ἐμπεριέχουν.

Ὅσοι δέχονται διάφορα τῶν ἀνθρώπων γένη, λέγουσιν, ὅτι τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῶα ἐπλάσθησαν κατὰ τὰ διάφορα τῆς γῆς κλίματα, καὶ ὅτι ἄλλα διωρίσθησαν εἰς τὰ θερμὰ ἢ ψυχρὰ, καὶ ἄλλα πάλιν εἰς τὰ ἐλώδη, ἢ εἰς βουνὰ ἢ λευκὴ ἄρκτος, π. χ. καὶ ὁ τάρανδος ποτὲ δὲν δύνανται νὰ ζήσουν εἰς τὴν διακεκαυμένην ζώνην, ἐνῶ ὁ ἐλέφας οἱ πύθιοι κ.τ.λ. δὲν ἤμπορῶν νὰ ὑποφέρουν τὸ ψύχος. Ἄν δὲ ἡ φύσις προσήρμοσε κατ' ἀναλογίαν τῶν διαφορῶν κλιμάτων τὰ ζῶα, δὲν ἀκολουθεῖ ὅμως τὸ ἴδιον καὶ εἰς τοὺς ἀνθρώπους.

Ὁ λόρδος Κάμεν εἰς τὰς περὶ ἀνθρώπου ἀναζητήσεις του βεβαιώνει αὐτὴν τὴν γνώμην, καὶ διὰ τῆς ἀναλογίας πασχίζει νὰ τὴν ἐπικυρώσῃ αὐτὸς προσθέτει, ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἀσθενοῦν, ὅταν ἀλλάσσουν τὸ κλίμα, καθὼς καὶ τὰ

φυτὰ καὶ τὰ ζῶα μεταφερόμενα ἀπὸ ἓν κλίμα εἰς ἄλλο ὑποφέρουν, μαραίνονται, καὶ ξηραίνονται τέλος πάντων.

Ἀληθές εἶναι, ὅτι εἰς τὰ ἀρκτικά μέρη, ὅπου τὸ λινάρι δὲν ἐπιδίδει, δὲν σπείρουν παρὰ σιτάρι, τὸ ὁποῖον μαραίνεται εἰς τοὺς μεσημβρινούς τόπους, καὶ ὅτι τὸ γένος τῶν Ἀραβικῶν ἵππων, οἱ ὁποῖοι εἰς τὴν ἄρκτον αὐξάνουν, διὰ νὰ διατηρηθοῦν εἰς τὴν τελειότητά των, πρέπει νὰ κατάγωνται πέντοτε ἀπὸ ἄλλους, οἱ ὁποῖοι νὰ ἐγεννήθησαν καὶ νὰ ἠῤῥξησαν εἰς τὸ αὐτὸ μὲ τὸ τῶν προγόνων των κλίμα· ἀλλ' ἡ ὑπόθεσις αὕτη ἐπιστηριζομένη εἰς τὴν ἀναλογίαν δὲν εἶναι ἰσχυρὰ τόσον. Βέβαιον εἶναι ὅτι τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῶα, τὰ ὁποῖα ἀπαντᾷ τις εἰς τὰ διάφορα κλίματα, εἶναι διαφόρων γενῶν· ἀλλ' ὁμοίως δὲν βεβαιοῦται, ἐὰν καὶ ἡ διαφορὰ αὕτη ὑπάρχη μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων· μάλιστα πρέπει νὰ στοχασθῶμεν, ὅτι τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῶα, τὰ ὁποῖα δὲν ἐμποροῦν νὰ διαφεντευθῶσιν ἀπὸ τὰς ἐξωτερικὰς ἐπιρροίας, ἐπροσδιωρίσθησαν καὶ κατὰ τὸ γένος των εἰς τὰ διάφορα κλίματα· ὁ ἄνθρωπος ὅμως ἐμπορεῖ νὰ ζήσῃ εἰς ὅλους τοὺς τύπους, διότι προφυλάττει τὸ ἄτομό· του, ἀπμακρύνει ὅ,τι τὸν ἐμποδίζει, νικᾷ τὰς δυσκολίας, καὶ μορφώνει τὰς ἐξωτερικὰς περιστάσεις· δὲν ἔχου·εν λοιπὸν ἀνάγκην διόλου νὰ ὑποθέσωμεν διάφορα μέρη, διὰ νὰ σαφηνίσωμεν πῶς ἡ γῆ εὐρίσκεται κατοικημένη ἀπὸ ἀνθρώτους καθ' ὅλην τὴν ἔκτασίν της. Πολλοὶ θαλασσοπόροι ἀπέδειξαν ὅτι, ἐὰν ὁ ἄνθρωπος προφυλάττεται, δύναται νὰ ὑποφέρῃ, χωρὶς νὰ θλαφθῆ, πολλὰ καὶ διάφορα κλίματα, καὶ πολλὰ μεγάλας μεταβολὰς τῆς θερμοκρασίας τῆς ἀτμοσφαίρας καὶ τῶν κερῶν.

Δέν εἶναι ἀναγκαῖον, τὸ νὰ ἀλλάξῃ τις κλίμα καὶ τόπον καὶ ν' ἀσθενήσῃ· ὅποιαδήποτε μεταβολή ἀπὸ τὴν θερμοκρασίαν προξενουμένη, ἀπὸ τὴν θέσιν, τὴν ἀτμοσφαῖραν καὶ τὸν τρόπον τοῦ ζῆν, δύναται νὰ ἐπιφέρῃ καὶ πολλὰς ἀσθενείας. Τοιαύτην παρατήρησιν ἔκαμεν ὁ ἱστορικὸς Σμίθ, εἰς τὴν ὁποίαν δύναται τις νὰ προσθέσῃ ἀκόμη, ὅτι ὑπάρχουν καὶ τινες ἀσθένειαι προερχόμεναι ἀπὸ αὐτὰς τὰς ἰδίαις τέχνας· ἀλλὰ διὰ τοῦτο δέν πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ὑπάρχει ἐν ξεχωριστὸν γένος ἀνθρώπων καὶ διὰ κάθε ἐπάγγελμα. Καὶ μ' ἓνα λόγον, τὸ νὰ συγκρίνωμεν τοιοῦτοτρόπως μὲ τὰ ζῶα τὸν ἀνθρώπον, δέν εἶναι σχεδὸν διόλου ὀρθόν· καθήτι καὶ διάφορα ζῶα, καθὼς ὁ χοῖρος, ὁ σκύλος, ἡ ὄρνιθα κ.τ.λ. μεταφερόμενα εἰς ὅλα τὰ κλίματα, ὑποφέρουν παντοῦ· φθάνει μόνον ὁ ἀνθρώπος νὰ ἔχῃ κάποιαν δι' αὐτὰ φροντίδα.

Περὶ τὸν εἶναι νὰ ἐπαναλάβωμεν ὅλας, ὅσας ἔκαμε παρατηρήσεις ὁ ἱστορικὸς Σμίθ, διὰ ν' ἀναιρέσωμεν τὰς προτάσεις τοῦ λόρδου Κ. Κάμεν, τὰς ὁποίας κάμνει ὑπερασπιζόμενος ταύτην τὴν ἀλλόκοτον γνώμην του· εὐχαριστοῦμαι μόνον ν' ἀναφέρω δύο τινὰς, ἐκ τῶν ὁποίων ἀποδικνύει ἡ μία, ὅτι ὁ λόρδος Κ. Κάμεν ἀντιμάσκει μὲ τὸν ἑαυτόν του, καὶ ἡ ἄλλη, ὅτι εἶναι πολλὰ εὐκολόπιστος, καὶ γνωρίζει ὀλίγον τὴν ἀθρώπινον φύσιν. Εἰς ἓν μέρος, λέγει αὐτὸς, ὅτι μία Πορτογαλικὴ ἀποικία κατὰ τὰ παράλια τοῦ Κόγγου τοιοῦτοτρόπως μετεμορφώθη, ὥστε μόλις φυλάττει τὴν μορφήν τοῦ ἀνθρώπου· ἔπρετε μάλιστα ἐκ τούτου νὰ ἐννοήσῃ, ὅτι δύναται νὰ ὑποφέρῃ ὁ ἀνθρώπος τὰς μεταλλάγας τὰς προξενουμένας ἀπὸ ἐξωτερικὰς περιστάσεις, καὶ αὐαὶ μᾶς

ἐξηγοῦν ἀρκετὰ ὅλας τὰς μεταμορφώσεις, τὰς ὁποίας λαμβάνει. Ἄλλοῦ ἀναφέρει μίαν γελοιώδη διήγησιν, τὴν ὁποίαν τῷ ἕκαμαν περὶ Ἀφρικανικοῦ τινος ἔθνους, τῶν Γιάγων. Ὁ λαὸς αὐτὸς, κατὰ τοῦτον, διαφέρει κατὰ τὸ γένος ἀπὸ τοῦς Εὐρωπαίους, ἐπειδὴ καὶ δὲν φέρεται ὡς πρὸς τὰ τέκνα του φιλοστόργως, καθότι καὶ τὰ σκοτόνει μετὰ τὴν γέννησίν των εὐθύς, καὶ ἀντ' αὐτῶν ἀντικαθιστᾷ ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἀρπάζει ἀπὸ τοῦς γείτονάς του εἰς φόρον. Ὁ ὀρθὸς λόγος μ' ὅλα ταῦτα μᾶς λέγει, ὅτι καὶ τοιοῦτόν τι γένος, ἐὰν ὑπῆρξε, δὲν ἤθελεν ἐμπορέσει περισσότερον ἀπὸ μίαν γενεὰν νὰ βαστάξῃ, ἐπειδὴ καὶ τὰ ἀρπαγμένα τῶν ἄλλων τέκνα ἤθελεν ὁμοιάσει τοῦς συγγενεῖς των, καὶ ὄχι πλέον τὴν πρώτην γενεὰν τῶν Γιάγων.

Ἐὰν τις ἐξετάσῃ καὶ τὴν φυσικὴν ἱστορίαν, παρατηρεῖ, ὅτι δὲν ἀναφέρει πολλὰ τῶν ἀνθρώπων γένη· ὅλαι, ὅσας σημειώνει διαφορὰς, δὲν εἶναι παρὰ τροπολογίαι, καὶ ὁμοιάζουν μὲ τὰς ὁποίας ἀπαντῶμεν ποικιλίας εἰς ὅλα τὰ γένη τῶν ὀργανικῶν ὄντων· ὑπάρχουν, π. χ. πολλαὶ διαφοραὶ μηλιῶν, ἀπιδιῶν, ῥοδακινιῶν, ῥοδιῶν κ.τ.λ., καὶ ὅλαι αὗται δὲν εἶναι παρὰ τροπολογίαι συμβαίνουσαι ἀπὸ τὰς ἐξωτερικὰς περιστάσεις. Καὶ τὰ ζῶα μ' ὅλον τοῦτο ὑπόκεινται εἰς τοῦς ἰδίους τῶν μεταβολῶν νόμους· ἐγνώρισαν δηλαδὴ, ὅτι αἱ διαφοραὶ τῶν ἀλόγων, τῶν προβάτων, τῶν σκύλων, τὰς ὁποίας ἀπαντᾷ τις εἰς τὰ διάφορα κλίματα, ἐξηγῶνται διὰ τῆς ἐπιρροῆς τῶν ἐξωτερικῶν περιστάσεων· διὰ τί δὲ δὲν θέλει εἶσθαι τὸ αὐτὸ καὶ διὰ τὸν ἄνθρωπον; Ἄς ἐξετάσωμεν λοιπὸν μερικὰς τῶν διαφορῶν του, καὶ τὰς αἰτίας, ἀπὸ τὰς ὁποίας πηγάζουν.

Ἡ προφανεστέρα διαφορὰ, τὴν ὁποίαν ἔμπορεῖ τις νὰ ἀνιχνεύσῃ, εἶναι τῶν τριχῶν καὶ τοῦ δέρματος· ταῦτα τὰ δύο μέρη φυλάττουν μεταξύ των τὴν πλέον μεγαλητέραν σχέσιν, καὶ τρέφονται καὶ ἀπὸ τὰ ἴδια αἱματηφόρα ἀγγεῖα. Τὰς μεταβολὰς, τὰς ὁποίας πάσχουν αὐτὰ τὰ μέρη, πολλὰ ἐξαίρετα τὰς σημειοῦν οἱ περιηγηταί. Εἶναι δὲ γνωστὸν καὶ εἰς ὅλους, ὅτι ἡ τοῦ δέρματος πιμελή, ἡ ἐλικοειδὴς ἢ ὀμαλὴ τῶν τριχῶν κατάστασις, καὶ τὸ χρῶμα τῶν δύο, διαφέρουν πολὺ μεταξύ τῶν ἀνθρώπων.

Τὸ μέγεθος τῶν ἀνθρώπων καὶ τὸ σχῆμα παρουσιάζουν κατὰ τὰ διάφορα μέρη σημεῖα τινα χωριστά, τὰ ὁποῖα τὰ γνωρίζομεν ὅλοι· οἱ Ἐσκιμῶσι π.χ. εἶναι μικροὶ, καὶ οἱ κάτοικοι τοῦ Παραγουαῦ ἐνομισθισάν γίγαντες, καθὼς καὶ οἱ χοῖροι μεταφερόμενοι ἀπὸ τὴν Εὐρώπην εἰς τὴν νῆσον Κούβην, ἀποκτοῦν τὸ δίπλοῦν τοῦ γένους των μέγεθος.

Ἀληθὲς εἶναι, ὅτι μεταξύ τῶν ἀνθρώπων ἡ ὠραία μορφή ὀνομαζομένη Ἑλληνικὴ, πολὺ διαφέρει ἀπὸ ἐκείνην τὴν λεγομένην Σιμοειδῆ· δύναται τις ὁμοίως νὰ παρατηρήσῃ τὴν διαφορὰν ταύτην καὶ εἰς τὰ ζῶα.

Μένει τώρα διὰ νὰ μάθωμεν, ἀνίσως ὅλα αἱ διαφοραὶ τῶν χρωμάτων, τὰς ὁποίας παρατηρεῖ τις εἰς τὰς φυσικὰς καὶ ἐξωτερικὰς ποιότητας τῶν ἀνθρώπων, ἂν, λέγω, ἐξαρτῶνται καθόλου ἀπὸ φυσικὰς αἰτίας, ἢ ὄχι· ἀλλὰ τοῦτο εἶναι ἀναμφισβήτητον, καθότι καὶ ἀποδεικνύεται ἐναργέστατα καὶ κατ' ἀρχὰς ἡ θερμοκρασία, τὸ κλίμα, ἡ ὑγρασία ἢ ξηρασία τῆς ἀτμοσφαιρας μεταβάλλουν ἐν γενεὶ τῶν τριχῶν καὶ τοῦ δέρματος τὰς ποιότητας.

Εἰς τὴν Ἀγγλίαν αἱ τρίχες τῶν ζώων, καὶ τὰ μαλλιά τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἐριώδη· τὰ λεπτότερα καὶ παχύτερα δέρματα παρατηρεῖ τις ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὰ θύρεια μέρη· δι' ὅλα ταῦτα τὸ κλίμα εἶναι ἐν ἀπὸ τὰ πρῶτ' ἀπαιτούμενα διὰ τὴν σωματικὴν τοῦ ἀνθρώπου ἀνάπτυξιν, καὶ πολὺ συμβάλλει εἰς τοὺς φυσιογνωμονικοὺς χαρακτῆρας αὐτὸ συστέλλει ἢ δαστέλλει τὰ μέρη, καὶ μεταβάλλει ὅλον σχεδὸν τὸν ὄργανισμὸν.

Δὲν ὑποφέρουν τόσον ἀπὸ τῆς ὠφελείας ἢ βλάβας τὰς προξενουμένας ἀπὸ τὸ κλίμα οἱ ἄνθρωποι, ὅσον τὰ ζῶα, καὶ περισσότερο τὰ ἀγρία ἔθνη, παρ' οἱ πεπολισμένοι λαοί· καθότι ὅσον περισσότερον τις ἐξεύρει νὰ προφυλάττεται ἀπ' αὐτὸ, τόσον ὀλιγώτερον ὑποφέρει τὰς βλάβας του.

Ἡ τροφή καὶ ὁ τρόπος τοῦ ζῆν προξενοῦν καὶ αὐτὰ ἀξιοσημειώτους μεταλλαγὰς εἰς τὸ ἀνάστημα, τὸν σχηματισμὸν, καὶ τὸ χρῶμα τόσον τῶν ἀνθρώπων, καθὼς καὶ τῶν ζώων ὅσα π. χ. καὶ ἀπὸ τὰ δίδυμα τέκνα τῶν ζώων λαμβάνουν καλὴν τροφήν καὶ περιθαλψιν, ποτὲ δὲν θέλουν ἔχει ἓνα σχηματισμὸν καὶ μίαν συμμετρίαν ὁμοίαν μ' ἐκείνων, τὰ ὅποια παραμελοῦνται καὶ δὲν εὐρίσκουν τροφήν παρὰ κακὴν καὶ σπανίαν. Δὲν παρατηρεῖ τις ὁμοίως, ὅτι καὶ τὰ τέκνα τῶν ἐνδεῶν ζυμελούμενα καὶ κακῶς τρεφόμενα εἶναι ἰσχνὰ, ὠχρὰ, καὶ ἔχουν χαρακτῆρας χοντροειδεῖς; καὶ ὅτι, ἂν αὐτὰ τὰ ἴδια εὐρεθῶν εἰς πλέον καλῆτέραν κατάστασιν, ἀλλάσσουν καὶ τὴν ὄψιν των, καὶ τῶν μαλλιῶν των τὸ χρῶμα, καὶ σχεδὸν ὅλον τὸ ἐξωτερικόν των λαμβάνει μίαν ἄλλην μορφήν; Ὅσοι ἀπὸ τοὺς ἐργάτας διάγουν ζωὴν καθιστικὴν εἰς τὰς

πολυπληθείς πόλεις, κατοικοῦν εἰς μικρὰ ὀσπήτια, καὶ ἀναπνεύουν ἀέρα διεφθαρμένον, γεννοῦν σχεδὸν πάντοτε ἀπογόνους πολλὰ φυλασθένους, καὶ ἐν γένει δύνανται τις νὰ περιεργασθῆ, ὅτι καὶ τὰ δύο ἄκρα τῆς ἀνθρωπίνης καταστάσεως, οἱ δυστυχεῖς δηλαδὴ καὶ οἱ πλουσιώτατοι, εἶναι τόσον ἀδύνατοι, ὥστε τείνουν εἰς τὸ νὰ ἀλλάξουν μορφήν· ἐὰν ἐξ ἐναντίας ὁ κόπος ἦναι ἠνωμένος μὲ τὴν ἀνάπαυσιν, τὴν ἀφθονίαν καὶ τὴν νηφαλιότητα, τότε ὅλ' αὐτὰ συνεισφέρουν εἰς τὸ ν' ἀποκαστήσουν τὸ σῶμα, εὐειδές, ὑγιές, καὶ εὐρωστον.

Καὶ ἡ συνεχὴς γύμνασις μερικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου, αἵτινες κατὰ συνήθειαν ἐνεργοῦν, γίνεται αἰτία πολλάκις εἰς ξεχωριστάς τινας καὶ ἀξιοσημειώτους φυσιογνωμίας· ἡ στρατιωτικὴ μορφή π. χ. εὐκόλως διακρίνεται ἀπὸ ἐκείνην τοῦ ἱερέως.

Αὗται αἱ διαφοραὶ τῶν μορφῶν, προσερχόμεναι ἀπὸ φυσικὰς αἰτίας, διχθίδονται ἀπὸ τοὺς γονεῖς εἰς τὰ τέκνα, καὶ αὕτη ἡ διάδοσις χρησιμεύει εἰς τὸ νὰ διαφυλάξῃ τὰς διαφορὰς τῶν ἀνθρώπων, καὶ διὰ τῆς ἀναμίξεως τῶν γενῶν νὰ προάξῃ νέας.

Ἄλλ' οὗτοι οἱ ξεχωριστοὶ χαρακτῆρες δὲν σχηματίζονται διὰ μιᾶς, ἔλλα βαθμηθὸν τὸ χρῶμα καὶ ἡ θεωρία π. χ. μεταβάλλονται γληγορώτερα ἀπὸ τὴν μορφήν, καθὼς συμβαίνει εἰς τὸν μεσημβρινὸν τὸ νὰ μαυρίζουν δηλ. αἱ Εὐρωπαϊκὰ οἰκογένεια, ἐνῶ φυλάττουν τὴν προτέραν μορφήν των· καὶ οἱ Ἰουδαῖοι νὰ γεννῶνται εἰς τὴν ἄρκτον ζανθοί, ἐνῶ γεννῶνται μελανόχροες εἰς τὰ σύνορα τῆς Πορτογαλ-

λίαις· καὶ μ' ὅλας ταύτας τὰς διαφορὰς τῶν χρωμάτων, ὡς τόσον οἱ προσωπικοὶ χαρακτῆρές των εἶναι οἱ αὐτοὶ πάντοτε καθ' ὅλους τοὺς τόπους.

Αἱ δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου λοιπὸν μᾶς κάμνουν νὰ ἐννοήσωμεν, ὅτι ἓνα μόνον γένος ἀρκεῖ διὰ νὰ κατοικήσῃ τὴν γῆν, καθότι καὶ ἡ φρόνησίς του δύναται νὰ νικήσῃ ὅλα, ὅσα τὸν ἐμποδίζουν εἰς τὸ νὰ διατρέξῃ ὅλην τὴν οἰκουμένην. Μήτε οἱ ὠκεανοὶ, μήτε οἱ παγετοὶ καὶ οἱ ποταμοὶ ἠδυνήθησαν νὰ περιορίσουν τὴν διατριβὴν τοῦ ἀνθρώπου· μάλιστα αὐτὸς μεταφέρει μαζὴν του τὰ φυτὰ, καὶ τὰ ζῶα, τὰ ὅποια ἐμποροῦν νὰ τῷ χρησιμεύσουσιν διὰ τροφήν· αὐτὸς προετοιμάζει διὰ τῆς τέχνης ὅ,τι εἰς τὴν φύσιν κατὰστασίν του ἤθελε τῷ θλάσῃ εἰς τὴν υἰείαν, ἢ ἀπὸ τὸ ὅποῖον δὲν δύναται νὰ τραφῇ χωρὶς νὰ τὸ ἐτοιμάσῃ· αὐτὸς φυλάττει ἀπὸ τὰς βλαβερὰς ἐπιρροίας τὸ ἄτομόν του καὶ τ' ἄλλα ὄντα, τῶν ὁποίων ἔχει τὴν χρείαν, καὶ μ' ἓνα λόγον ἔχει τὰ μέσα διὰ νὰ συνειθίσῃ εἰς ὅλα τὰ κλίματα.

Διὰ νὰ ἀποδείξωμεν περισσότερον, ὅτι τὸ ἀνθρώπινον γένος εἶναι ἓν, ἅς παρατηρήσωμεν ὀπωσοῦν τὸν ἐσωτερικόν του ὀργανισμόν, καὶ τὰ ἰδιαίτερά του ὑφάσματα, ἀπὸ τὰ ὅποια συνίσταται. Ἀνίσως δυνατόν ἦτο νὰ ἀποδείξωμεν εἰς τοῦ, Εὐρωπαϊκοῦ ἓν ὄργανον, τοῦ ὁποίου οἱ Ἀφρικανοὶ νὰ ἦναι ἐστερημένοι, ἐάν π.χ. ἐν μέρος τοῦ ἐγκεφάλου ὑπῆρχεν εἰς τοὺς λευκοὺς, καὶ ἔλειπεν εἰς τοὺς μαύρους, ἤθελεν εἶσθαι βέβαιον, ὅτι οἱ λευκοὶ καὶ οἱ μαῦροι δὲν εἶναι τοῦ αὐτοῦ γένους· ἀλλ' ἀφ' ὅσον ἡ Ἀνατομία μᾶς ἔκαμιν νὰ γνωρίσωμεν περὶ τῆς κατασκευῆς τῶν ἀνθρώ-

πων ἐν γένει, βλέπομεν, ὅτι αὐτοὶ ἔχουν ὅλα τὰ αὐτὰ οὐσιώδη μέρη, καὶ ὅτι μόνη ἡ διαφορὰ τοῦ ὀργανισμοῦ των περιορίζεται εἰς τροπολογίας τινὰς μικράς.

Καὶ διὰ τῶν νόμων ἀκύμνη τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν ἀνθρώπων ἐμποροῦμεν νὰ βεβαιώσωμεν τὴν ἐνότητα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἐπεὶ καὶ ἀποδεικνύουν εἰς τὴν φυσικὴν ἱστορίαν, ὅτι τὰ εἰς τὸ αὐτὸ γένος ἀναγόμενα ζῶα πολλαπλασιάζονται ἀναμεταξύ των· εἰτε δὲ δυνατόν εἶναι καὶ εἰς τὰ διάφορα τῶν ἀνθρώπων ἔθνη τὸ νὰ πολλαπλασιαζῶνται καὶ αὐτὰ ἀνμεταξύ των, ἄρα κατὰ τοῦτο δὲν σχηματίζουσι παρά ἓν καὶ τὸ αὐτὸ γένος.

Καὶ ἐν γένει αἱ δυνάμεις τῶν αἰσθήσεων καὶ τοῦ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι πανταχοῦ καὶ πάντοτε αἱ αὐταὶ κατὰ τὴν οὐσίαν, μὲ ὅποιονδήποτε τρόπον καὶ ἂν γίνεταί ἡ ἀνάπτυξις των. Δι' ὅλων τούτων λοιπὸν τῶν παρατηρήσεων στοχαζομαι νὰ ἀπέδειξα ἐντελῶς, ὅτι τὸ ἀνθρώπινον γένος ἦτο καὶ θέλει εἶσθαι πάντοτε οὐσιωδῶς ἓν.

Δι' πληροφορίας, τὰς ὁποίας περιηγηταὶ τινες ἔδωκαν περὶ τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων μερικῶν ἀγρίων ἐθνῶν, φαίνονται νὰ μ' ἐναντιώνονται εἰς τὰς ἀκολουθοῦσας παρατηρήσεις μου περὶ τῶν κυριωτέρων δυνάμεων ὅλων τῶν ἀνθρώπων ἐν γένει· εἶπον αὐτοὶ π.χ. ὅτι ἔθνη τινὰ εἶν' ἐσωτερημένα διόλου τῶν θρησκευτικῶν αἰσθημάτων· ἀκριβέστερα ὅμως ἐξετάσεις ἀπέδειξαν, ὅτι αὐτοὶ ἀγνοοῦν τὰς θρησκευτικὰς αὐτῶν τῶν ἐθνῶν τελετάς, καὶ ὅτι τὰς ἐξέλαβαν ὡς ἀπλᾶς παιδιάς· καὶ εὐκόλως βέβαια ἠδύναντο αὐτοὶ νὰ ἀπαληθοῦν εἰς τὰς κρίσεις των, τὰς ὁποίας ἔκαμα περὶ

τῶν ἀγρίων ἐθνῶν, καθότι καὶ τὰ ἐσύγκριναν μὲ τοὺς Εὐρωπαϊοὺς ὡς πρὸς τὰ ἠθῆ καὶ συνηθείας, χωρὶς νὰ γνωρίζουν μῆτε τὴν γλῶσσαν, μῆτε τοῦ τόπου τὰ ἔθιμα. Ἄς ὑποθέσωμεν π.χ. ὅτι ἓνας περιηγητῆς ἐκ νεαρᾶς του ἡλικίας δὲν εἶδε πρᾶ τὰς πομπὰς καὶ τὰς λαμπρὰς τελετὰς τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας, καὶ ὅτι εἰς τὰς περιηγήσεις του ἀπαντᾷ μίαν αἵρεσιν τῶν Κομφουκίων, ἣτις δὲν ἔχει μῆτε ναόν, μῆτε ἱερέα, μῆτε κανὸν θρησκευτικὸν ἐξωτερικὸν σημεῖον, ἀλλὰ δοξάζει τὸν κτίστην διὰ τῆς ἐσωτερικῆς μόνης λατρείας, καὶ διὰ πράξεων ἐναρέτων· ἐὰν λοιπὸν αὐτὸς δὲν ἔχη κανένα τρόπον διὰ νὰ συσχετισθῆ μὲ αὐτοὺς, δὲν θέλει ἄρα πιστεύσει, ὅτι δὲν ἔχουν κάμμίαν θρησκείαν; ἐνῶ μάλιστα εἶναι δύσκολον καὶ ἐνίοτε τὸ νὰ κρίνωμεν δι' ἓν ἔθνος, ὅταν ἦναι εἰς τοὺς ξένους ἐχθρὸν, καὶ δὲν ἔχη φιλοξενίαν.

Ἄλλοι τινὲς διαιροῦν τοὺς ἀνθρώπους εἰς τάξεις, ἢ εἰς φυλὰς κατ' ἀναλογίας τινὰς, τὰς ὁποίας παρατηροῦν εἰς αὐτοὺς. Αἱ εἰς τοῦτο τὸ εἶδος ἀναζητήσεις δὲν μᾶς ἐπληροφόρησαν ἱκανῶς μέχρι τοῦδε, β' ὅλον ὅτι οἱ φυσικοὶ ἐνησχολήθησαν ἀρκετῶς αἱ διαίρέσεις ὅμως αὐταὶ, ἐπιστηριζόμεναι περισσότερον εἰς τὰς ἐξωτερικὰς τοῦ σώματος ιδιότητας πρᾶ εἰς τὰς δυνάμεις τῶν αἰσθήσεων καὶ τοῦ πνεύματος, ἀνάγκη τις νὰ παρατηρῆ ταύτας τὰς τελευταίας, ἐνασχολούμενος περὶ τῆς ἀναφορῆς.

Περὶ τὴν κρίνω δ' ἐπασχολῶ τοὺς ἀκροατὰς μου εἰς τὴν διαίρεσιν τῶν ἀνθρώπων κατὰ φυλὰς, καθὼς οἱ συγγραφεῖς οὗτοι τοὺς κατατάττουσιν ἀναφέρω μόνον ὡς βάσιν, ὅτι ὅλη

ἡ ἀνθρώπινος φύσις εἶναι ἡ ἰδία οὐσιωδῶς, καὶ κατὰ διάφορον τρόπον διεμοιράσθησαν, καὶ τροπολογοῦνται ὅλαι αἱ δυνάμεις εἰς τὰ δύο φύλα καὶ εἰς τὰ γένη ὀλόκληρα· ὅτι ὁ σκοπὸς καὶ αἱ στοιχειώδεις ἀρχαὶ τῆς ἀνατροφῆς εἶναι αἱ αὐταὶ πάντοτε καὶ παντοῦ· καὶ ὅτι τὰ μόνα μέσα διὰ τὰ ἐπιτύχη τις αὐτὸν τὸν σκοπὸν, ἀνάγκη νὰ διαφέρουν κατὰ τὰ διάφορα ἄτομα, κατὰ τὸ φύλον καὶ τὰ ἔθνη.

Ἐδῶ μᾶς παρουσιάζεται ἐν ἄλλο ζήτημᾶ πολλὰ ἀναγκαῖον προαπαιτούμενον καὶ πολλάκις ἐξετασθὲν, τὸ, ἀνίσως δυνατὸν ἦναι νὰ τελειοποιήσῃ τις τὸ ἀνθρώπινον γένος, καὶ ἂν ὁ ἄνθρωπος διαφθείρῃται ἢ καλητερεύῃ ἀφόγου ἐπλάσθῃ.

Ἡ ἐπὶ τὸ κρεῖττον καλητέρευσις τοῦ ἀνθρώπου ποτὲ δὲν ἀνάγεται εἰς τὰς αἰσθήσεις, διὰ τῶν ὁποίων δύναται τις νὰ στερηθῇ οὐσιώδη τινὰ αἰσθήματα, ἢ ν' ἀποκτήσῃ ἀντ' αὐτῶν ἄλλα· καθότι ἡ ἀνθρώπινος φύσις δὲν δύναται ποτὲ νὰ ἀλλάξῃ οὐσιωδῶς μῆτε φυσικῶς, μῆτε ἠθικῶς. Ἡ ἐπὶ τὸ κρεῖττον καλητέρευσις τοῦ δὲν δύναται νὰ κατορθωθῇ εἰμὴ ὡς πρὸς τὸν βῆθμὸν τῆς δραστηριότητος τῶν δυνάμεων, καὶ ὡς πρὸς τὴν διάταξιν καὶ διεύθυνσιν τῶν ἐνεργειῶν των. Ἐμπορεῖ τις δηλαδὴ νὰ συγκρύνῃ ἢ νὰ εὐξήσῃ τὴν ἐνεργητικότητα τῶν οὐσιωδεστερῶν δυνάμεων μας, ἢ νὰ ρυθμίσῃ τὰς ἀλληλοδιαδόχους ἐπιβρόχας των, καὶ νὰ διευθύνῃ τὰς ἐνεργείας των διὰ τὴν διατήρησιν τῆς ὑπάρξεώς μας.

Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον δύναται τις νὰ τελειοποιήσῃ ὄχι μόνον τὰ ἄψυχα ὄντα, ἀλλὰ καὶ τὸν ἄνθρωπον, καὶ τὰ ζῶα, καὶ τὰ φυτὰ, καὶ ἐν ἄτομῶν, καὶ ἔθνη ὀλόκληρα.

ἓνας γεωργὸς π.χ. δύναται νὰ κάμῃ ἢ ἀναπτυχθοῦν μερικαὶ ιδιότητες τῶν φυτῶν, καὶ νὰ παύσουν ἄλλαι ἀπὸ τὸ ἢ ἀναπτύσσονται. Κατὰ τὸν τρόπον τοῦ κλαδεύειν τὰ δένδρα ἓνας ὀφθαλμὸς δύναται νὰ σχηματίσῃ ἓνα κλάδον, ἢ νὰ βλαστήσῃ φύλλα, ἢ καὶ νὰ φέρῃ καρπὸν· τὰ μέλη τοῦ σώματος τῶν ζῶων εἶναι ὑποκείμενα εἰς μεταβολάς· αἰνοητικαὶ τῶν δυνάμεις ἐμποροῦν ἢ ἀποκατασταθοῦν τελειότεραι, καὶ τὰ ἔργα τῶν δὲν εἶναι περὶ ὁρισμένα εἰς μόνην τὴν διατήρησιν τῆς ὑπάρξεώς τῶν· αὐτὰ ἐξεύρουσιν νὰ τὰς μεταβάλλουν μέχρι ὧν κατὰ τὰς περιστάσεις, εἰς τὰς ὁποίας εὐρίσκονται, καὶ μαθαίνουσιν πράγματα περισσότερα ἀφ' ὅσα τ' ἀναγκαιοῦν. Ἡμεῖς βλέπομεν ὅλ' αὐτὰ εἰς τὰ διάφορα θαυμασιουργήματα, τὰ ὁποῖα διδάσκουσιν εἰς τοὺς πιθήκους, εἰς τοὺς ἄρκτους, εἰς τοὺς ἵππους, λαγῶους, ἀγριογάτους καὶ σκύλους· αὐτοὶ π.χ. κατακρατοῦσιν τὴν ἐπιθυμίαν του, ἣτις τὸν φέρει εἰς τὸ νὰ κυνηγῇ τὸν λαγῶν, ἐνθυμούμενος τοὺς δαρμούς, τοὺς ὁποίους ἔλαβε προλαβόντως εἰς τοιαύτην τινὰ περίστασιν· ὁ ἵππος ἀποφεύγει τὴν πέτραν, εἰς τὴν ὁποίαν σκονιάζει μίαν φορὰν. Ἀνωφελὲς κρίνω τὸ ἢ ἀναφέρω περισσότερα παραδείγματα ἀπὸ τὰ τοιαῦτα, τὰ ὅποια εἶναι πασίγνωστα.

Ἡ δὲ δύναμις ὅμως αὕτη τοῦ νὰ μεταβάλλωμεν μὲ εὐκολίαν τὰς ιδιότητας τῶν φυτῶν, καὶ τὰ ἔργα τῶν ζῶων δὲν εἶναι ἀπεριόριστος· ποτέ τις δὲν ἐμπορεῖ καὶ νὰ μεταβάλλῃ ἓνός γένους τὴν φύσιν, ἢ νὰ δώσῃ μίαν δύναμιν εἰς τὸ ζῶον, ἢ ὑποία εἰς αὐτὸ δὲν ὑπάρχει· ποτέ δὲν θέλουσιν κατορθώσῃ τὴν μεταμόρφωσιν ἓνός ἀγριογάλτου εἰς

σκῦλον, μήτε γὰρ διδάξουν τὸν λαγῶν, ἢ τὴν περιστερὰν, τὸ γὰρ κυνηγοῦν, καθὼς ὁ σκῦλος καὶ ὁ ἰέραξ.

Ἀλλὰ καὶ ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὑποκείμενος εἰς τοὺς αὐτοὺς νόμους· καθεὶς ἐξεύρει τὰς μεταβολὰς ὅλας, τὰς ὁποίας τὸ σῶμά του ἐπιδέχεται· αἱ αἰσθήσεις καὶ αἱ νοητικαὶ δυνάμεις τοῦ καθενὸς εἶναι διάφοροι μεταξύ των. Ἐὰν ἱστορικὰ παραδείγματα μόνον τοῦτο μᾶς λέγουν, ὅτι ἀπ' ἀρχῆς κόσμου αὐτὸς μὴτ' ἀπέκτησε, μὴτ' ἔχασεν οὐδεμίαν τῶν δυνάμεών του, τόσον αἰσθητικῶν, καθὼς καὶ νοητικῶν.

Θεωροῦντες τοὺς ἀνθρώπους ἐν μέρει, ὡς συγχροτουμένους ἀπὸ φυτικὴν ὕλην, καὶ ἀπὸ αἰσθητικὰς καὶ νοητικὰς δυνάμεις, ἔμποροῦμεν καὶ γὰρ διαιρέσωμεν κατὰ τοῦτο καὶ τὰς περὶ ἀνθρώπου παρατηρήσεις μας εἰς κεφάλαια τρία. Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἐνασχολεῖται περὶ τῆς τελειοποιήσεως τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν φυσικὴν του κατάστασιν, θέλω τὸ ἐκθέσει εἰς τὸ δεύτερον μέρος τοῦ συγγράμματος τούτου. Ὅσον δὲ δι' ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον καταγίνεται περὶ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ νοῦς, καὶ πρὸ πάντων περὶ τῆς γνώσεως τῆς φύσεώς του, οἱ νεώτεροι κατὰ τοῦτο ὑπερέχουν ἀναντιρρήτως τοὺς παλαιούς, καθάτι καὶ τὸ ἐξακρίβωσαν καὶ τὴν διέσπειραν περισσότερο ἐπὶ τοὺς ἀρχαίους· συνέβη δὲ τοῦτο, διὰ τὴν καὶ ἐσπούδασαν μὲ ἐπιμονὴν τὴν ἀνθρώπινον φύσιν, καὶ ἠδυνάθησαν γὰρ ἐξιχνιάσουν τὸν τρόπον τοῦ συλλογίζεσθαι κατὰ τοῦτο τὸ εἶδος, τὸν ὁποῖον διεδέχθησαν ὅμως ἀπὸ τῶν φιλοσόφων τῆς Ἀσίας, καὶ τῆς Ἑλλάδος, οἵτινες παρετήρησαν μὲν τὴν ὑπαρξίν τοῦ ἀνθρώπου, δὲν ἐγνώρισαν καλῶς μόνον τοῦτο ἐκεῖνα, ἀπὸ τὰ ἴποια αὐτὸς ἐξακτᾶται.

Εἶναι μᾶλλον παρ' ἀληθές, ὅτι οἱ νεώτεροι ποτὲ δὲν δύνανται νὰ προσεγγίσουν τοὺς παλαιούς ὡς πρὸς τ' ἀριστουργήματα τῆς τεκτονικῆς, ζωγραφίας, κ.τ.λ. καὶ εἶναι ἀξιοκατάκριτοι, διότι ἀντιγράφουν χαμερπῶς τὰ ἀρχαῖα. Ἡ φύσις, ἣτις ἐχρησίμευσεν εἰς ἐκείνους ὡς τύπος, ἡ ἰδία ἀνεξάντλητος οὐσα ἀκόμη εἰς τὰς ποικιλίας τῆς καὶ εἰς τὰς οὐσιώδεις μορφάς, ἔπρεπεν ἐπίσης νὰ ὀδηγῇ καὶ αὐτούς, καθὼς ὀδηγεῖ καὶ τοὺς ἀρχαίους.

Ἡ γενικὴ εὐτυχία, καθὼς καὶ ἐκείνη ἐνὸς ἀτόμου, ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὰς γνώσεις, τὰς ὁποίας ἔχει τις περὶ τῆς φύσεως τῆς νοητικῆς καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου ἂν καὶ δυσκολοκατόρθωτοι τοῦτο, εἶναι ὅμως καὶ πολλὰ ἀναγκαῖον, καὶ δὲν πρέπει νὰ παραμεληθῆται ἀπὸ ἐκείνους, οἵτινες σπουδάζουν τὴν φύσιν.

Ἡ πολυθεΐα εἶναι κοινῶς ἡ θρησκεία τῶν ἀγρίων ἐθνῶν. Οἱ ἀνθρωποφάγοι καὶ ἡ πλειθὺς τῶν βαρβάρων θεωροῦν ἐν γένει τὰ ἀνώτερα ὄντα ὡς κακοποιᾶ, καὶ τὰ λατρεύουν μὲ φόβον. Τὰ ἔθνη, τὰ ὁποῖα ἐπροχώρησαν κατὰ τὸν πολιτισμὸν περισσότερον, ἀποδίδουν εἰς τοὺς θεοὺς τῶν μίαν φύσιν μικτῆ, ὁμοίαν μὲ τὴν ἀνθρώπιναν ἐκεῖνοι π. χ. τοὺς ἀπείρους ἐλάτρευαν οἱ παλαιοὶ Ἕλληνες, ἦσαν ὑποκείμενοι εἰς ὅλας τὰς ἰδυναμίας τῆς ἀνθρωπότητος. Αὐτὸς ὁ ἴδιος Ζεὺς δὲν ἦτον ἀμίαντος, καθότι ἦτο ζῆλότυπος, συχνάκις σκληρὸς, ἀδιάλλακτος, κ.τ.λ. αὐτὸς ἀνέστρεψε τὸν Ὀλυμπον καὶ ὑπέταξε τοὺς ἄλλους θεοὺς εἰς τὴν θέλησίν του. Οἱ θεοὶ τῶν Ῥωμαίων δὲν εἶχον φύσιν εὐγενεστέραν, διότι διεφθείροντο μᾶτε ἢ πορούσε τινὰς νὰ τοὺς ἐπακαλεσθῇ πρὸς

βοήθειάν του παρά διὰ τῶν ἀγόνων, τῶν θυσιῶν, καὶ τῶν πρὸς τιμὴν των ἀνεγειρομένων ναῶν. Εἰς τὴν φυσικὴν κατάστασιν τῶν κοινωνιῶν οἱ ὀλιγομαθεῖς ἀποδέχονται δύο κλάσεις αὐτῶν ὄντων, τὴν μίαν ἀγαθοποιὸν, καὶ τὴν ἄλλην κακοποιὸν, ἀπὸ τὰ ὁποῖα πάλιν κατάγονται αἱ ἄλλαι θεότητες· ὅσοι δὲ εἶναι πλέον πεπαιδευμένοι, εἶναι ἀφοσιωμένοι εἰς μίαν ἀνωτέραν θεότητα, καὶ πιστεύουν πρὸς τούτοις τὴν ὑπαρξίν ἀγαθοποιῶν καὶ κακῶν πνευμάτων. Ὄταν ὅμως ὁ ἀνθρώπινος νοῦς φωτισθῇ ἐντελῶς, τότε γνωρίζει ἐν ὑπέρτατον ὄν, ἀπέραντον καθ' ὅλας τὰς τελειότητας, καὶ τὸ κτίσαν τὸ πᾶν· αὐτὸς τότε στοχάζεται, ὅτι πᾶν, ὅ,τι ἐπλάσθη ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ δημιουργοῦ, εἶναι αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ καλόν, καὶ ὅτι κάθε κακὸν φυσικὸν ἢ καὶ ἠθικόν, δὲν εἶναι τοιοῦτον παρά διὰ τὴν ἀταξίαν τῆς φυσικῆς καταστάσεως.

Οἱ διάφοροι τρόποι τοῦ νὰ λατρεύωμεν τὰ ἀνώτερα ὄντα, εἶναι πάντοτε σύμφωνοι μετὰ τὰς γνώσεις, τὰς ὁποίας ἐλάβαμεν περὶ τῆς φύσεως τούτων· διὰ νὰ ἐξιλεώσωμεν ἀπὸ τὴν ὀργὴν δηλαδὴ τὰ κακοποιὰ πνεύματα, ἵνάγκη νὰ ταλαιπωρηθῶμεν ὅσον εἶναι δυνατὸν ἀρκετὰ διὰ τῶν μεταμελειῶν, μαστιγώσεων, καὶ νὰ θυσιάσωμεν θύματα ἱερά· οὗτοι δὲ διὰ τοὺς θεοὺς, οἵτινες εἶναι μιᾶς φύσεως ὁμοίας μετὰ τὴν ἀνθρώπινον, αἱ τοὶ εὐχαριστοῦνται μετὰ δῶρα, ἀναθήματα, μουσικὴν, καὶ ἀρώματα, καὶ μ' ὅλα, ὅσα δύνανται νὰ προσφέρουσιν εἰς τὰς αἰσθήσεις· καὶ ὁ οὐρανὸς των ἀποκαθίσταται ἢ αὐλὴ ἐνὸς πρίγκιπος τῆς Περσίας.

Ὁ θεὸς τῶν Ἰσραηλιτῶν ἦτο ζήλοτυπος, ὀργίλος,

φιλέκδικος, τρομερός καὶ σκληρὸς πολέμιος· αὐτὸς ἠγάπα τὰ ἀρώματα, τοὺς στολισμοὺς, τὰς πομπὰς, ἀκόμη καὶ τὰς αἱματώδεις θυσίας· αὐτὸς διέταπτεν, ὅτι ἤθελε νὰ κάμῃ νὰ χαθοῦν ὅσοι δὲν τὸν ἐπίστευον, ἢ δὲν ἐπέιθοντο εἰς τὰς ἐντολάς του, ἢ τῶν ὁποίων τ' ἀνοσιουργήματα ἦσαν, διότι ἀναπτον πῦρ τὴν ἡμέραν τοῦ Σαββάτου· τὸν ἀδελφόν, τὴν ἀδελφὴν, τὸν υἱόν, τὴν θυγατέρα, τὸν ἄνδρα, τὴν γυναῖκα, ἢ καὶ τὸν φίλον, διόλου δὲν τοὺς ἐφείδοντο ὅσοι τὸν ἠκολούθουν, ἐὰν ἐλάτρευον ἐκεῖνοι ἄλλον θεόν. Ἐάν τις αὐτῶν ἤθελε γνωρίσει τινὰ τῶν ἀπίστων, ὅχι μόνον δὲν τὸν ἐσυλλυπεῖτο, μῆτε ἐπάσχιζε νὰ τὸν ἐλευσερῶσῃ ἢ νὰ τὸν κρύψῃ, ἐξ ἐναντίας ἔπρεπε νὰ ἦναι ὁ πρῶτος, ὅστις νὰ σηκώσῃ κατὰ τοῦτου τὴν χεῖρα, καὶ νὰ τὸν θανατώσῃ, καὶ ὅλος ὁ λαὸς ἐχρεώσται νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὸν θάνατον τούτου.

Ὁ Θεὸς τῶν χριστιανῶν ὅμως εἶναι ὅλος ἀγάπη, εὐνοία καὶ φιλάνθρωπία· αὐτὸς εἶναι ὁ πατὴρ ὅλων τῶν ἀνθρώπων ἐν γένει, καὶ θελεῖ τοῦ παντός τὴν εὐδαιμονίαν· αὐτὸς συγχωρεῖ, φθάνει μόνον τὸ νὰ μετανοήσῃ τινὰς, καὶ νὰ παύσῃ ἀπὸ τοῦ ἁμαρτάνῃ· αὐτὸς δὲν παρατηρεῖ τὰς διαφορὰς τῶν ἀνθρώπων διόλου καὶ δίδει τοὺς ἰδίους νόμους πρὸς ὅλους, χωρὶς νὰ κάμῃ τινὰ ἐξαιρέσιν· κρίνει, ἀνταμείβει, παιδεύει τὸν καθένα κατὰ τὰ ἔργα του· αὐτὸς διακηρύσσεται ὁ Θεὸς, ὅστις δὲν ζητεῖ νὰ λατρεύεται εἰς ναοὺς, μῆτε νὰ τιμᾶται κατὰ τοῦ τρόπου τῶν εἰδωλολατρῶν διὰ τῶν ματαίων ἐπαναλήψεων προσευχῶν, ἀλλὰ θέλει νὰ δοξάζεται νοερώς καὶ κατὰ ἀλήθειαν.

Οἱ νόμοι τῶν Ἰουδαίων ἦσαν προσηρμοσμένοι κατὰ τὸν

χαρακτῆρα ἑνὸς λαοῦ ἰσχυρογνώμονος, ὑπερηφάνου, φιλαύτου, ἀχαρίστου, σκληροῦ καὶ φιλεκδικίου, τὸν ὁποῖον δὲν ἤμποροῦσέ τις νὰ διοικῆ παρὰ διὰ φόβου. Αὐτὸ τὸ ἔθνος δὲν ἦτον ὑποχρεωμένον νὰ ἦναι πιστὸν εἰς τὰς συμφωνίας του, παρ' ὅταν ἦσαν αἱ ἴδιαι μὲ τὰς ἰδικίας του· αὐτὸ ἠδύνατο νὰ δανείζῃ μὲ τόκους ἀνόμους εἰς ἐκεῖνον, ὅστις δὲν ἦτον ἐκ τῶν Ἑβραίων, καὶ δὲν τῷ ἐμποδίζετο νὰ ἐκδικῆται τὸν ξένον, καὶ νὰ τὸν νομίζῃ ἐχθρόν. Κατὰ ταύτην τὴν σημασίαν, καὶ ὁ Δαβὶδ ὁμολογῶν τὸν θεὸν λέγει· « οὐχὶ τοὺς μισοῦντάς σε, κύριε, ἐμίσησα, καὶ ἐπὶ τοὺς ἐχθρούς σου ἐξεδικόμην, τέλειον μῖσος ἐμίσουν αὐτούς, εἰς ἐχθρούς ἐγένετό μοι (Δαβ. Ψ. 51, Σελ. 38). Ἦτο διωρισμένον εἰς τοὺς Ἰουδαίους νὰ σχηματίσουν ἓν ἔθνος μεμονωμένον, καὶ νὰ μὴν ἀναμιγνύονται διήλου μὲ τοὺς ἄλλους λαούς, μῆτε νὰ δέχονται κανένα ξένον εἰς τὰς συνεδριάσεις των.

Ἡ τροφή τῶν Ἰουδαίων ἦτο προσδιωρισμένη ἀπὸ τοὺς νόμους, καὶ πολλὰ πράγματα ἦσαν διακηρυγμένα ἀκάθαρτα καὶ ἐμποδισμένα· ἡ πολυγαμία ἔξ' ἐναντίας ἦτον εἰς τούτους συγχωρημένη· διὰ τοῦτο ὁ τοφὸς Σολομὼν εἶχεν ἕως 700 γυναῖκας καὶ 300 παλλακίδας· ὁ ἄνδρας ἤμποροῦσε νὰ ἀποπέμψῃ τὴν σύζυγόν του διὰ τοῦ γράμματος τοῦ διαζυγίου.

Ὡς πόσον ἡ χριστιανικὴ νομοθεσία εἶναι ἀνωτέρα καὶ ἐπιεικεστέρα! Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐμποδίζει εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὴν ὀργὴν, τὸ μῖσος καὶ τὴν ἐκδίκησιν· προστάζει νὰ συγχωρῶμεν τὰς ὑβρεῖς, νὰ εὐεργετῶμεν ὅλον τὸν

κόσμον, καὶ νὰ μὴν ἀποδίδωμεν παρὰ καλόν, σχεδὸν καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς ἰδίους ἐχθροὺς μας, καὶ τέλος πάντων νὰ ἀγαπῶμεν τὸν πλησίον μας, ὡς τὸν ἑαυτὸν μας· ἐναντίον δὲ τῶν παλαιῶν νόμων νὰ κοινωνῶμεν μὲ τοὺς Ἰουδαίους καὶ μὲ τὰ ἔθνη, καὶ νὰ σχηματίζωμεν μίαν συμμαχίαν μ' ὅλην τὴν ἀνθρωπότητα· νὰ ζητῶμεν ὕδωρ ἀπὸ τὸν Σαμαρίτην, καὶ νὰ μὴ γνωρίζωμεν δι' ἀδελφόν μας, ἢ ἀδελφήν μας, ἢ καὶ μητέρα μα., παρ' ὅσοι κάμνουν τὴν θέλησιν τοῦ Θεοῦ.

Ἡ διοικήσις τῶν Ἑβραίων ἐστερεώθη μὲ ξίφος, χωρὶς νὰ φείδωνται μῆτε τὰς παρθένους, μῆτε τὰ τέκνα, μῆτε τὸν λευκόκομον γέροντα. Ὅλαι ἄλλαι πόλεις, ὅσαι ἦσαν ἀφιερωμέναι εἰς τοὺς ἄλλους Θεοὺς, ἠφανίζοντο διόλου ἀπὸ αὐτούς.

Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς λέγει ἐξ ἐναντίας, ὅτι αὐτὸς δὲν ἤλθε διὰ νὰ ἀφανίσῃ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ διὰ νὰ τὸν σώσῃ· αὐτὸς παρατηρεῖ τὴν ἀγάπην καὶ τὴν εἰρήνην ὡς τὴν βάσιν ἀπασῶν τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ, καὶ προστάζει τοὺς μαθητὰς του διὰ νὰ διδάξουν τὴν νέαν θρησκείαν παντοῦ, ἀλλὰ νὰ μὴ θελήσουν νὰ πλεσισίσουν ὅπου δὲν τοὺς δεχθῶν· «Καὶ ὅς, ἐὰν μὴ δεῖξῃται υμᾶς, μηδὲ ἀκούσῃ τοὺς λόγους ὑμῶν, ἐξέρχόμενοι τῆς οἰκίας ἢ τῆς πόλεως ἐκείνης ἐκτεινάξατε τὸν κωνιορινὸν τῶν ποδῶν ὑμῶν» (κατὰ Ματθαῖον Κ. ι, §. 10').

Ἡ ὠφελίμῃς ἐπιρροή τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς τὰ ἔθνη καὶ ἔθιμα τῶν λαῶν εἶναι ἀναμφισβήτητος, ἀγκαλὰ καὶ ἡ καθαρά καὶ εὐλικρινὴς ἐξάκκησις τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς νὰ ἦναι σπανία· μῆτε εἶναι διόλου ἀμφιβολία, ὅτι ὁ ἠθικὸς χαρακτήρ τοῦ ἀνθρώπου θέλει αὐξάνεσθαι ἄναλόγως μὲ

τὴν περισσοτέραν ἔκτασιν, ἢ ὀλιγωτέραν διατήρησιν τοῦ χριστιανισμοῦ, καὶ ἀναλόγως τῆς προόδου τῶν γνώσεών μας περὶ τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου.

Ἀνάγκη ἀκόμη νὰ ἐξετάσωμεν εἰς τὰς στοιχειώδεις ταύτας παρατηρήσεις, ἐὰν ἡ ἀνατροφή, καὶ κατ' ἀρχὰς ἡ ἐκπαίδευσις, δύναται νὰ ἦναι ὠφέλιμος εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους ἐν γένει, ἢ ἂν καλῆτερον ἦναι ν' ἀφήσωμεν τὰς κατωτέρας κλάσεις τῆς κοινωνίας εἰς τὴν ἀμάθειαν. Ὀλίγοι μόνον συλλογισμοὶ ἀρκοῦν ν' ἀποδείξουν, ὅτι ἡ ἀνατροφή καλῶς διευθυνομένη τελειοποιεῖ τὸν νοῦν καὶ τὸ σῶμα, σμικρύνει τὸν ἀριθμὸν τῶν σφαλμάτων, καὶ ἀφαιρεῖ διόλου τὴν ἕξιν τῶν κακῶν πράξεων.

Ὅποῖαν διαφορὰν δὲν παρατηρεῖ τις εἰς τὰς πράξεις τοῦ χυδαίου λαοῦ, κατὰ τὰς διαφόρους περιόδους τῆς ἐκπαιδεύσεώς τοῦ καὶ τοῦ πολιτισμοῦ του; Ἡ ἱστορία ἄλλων τῶν ἐθνῶν ἀποδεικνύει ἐν γένει, ὅτι εἰς τὴν πρώτην ἐποχὴν τούτου τόσον ἀνοήτως ὀνομασθεῖσαν, χρυσοῦς αἰὼν, τὰ ἀμαρτήματα κάθε εἶδους ἐγίνοντο διαδοχικῶς χωρὶς νὰ ἦναι ἐμποδισμένα· ἡ πατροκτολία, αἰώνιοι, ἢ παράβασις τῶν ἱερωτέρων ὄρκων, ἡ μοιχεία, κ.τ.λ. ἦσαν αἱ κοινώτεραι πράξεις κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους, καὶ τὰ πρᾶσι ἐκυρίεον χωρὶς χαλκινὸν, καὶ αἱ ἡδοναὶ δὲν περιωρίζοντο παρὰ μόνον εἰς τὸ νὰ εὐχαριστήσουν τὰς πλέν εὐτελεῖς τῶν παθῶν ὀρμάς, τὰς δὲ ἐναρέτους πράξεις τὰς μετεχειρίζοντο μόνον μεταξὺ τῆς οἰκογενείας των, ἢ μεταξὺ τοῦ ἔθνους ἐκείνου, ἀπὸ τὸ ὅποῖον κατήγοντο· ὅλον τὸν λοιπὸν κόσμον ὡς ἄχθρὸν τὴν ἐθεωροῦσαν, ἢ τὸν μετεχειρίζοντο

ὡς κοινήν λείαν, διὰ τὴν ὁποίαν ἐδοκίμαζον τὰς δυνάμεις των, ἐὰν ἦσαν ἀνδρεῖοι. Οἱ πρῶτοι τῶν λαῶν νόμοι ἦσαν αἱματοφόροι, καὶ ἡ κεφαλικὴ ποινὴ ἦτον ἡ συνηθεστέρα παιδεία· αὕτῃ δὲν ἦτο μόνον διωρισμένη διὰ τοὺς ξένους, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς ἰδίας οικογενείας των· ἡ θρησκεία ἦτο θεμελιωμένη εἰς τὴν φρίκην, καὶ ἐθεωροῦσαν τοὺς θεοὺς εὐχαριστομένους εἰς τὰς θηριώδεις των πράξεις, καὶ εἰς τὰς καθαρτηρίους θυσίας· αἱ οὐράνιαι ἀπολαύσεις, τὰς ὁποίας ἐπρόσμενον, συνίσταντο μόνον εἰς τὰς πομπώδεις καὶ συνεχεῖς εὐωχίας παντοδαπῶν ἡδυπαθειῶν, εἰς αἱματηρας μάχας, καὶ εἰς τὰς νίκας, τὰς ὁποίας ἠθελον κατορθώσαι. Ὅσοι συγγραφεῖς ἐπήγесαν μὲ ὑπερβολὴν τὸν αἰῶνα ἐκεῖνον, εἰς τὸν ὁποῖον ἐπεκράτει τοιαύτη ἀπλότης, ἀνίσως ἠθελον ἐνασχοληθῶσιν εἰς τὸ νὰ διακρίνωσι τὸ καλλίτερον, καὶ ν' ἀποφασίσουν ὀριστικῶς περὶ τῆς ὑπεροχῆς τῆς καταστάσεως τῶν βαρβάρων, ἔπρεπε νὰ ἀφήσουν ὅλας τὰς ἡδονὰς, καὶ τὰς ὠφελείας, τὰς ὁποίας ὁ πολιτισμὸς προφεγεῖ, καὶ νὰ ὑπάγουν νὰ συγκατοικήσουν μὲ τὰ ἄγρια ἔθνη τῆς Ἀφρικῆς καὶ Ἀμερικῆς, νὰ ζήσουν μόνον μὲ ρίζας καὶ μ' ἄγριας ὀπώρας, ἔντομα, κ.τ.λ. ἀντὶ τῶν προετοιμασμένων ἀπὸ ἐπιτηδεύου μαγεύου τροφῶν· νὰ ἐνδυθῶσι μὲ δέρμα ζώων, μὲ φύλλα, ἀντὶ τῶν βαμβακίνων ἢ Συρικῶν ὑφασμάτων, καὶ ν' ἔλλαξουν τέλος πάντων τὰς εὐρυχώρους τῶν κατοικίας μὲ τὸ κοῖλον τῶν δένδρων, μὲ σπήλαια, ἢ μ' ἓνα καλύβιον κατασκευασμένον ἀπὸ κλάδους τῶν δένδρων, ἢ πῶας.

Ἐξακολουθοῦντες ν' ἀναγινώσκωμεν τὰς ἱστορίας τῶν

διαφόρων ἐθνῶν, βλέπομέν ἐν γένει τὰ ἀμαρτήματα καὶ τὰς θηριώδεις πράξεις ἐλαττομένας κατ' ἀναλογίαν τῶν προόδων, τὰς ὁποίας κάμνουν αἱ τέχναι καὶ ἐπιστήμαι, αἱ ἠθικαὶ καὶ θρησκευτικαὶ γνώσεις μας. Εἰς τὰς διαφοροὺς κλάσεις τῶν πλέον πολιτισμένων ἀνθρώπων, αἱ ἡδοναὶ εἶναι περισσότερο διαδεδομένα, καὶ ἡ νομοθεσία ἀποκαθίσταται ὀλιγώτερον αὐστηρά· κατὰ τὰς ἀσημάντους περιόδους τοῦ μέσου αἰῶνος, ἡ πίστις καὶ ἡ χρηστοθήεια ἠφανίσθησαν διόλου ἀπὸ τὴν γῆν.

Ἐὰν παρατηρήσωμεν τὴν κατάστασιν τοῦ ἀμαρθεστάτου λαοῦ εἰς τὰ πολιτισμένα βασίλεια, καὶ ἐκείνην ἀκόμη τῶν ἐθνῶν, ὅσα διὰ τὴν παιδείαν ὀλίγον φροντίζουν, γνωρίζομεν ἀκόμη σαφέστερα τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ ἐκτείνωμεν περισσότερο τὰς προερχομένας ἀπὸ τὴν ἐξάσκησιν τοῦ νοῦς καὶ τῆς ἠθικῆς ὠφελείας. Παντοῦ ἐν γένει, ὅπου ἡ ἀνατροφή ἀμελεῖται, ἡ μέθη, ἡ ἀργία, ἡ φιλαυτία, ἡ κλοπὴ, ἡ ἀπάτη, καὶ τὸς ἄλλα πάθη ταπεινῶν τὴν ἀνθρωπότητα.

Καὶ κατὰ τούτο ὅσοι γνωρίζουν τὴν ἱστορίαν, καὶ ἀγαπῶν τῶν ὁμοίων τῶν τὴν εὐδαιμονίαν θέλουν πασχίζει, ὥστε νὰ ἀνατρέφονται καὶ νὰ ἐκπαιδεύονται ὅλαι αἱ κλάσεις τῆς κοινωνίας, ἀλλ' ἐντὸς τῶν ὁμοίων, τὰ ὁποία ἔχει ἡ κάθε μία ἀπὸ αὐτάς.

Τὸ τελευταῖον μέρος, τὸ ὁποῖον μένει διὰ τὰ ἐξετάσω εἰς τὴν εἰσαγωγὴν ταύτην, εἶναι αἱ ὀλίγαι πρόοδοι, τὰς ὁποίας ἡ ἀνατροφή ἔκαμε μέχρι τοῦδε. Ποῖος δὲν εἶδε ποτὲ παῖδας ἐπισήμων γονέων, πολλὰ καλῶς ἀνατεθραμμένους, ν' ἀφεθοῦν εἰς κάθε εἶδος παραλυσίας καὶ ἀσωτείας; ποῖος

δὲν παρατήρησεν, ὅτι οἱ εὐφυστάτοι συχνάκις γεννῶνται ἀπὸ ὀλίγον πνευματώδεις γονεῖς; καὶ εἰς αὐτὰς τὰς πλέον λαμπροτέρας οἰκογενείας, εἰς τὰς ὁποίας ἂν καὶ φροντίζουσι πολὺ περὶ τῆς ἀνατροφῆς, μ' ὅλα ταῦτα ἐξιχνιάζει τις καὶ ἀναδρόιμῆτα ἐλαττώματα. Δι' ὅλας ταύτας λοιπὸν τὰς ἀναντιρρήτους παρατηρήσεις δὲν ἐμπορεῖ τις νὰ συμπεράνη ἀναμφιβόλως, ὅτι ἡ ἀνατροφή δὲν ἦτον ἀρμολίως μέχρι τοῦδε προσηρμοσμένη κατὰ τὰ διάφορα ὑποκείμενα; ἢ ὅτι οἱ παῖδες γεννώμενοι δὲν εἶναι καθὼς ἓνας ἄγραφος πίναξ, διὰ νὰ ἐντυπώσῃ τις εἰς τὸν νοῦν τῶν, καθὼς εἰς αὐτοὺς, ὅ, τι θέλει; καὶ ὅτι πᾶν ἄτομον δὲν εἶναι ἰκανὸν νὰ μεθέξῃ ἀπὸ τὰς ὠφελείας μιᾶς καλῆς ἀγωγῆς;

Ὅσοι ἐπιστηρίζονται εἰς τ' ὅτι πρέπει νὰ δίδεται εἰς τοὺς παῖδας ἀνατροφή ἐλευθέριος, δυσχυρίζονται, ὅτι αἱ πρώτισται ἐντυπώσεις, τὰς ὁποίας αὐτοὶ λαμβάνουν, αὐταὶ συσταίνουσι τὸν χαρακτήρα τῶν. Ὁμολογῶ τ' ὅτι ἔχουσι ἐπιβρόχην αἱ ἐντυπώσεις αὐταί, ἀλλὰ δὲν στοχάζομαι νὰ ἦναι τόσοσιν μεγάλαι καθὼς τὴν στοχάζονται, διότι βλέπω, ὅτι τόσοσιν τῶν αἰσθήσεων αἱ δυνάμεις, ὅσον καὶ τοῦ πνεύματος τῶν παιδίων δεικνύουσι μεγάλας διαφορὰς εὐθύς, ὅτε αὐτὰ κόμνουσι ἀρχὴν νὰ αἰσθάνωνται, καὶ νὰ γνωρίσων ὅτι ὑπάρχουσι ἀκόμη δὲ ποσάκις συμβαίνει εἰς τὴν τελείαν μας ἡλικίαν, ὅποτε ὁ νοῦς μας εἶναι πλέον δραστηριώτερος καὶ ἔχει τὴν περισσοτέραν ἰσχύϊν, ν' ἀλησμονῶμεν τὰ πράγματα, ὅσα ἐμάθαμεν ἐντελῶς. Δυνάμεθα λοιπὸν νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι εἰς τὴν κοῦτην περίοδον, εἰς τὴν ὁποίαν το πνεῦ-

μα δὲν ἀνεπτύχθη ἀκόμη, καὶ ὅπότ' αἱ δυνάμεις μας αἰ οὐσιωδέστεραι εἶναι σχεδὸν ἀργαί, μικραὶ τινες ἐντυπώσεις ἐμποροῦν νὰ προσδιορίσουν τὸν χαρακτῆρα ἢ τὰς νοητικὰς δυνάμεις ἐνὸς νηπίου καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς ζωῆς του; Πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἡ γνώμη αὕτη δὲν ἐπισηρίζεται εἰς τὴν πείραν διόλου.

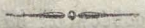
Ἐάν τις ἐξετάσῃ ὅποια εἶναι ἡ ἐπιρροὴ τῆς ἀνατροφῆς ὡς πρὸς τὴν τελειοποίησιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἐν γένει, παρατηρεῖ τις, ὅτι αὕτη πολλὰ θραδέως γνωρίζεται, καὶ ὅτι σχεδὸν δέκα αἰῶνες πρὸς τοῦτο τὸ τέλος δὲν εἶναι παρὰ μία ἡμέρα καὶ τοῦτο συμβαίνει, διότι δὲν γνωρίζομεν τόσον τὴν ἀνθρώπινον φύσιν. Ὀλίγα ἀντικείμενα εἶναι κατὰ τὸν Dugald Steuart, τὰ ὅποια ἐξετάσθησαν τόσον, καθὼς ἡ ἀνατροφή· περὶ κἀνενὸς μ' ὅλον ταῦτο δὲν διχογνωμοῦν τόσον. Καὶ κατὰ τοῦτο δὲν πρέπει νὰ ἐκπληκτώμεθα, διότι δὲν ἐξέτασαν τὰς δυνάμεις καὶ τὰς οὐσιώδεις ἀρχὰς τοῦ νοῦς, τοῦ ὁποίου ἡ τελειοποίησις εἶναι ὁ πρῶτος σκοπὸς τῆς ἀνατροφῆς· διότι πρέπει νὰ προσδιορίξῃ τις κατὰ πρῶτον τὸν ἀριθμὸν καὶ τὴν φύσιν τῶν προκαταρκτικωτέρων δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου, καὶ νὰ γνωρίσῃ τὰς διαφόρους τροπολογίας των εἰς τὰ διάφορα ἄτομα, τὰ ὅποια θέλει τις νὰ ἀνατρέψῃ. Ἡ γνώρισις αὕτη εἶναι ἡ θάσις ἐν γένει, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἀνάγκη νὰ ἐπιστηρίζωμεθα ἐνασχολούμενοι περὶ τῆς ἀνατροφῆς, καὶ τολμῶ ἱπεῖν, ὅτι συνεισφέρει θαυμάσια εἰς τὴν πρόοδον τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν, καθὼς καὶ εἰς τὴν ἔξιν τῆς ἠθικῆς, καὶ θέλει μᾶς διδάξῃ τοὺς τρόπους, διὰ τῶν ὁποίων νὰ κατορθώσωμεν τὰς εἰς ὅλους ἐπιθυμητάς

τοιαύτας μεταβολάς. Καὶ κατὰ τοῦτο δὲν θέλομεν μεταχειρίζεσθαι πλέον ἓνα τρόπον διδασκαλίας ὡς τύπον, ὅσοι ἀναδεχόμεθα τὴν διδασκαλίαν τῆς νεολαίας, ἀλλὰ θέλομεν συμμορφόνεσθαι κατὰ τὰς διαφοράς, τὰς ὁποίας κάθε παῖς ἔχει εἰς τὴν ποιότητα καὶ εἰς τὴν ποσότητα τῶν αἰσθήσεων καὶ τῶν πνευματικῶν του δυνάμεων, αἱ ὁποῖαι ἀγκαλὰ καὶ οὐσιωδῶς εἶναι αἱ αὐταί· τότε θέλομεν μὲ θαυμασμόν μας ἰδεῖ συχνότατα ἀνθρώπους, πολλὰ προβεβηκότας εἰς ἡλικίαν τὸ νὰ αἰσθάνωνται τὴν ἀνάγκην διὰ ν' ἀρχίσουν ἄλλο νέον τῆς ἀνατροφῆς στάδιον ἀνάλογον εἰς τὸν χαρακτῆρά των, καὶ εἰς τὴν φυσικὴν των ῥοπήν.

Ἐμπορεῖ τις νὰ προσθέσῃ μὲ θάρρος καὶ τινὰς συμβουλάς· ὅτι δηλ. ἡ ἀνατροφή καὶ τὰ μέσα τοῦ ν' ἀποκαταστήσωμεν τὸν ἄνθρωπον τελειότερον, θέλουν μεταβάλλεσθαι κατ' ἀναλογίαν τῶν γνώσεων, τὰς ὁποίας θέλομεν ἀποκτᾶν περὶ τῆς φύσεως, καὶ τῶν ἀναγκαιοτέρων ἀπαιτουμένων πρὸς ἀνάπτυξιν τῶν οὐσιωδεστέρων δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου· θέλει δὲ ὁμολογήσῃ, ὅτι ἡ τελειοποίησις του, ἀνάγκη νὰ ἐνεργῆται, καθὼς καὶ ὅλεν τῶν ἄλλων ὄντων, καθότι αὐτὸς, ὡς ἔχων καὶ τὴν φύσιν διδάσκαλον, πρέπει καὶ νὰ τὴν ἀκολουθῇ τακτικῶς· αὐτὸς διαρθεύεται εὐλὺς ὅτε παύσῃ ἀπὸ τὸ νὰ παρατηρῆ, καὶ ἀφίνεται νὰ πλανᾶται ἀπὸ τὴν φαντασίαν του.

Τὸ περὶ ἀνατροφῆς σύστημα δὲν πρέπει νὰ ἐφευρίσκειται, ἀλλ' ἀνάγκη νὰ στερεοῦται διὰ τῆς πείρας καὶ τῆς μιμήσεως· διὰ τοῦτο, καθὼς δι' ὅλα τὰ ἄλλα πράγματα, δὲν πρέπει νὰ ἐπιστηριζόμεθα εἰς ὑψηλὰς καὶ εὐφυεῖς

θεωρίας διὰ τὴν ἐπιτύχωμεν τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ χρεωστοῦ-
 μεν ὅμως ἀκολουθῶμεν χωρὶς προλήψεις τὴν ἀπλήν παρατή-
 ρησιν, ἀποφεύγοντες ὅλας τὰς θεωρίας, αἱ ὅποια ἐναντιοῦν-
 ται εἰς τὴν ἐνέργειαν τῶν πραγμάτων, καὶ ἀπορρίπτοντες
 τῶν παλαιῶν τ' ἀξιώματα, καὶ αὐτῶν ἀκόμη τῶν λαμ-
 προτέρων συγχρόνων μας, μῆτε δεχόμενοι ὡς τυφλοὶ τὰς
 ὄσας γνώμας παρεδέχθημεν ἐκ νεότητός μας, ἐπειδὴ καὶ
 τὸ ἀπαιτεῖ ἡ τῶν πραγμάτων ἀκριβὴς ἔρευνα, καὶ μὴ
 φροντίζοντες τέλος πάντων νὰ ὠφεληθῶμεν δι' ἄλλου μέ-
 σου, παρὰ διὰ τῆς παρατηρήσεως καὶ προσερχομένης.

ἡμεῖς οὐκ ἐπιθυμοῦμεν νὰ ἐπιτύχωμεν τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ χρεωστοῦ-
 μεν ὅμως ἀκολουθῶμεν χωρὶς προλήψεις τὴν ἀπλήν παρατή-
 ρησιν, ἀποφεύγοντες ὅλας τὰς θεωρίας, αἱ ὅποια ἐναντιοῦν-
 ται εἰς τὴν ἐνέργειαν τῶν πραγμάτων, καὶ ἀπορρίπτοντες
 τῶν παλαιῶν τ' ἀξιώματα, καὶ αὐτῶν ἀκόμη τῶν λαμ-
 προτέρων συγχρόνων μας, μῆτε δεχόμενοι ὡς τυφλοὶ τὰς
 ὄσας γνώμας παρεδέχθημεν ἐκ νεότητός μας, ἐπειδὴ καὶ
 τὸ ἀπαιτεῖ ἡ τῶν πραγμάτων ἀκριβὴς ἔρευνα, καὶ μὴ
 φροντίζοντες τέλος πάντων νὰ ὠφεληθῶμεν δι' ἄλλου μέ-
 σου, παρὰ διὰ τῆς παρατηρήσεως καὶ προσερχομένης.

ἡμεῖς οὐκ ἐπιθυμοῦμεν νὰ ἐπιτύχωμεν τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ χρεωστοῦ-
 μεν ὅμως ἀκολουθῶμεν χωρὶς προλήψεις τὴν ἀπλήν παρατή-
 ρησιν, ἀποφεύγοντες ὅλας τὰς θεωρίας, αἱ ὅποια ἐναντιοῦν-
 ται εἰς τὴν ἐνέργειαν τῶν πραγμάτων, καὶ ἀπορρίπτοντες
 τῶν παλαιῶν τ' ἀξιώματα, καὶ αὐτῶν ἀκόμη τῶν λαμ-
 προτέρων συγχρόνων μας, μῆτε δεχόμενοι ὡς τυφλοὶ τὰς
 ὄσας γνώμας παρεδέχθημεν ἐκ νεότητός μας, ἐπειδὴ καὶ
 τὸ ἀπαιτεῖ ἡ τῶν πραγμάτων ἀκριβὴς ἔρευνα, καὶ μὴ
 φροντίζοντες τέλος πάντων νὰ ὠφεληθῶμεν δι' ἄλλου μέ-
 σου, παρὰ διὰ τῆς παρατηρήσεως καὶ προσερχομένης.

ΔΟΚΙΜΙΟΝ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΣΤΟΙΧΕΙΩΔΩΝ ΑΡΧΩΝ

ΤΗΣ ΑΝΑΤΡΟΦΗΣ.

Ὅρισμός.

Ἡ ἀνατροφή εἰς τὴν πλέον ἐκτεταμένην σημασίαν αὐτῆς τῆς λέξεως συμπεριλαμβάνει πᾶν ὅ,τι συμβάλλει εἰς τὴν ἀσκησιν καὶ τελειοποίησιν τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἢ ὅποια δὲν περιορίζεται εἰς μόνον τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν του, εἰς τὰς ὀρέξεις καὶ πάθη του, καὶ εἰς τὰ ἠθικά του αἰσθήματα, μήτε εἰς κάμμίαν ξεχωριστὴν αἰσθησίν του, ἀλλ' ἐμπεριέχει ὅλα τὰ φαινόμενα τῆς ζωῆς ἀπὸ τὴν στιγμήν τῆς συλλήψεως μέχρι θανάτου, καὶ ὅλους τοὺς τρόπους τῆς ἀναπτύξεως τῶν δυνάμεων τῶν τοῦ σώματός του, ὅσον τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ νοός του, εἰς τὴν ὑγιᾶ ἢ ἀσθενῆ των καταστάσιν.

Ἀνέφερα πρὸ ὀλίγου εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς εἰσαγωγῆς, ὅτι ἡ ἀνατροφή δὲν δύναται νὰ πλάσσητι εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὅτι ἐνασχολεῖται εἰς τὴν ἀναπτύσσειν ὅ,τ' ὑπάρχει φυσικῶς εἰς τὸν ἄνθρωπον, καὶ εἰς τὸ νὰ δώσῃ μίαν σωτηριώδη διεύθυνσιν εἰς τὰς οὐσιωδεστέρας δυνάμεις του, ὅτι αὐτὴ ὑποθέτει μίαν τελείαν τῆς φύσεως γνώρισιν, καὶ ὅτι δὲν δύναται

τὸν σκοπὸν τῆς νὰ κατορθώσῃ χωρὶς αὐτὴν τὴν στοιχειώδη διδασκαλίαν. Κατὰ τὸ παρὸν θέλω ἐξετάσει τοὺς τρόπους, τοὺς ὑποίους πρέπει νὰ μεταχειρισθῶμεν διὰ νὰ ἐπιτύχωμεν τὸ ζητούμενον.

Συνήθως διαιροῦν τὴν ἀνατροφὴν εἰς μέρη δύο, εἰς φυσικὴν καὶ ἠθικὴν, εἰς σωματικὴν καὶ πνευματικὴν. Ἐννοεῖ τις καλῶς, ὅτι δὲν δυνάμεθα διὰ τῶν παρατηρήσεων ἢ ἀποφασίσωμεν, ὅτι ἡ ἀνατροφή μεταβάλλει τὸ ἴδιον πνεῦμα· ἀλλ' εἶναι βέβαιον, ὅτι αὐτὴ δύναται νὰ ἔχῃ ἐπιρροὴν εἰς τὰ ὄργανα, μὲ τὴν βοήθειαν τῶν ὑποίων ἀναπτύσσονται αἱ δυνάμεις τῶν αἰσθήσεών μας καὶ τοῦ νοός μας. Διὰ τοῦτο μεταχειρίζομαι τὴν ἰδίαν διαίρεσιν· καθότι καὶ διαίρει τὰς ἀκολούθους παρατηρήσεις μου εἰς δύο τμήματα, ἐκ τῶν ὑποίων τὸ μὲν θελεῖ ἐνασχοληθῆναι περὶ τῶν ἀπαιτουμένων, ὅσα συντείνουσι εἰς τὸ νὰ αὐξήσουν ἢ καὶ νὰ ἐλαττώσουν τὴν ἐνεργειαν τῶν οὐσιωδεστέρων δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου, τὸ δὲ, περὶ τῆς διευθύνσεως, τὴν ὁποίαν αὐταὶ λαμβάνουσι.

Τμήμα πρῶτον.

Περὶ τῶν ἀπαιτουμένων, τὰ ὁποῖα συμβάλλουσι εἰς τοὺς διαφόρους βαθμοὺς τῆς ἐνεργείας τῶν οὐσιωδεστέρων δυνάμεων τοῦ σώματός μας, τῶν αἰσθήσεων καὶ τοῦ νοός.

Αἱ κατὰ τοῦτο τὸ εἶδος ἀναζητήσεις εἶναι πλεονεκτήματα ὀλίγα· ἵνα γὰρ ἔχωμαι ἴσως, ὅτι ἡ ὠφελιότης τῶν ἔπρεπε νὰ κινήσῃ τὴν περιέργειαν ὅλων ἐκείνων, ὅσοι ἐσπουδάσαν τὴν φυσικὴν φιλοσοφίαν. Αὐταὶ δύνανται νὰ διαιρεθῶσι εἰς κεφάλαια τέσσαρα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ πρῶτον ἐμπεριέχει τοὺς νόμους τοῦ πληθυσμοῦ, τὸ δεύτερον, τοὺς νόμους τῶν σωματικῶν μας ἐνεργειῶν, τὸ τρίτον, τὴν ἐπιρροὴν τῆς γυμνάσεως, καὶ τὸ τέταρτον, τὴν ἀμοιβαίαν ἐπιρροὴν τῶν δυνάμεων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

Περὶ τῶν νόμων τοῦ πληθυσμοῦ.

Ὁ ἀνθρώπινος ὀργανισμὸς πολλαπλασιάζεται μὲ νόμους τινάς, ἡ σπουδὴ τῶν ὁποίων ἐπέχει τὸ πρῶτον μέρος εἰς ἓνα τέλειον σύστημα τῆς ἀνατροφῆς· τολμῶ ὁμοίως καὶ νὰ προσθέσω, ὅτι ἡ ἐπιρροή τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῶν νόμων του εἶναι μεγαλητέρα καὶ περισσότερον διαρκῆς ἀπ' ἐκείνην ὅλων ὁμοῦ τῶν ἄλλων ἀπαιτουμένων, καὶ ὅτι κατὰ τοῦτο τὸ ἀνθρώπινον γένος ὑποτάσσεται εἰς τοὺς αὐτοὺς νόμους, οἵτινες διοικοῦν ὅλα τὰ ἄλλα ἔμψυχα ὄντα. Ἄς ἀρχίσωμεν λοιπὸν τὰς παρατηρήσεις μας, πῶς ἐν γένει ἐπιχειρῶνται τις διὰ νὰ καλητερεύσῃ τὰ ὀργανικὰ ὄντα.

Οἱ γεωργοί, οἱ κηπουροί, οἱ φυτοκόμοι καὶ οἱ λοιποὶ ἐξεύρουν, ὅτι ἡ φύσις εἶναι, ἥτις προάγει τὰς διαφορὰς τῶν φυτῶν, τῶν ἀνθῶν καὶ τῶν καρποφόρων δένδρων· αὐτοὶ πασχίζουσι διὰ νὰ γνωρίσουν τὰ βοηθητικὰ μέσα, ὅσα συντείνουν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ποιοτήτων, τὰς ὁποίας ἐπιθυμοῦν· αὐτοὶ προετοιμάζουσι αὐτὰ τὰ μέσα, καὶ προσμένουσι ἀπὸ τὴν φύσιν τὸ ἀποτέλεσμα· εἶναι πληροφορημένοι καλῶς, ὅτι κατὰ πρῶτον ἀνάγκη νὰ ἦναι ἡ σπορὰ ὄριμος, καὶ νὰ κατάγεται ἀπὸ ἀλλῆν τελείαν καὶ καθ' ὅλα ὑγιεινήν.

Ἐὰν ἡ φύσις προάξῃ ἐν ἀέριον τελειότερον, αὐτοὶ πασχίζουσι νὰ τὸ διαφυλάξουσι καὶ νὰ τὸ πολλαπλασιάσουσι ὅσον ἐνδέχεται διὰ τῶν μερῶν του· εἰς τὰ καρποφόρα δένδρα π. χ. μὲ τὸν τρόπον τοῦ ἐμφυτεύειν καὶ ἐγκεντρῶναι· μ' ὅλα ταῦτα, φανερόν εἶναι, αὐτοὶ δὲν ἔχουσι ἄλλο φυτὸν παρὰ τὸ αὐτὸ πολλαπλασιασθῆναι καὶ διαιεθῆναι, καὶ ὄχι νέαν διαφοράν. Ἀνίσως σπεύρουσι τοὺς κόκκους μιᾶς μιλίας διὰ τῆς γεωργικῆς καλητερευμένης, βέβαιον εἶναι, ὅτι θέλει προάξῃ μῆλα· ἀλλὰ δὲν δύνανται νὰ προῖδουσι ὁποῖαι θέλουσι εἶσθαι αἱ ξεχω-

ρισταί των ποιότητες· ἐὰν βλαστήσουν νέαι διαφοραὶ, ἡ φύσις μόνη εἶναι ἐκείνη, ἥτις καὶ τὰς προάγει.

Καὶ οἱ γεωργοὶ ὁμοίως προστρέχουν εἰς τοὺς νόμους τοῦ πολλαπλασιασμοῦ, ὅταν θελήσουν νὰ τελειοποιήσουν μερικὰς ιδιότητας τῶν ὀποίων μεταχειρίζονται ζώων, καθὼς τὸ σχῆμα, τὸ χρῶμα καὶ τὴν δύναμιν τῶν μυῶνων καὶ τῶν ἀλόγων, τὸ μαλλὶ τῶν προβάτων, τὴν ὄσφρησιν ἢ τὴν ποδωκίαν τῶν θηρευτικῶν σκύλων· κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον οἱ ἀγρονόμοι κατώρθωσαν νὰ ἐλαττώσουν ἢ νὰ αὐξήσουν τὸ μέγεθος εἰς μερικὰ μέλη τῶν ζώων, καθὼς τὰ κόκκαλα, τοὺς μύνας, κ.τ.λ. παρετήρησαν αὐτοὶ ἔτι ὅτι, ἐὰν κλημμία ἀτέλεια ὑπάρχῃ εἰς τι ποίμνιον τῶν ἀγριοχοίρων, αὐτὴ κατανατᾷ διαδοχικῇ καὶ αὐξάνει κατὰ βαθμὸν, ὅταν αὐτὴ πολλαπλασιάζωνται ἐξεύρουν ὁμοίως ὅποιον μέσα νὰ μεταχειρισθῶν διὰ νὰ καλλητερεύσουν τὰ ἄλογα, καὶ τὰ ἄλλα μαστοφόρα ἐν γένει.

Ἀρκεῖ μὲ φαίνεται νὰ εἰπῶ, ὅτι καὶ ὁ ὀργανισμὸς τοῦ ἀνθρώπου ὑπόκειται εἰς τοὺς αὐτοὺς νόμους μὲ τοὺς τῶν ζώων, διὰ νὰ καταπέισω κάθε λογικὸν ἄνθρωπον ν' ἀναλάβῃ τὴν αὐτὴν καὶ διὰ τὸ γένος του φροντίδα, ὅποιαν ἔχει διὰ τοὺς ἵππους του, τοὺς σκύλους του καὶ τὰ πρόβατά του· ἀλλ' ἡ ἀμάθεια, αἱ προλήψεις, ἡ φιλαντία, ἡ δεισιδαιμονία καὶ ἡ αἰσχροκέρδεια ἐναντιώθησαν πάντοτε, καὶ θέλουν ἠκούμῃ ἐναντιόνησθαι εἰς τὸ νὰ οὐκαιοποιηθῶεν καὶ νὰ παραδεχθῶμεν αὐτὴν τὴν ἀπλήν ἀλήθειαν. Πρὸ πολλοῦ μερικοὶ φιλόσοφοι παρατήρησαν τὰς προόδους, τὰς ὁπίας κάμνει ἡ φύσις, δι' ὀσχυρίσθησαν, ὅτι εἶναι ὠφέλιμον καὶ ἐπάναγκες τὸ νὰ ἐκλέγωμεν τὰς μνηστείας διὰ νὰ συνεισφέρωμεν εἰς τὴν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥτιον τελειοποίησιν τῶν σωματικῶν ἐνεργειῶν τοῦ ἀνθρώπου· ἀλλὰ τούτους μέχρι τοῦδε ὀλίγον τοὺς ἠκροάσθησαν. Ὅσοι ἐπιστηρίζονται εἰς πράγματα

ἀποδεδειγμένα παρὰ εἰς ἀφρημένους συλλογισμοὺς καὶ θεμελιωμένους εἰς θεωρίας, δὲν ἔμποροῦν νὰ ἀμφιβάλλουν ποτὲ, ὅτι αἱ σωματικαὶ ιδιότητες δὲν διαδίδονται διαδοχικῶς. Εὐρίσκονται οἰκογένειαι νὰ ὁμοιάζουν κατὰ τὴν μορφήν τῶν κοκκάλων καὶ τῶν μυῶνων, κατὰ τὰς τρίχας, τοὺς προσοπικοὺς χαρακτῆρας, κ.τ.λ. εἶναι ἀποδεδειγμένον πρὸς τοῦτοις ὡς ἀληθές, ὅτι εἰς τὰς περισσοτέρας ἀσθενείας αἱ διαθέσεις, καθὼς εἰς τὸν ἀρθρίτην, εἰς τὰς χοιράδας, τὴν φθίσιν, τὴν λιθίασιν, τὰς λειχήνας, τοὺς καρκίνους, τὸν ὕδρωπα, ὕδροκέφαλον, ἰδιομανίαν, ἀποπληξίαν, κυφότητα, ἐπιληψίαν, παραφροσύνην κ.τ.λ. διαδίδονται ἀπὸ τοὺς γονεῖς εἰς τὰ τέκνα· εὐρίσκονται οἰκογένειαι, τῶν ὁποίων ἐν ὄργανον εἶναι ἀδυνατότερον ἀπὸ τ' ἄλλα, καθὼς ὁ στόμαχος, οἱ πνεύμονες, τὸ ἥπαρ, οἱ ὀφθαλμοὶ, κ.τ.λ.

Σχεδὸν καθ' ὅλας τὰς ἀσθενείας ἡ πρώτη παρατήρησις, τὴν ὁποίαν χρεωστεῖ νὰ κάμῃ ὁ ἰατρός εἰς τὴν κλίνην τοῦ ἀσθενοῦς, εἶναι νὰ ἐξετάσῃ τὰς διαδοχικὰς διαθέσεις, ἐπειδὴ καὶ προξενοῦν πολλὰς ἀσθενείας, καὶ ἀποκαθιστάνουν δυσκολωτέραν τὴν θεραπείαν· αὐτὸς ἐξεύρει ὁμοίως, ὅτι ἡ φύσις εἶναι συχνάκις δυνατωτέρα ἀπὸ τὴν τέχνην, καὶ ὅτι τίποτε νὰ κατορθώσῃ αὐτὴ δὲν δύναται, χωρὶς ἐκείνης τοῦλάχιστον τὴν βοήθειαν. Ὅσοι παῖδες γεννῶνται ἀπὸ γονεῖς ὑγιεῖς καὶ ἀπὸ μίαν γενεάν εὐρωστον, ἔρχοντα εἰς τὸν κόσμον μὲ μίαν κρᾶσιν, ἥτις ἐναντιοῦται εἰς τὰς ἰδίας αἰτίας αὐτῶν τῶν ἀσθενειῶν, εἰς τὰς ὁποίας ὑποπίπτουν συχνάκις οἱ παῖδες τῶν ἰσχνῶν καὶ τῶν ἀδυνάτων γονεῶν. Καὶ ἡ μακροβιότης ἔξαρτᾶται πολὺ ἀπὸ μίαν ἔμφυτον τῆς οἰκογενείας κρᾶσιν. Μία κρᾶσις καλὴ εἶν' ἡ καλλιτέρα κληρονομία, τὴν ὁποίαν οἱ γονεῖς ἔμποροῦν νὰ ἀφήσουν εἰς τὰ παιδιά των.

Ἡ ἐπιβροχὴ τοῦ πληθυσμοῦ μ' ὅλα ταῦτα δὲν συμβάλλει μόνον εἰς τὰς σωματικὰς μας δυνάμεις, ἀλλ' ἀκόμη καὶ

εις τὰς αἰσθητικὰς καὶ νοητικὰς διαθέσεις, διότι ἡ ἀνάπτυξις τούτων ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸν ὀργανισμὸν ἀμέσως τοῦ ἐγκεφάλου. Ἐπειδὴ λοιπὸν καὶ ὅλαι αὗται αἱ διαθέσεις μας τόσον ψυχικῆ, ὅσον πνευματικαὶ ἀναπτύσσονται ἀπὸ τὸν ἐγκέφαλον, διὰ τοῦτο μάλιστα χρεώστοῦμεν νὰ εἴμεθα προσεκτικοὶ περισσότερον εἰς τὴν κατασκευὴν τοῦ ὀργανισμοῦ, ὅπότεν κἀμνωμεν ἐκλογὴν τῶν συζύγων.

Ὁμολογοῦμενον εἶναι ὅτι οἱ εὐφρεῖς ἄνδρες γεννῶνται ὅποιοι εἶναι ἐκ φύσεως, καὶ ὅτι ἡ ἀνατροφή δὲν δύναται νὰ τοὺς ἀποκαταστήσῃ τοιούτους πρὸς τούτοις ὅσοι ἀπὸ τοὺς παῖδας ἔχουσι μεγάλας ἐπιθυμίας, προχωροῦν εἰς τὰ μυχθήματα περισσότερον παρ' ἐκεῖνοι, αἵτινες δὲν ἔχουν ἐκ φύσεως εἰμὴ ὀλιγώτατον πνεῦμα· ἄλλὰ καὶ εἰς αὐτὴν ἀκόμη τὴν ἠθικὴν οἱ εὐφρεῖς περισσότερον ἐπιδίδουν, ἐνῶ οἱ κατὰ τὸ πνεῦμα ἀμβλεῖς προξενοῦν κόπους μεγάλους εἰς τοὺς παιδαγωγούς των. Ἀνίσως δυνατὸν ἦτο νὰ ἐντυπώσωμεν τὸν ἠθικὸν νόμον εἰς τὰς κεφαλὰς τῶν ἀνθρώπων, διὰ νὰ ἀποκαταστήσωμεν καὶ καλλήτερον τὸν ἐγκεφαλικὸν τῶν ὀργανισμὸν, ἠθέλομεν ἔχει ἀποτελέσματα περισσότερα καὶ κκλήτερα, παρ' ὅσα δὲν δύνανται νὰ κατορθώσουν ὅλαι αἱ συμβουλαὶ καὶ τὰ μέσα τοῦ κόσμου.

Ἀποδεικνύεται προσέτι, ὅτι ὁ πληθυσμὸς συντείνει πολὺ διότι εἶναι εὐκολώτερον δι' αὐτοῦ νὰ τελειηποιήσῃ τις τὰς φυσικὰς μεταβολὰς καὶ τὰς δυσμορφίας παρὰ διὰ τῆς βοήθειας τῆς τέχνης. Μία ὄρνις, ὅταν γεννᾶται χωρὶς οὐράν, θέλει γεννήσῃ εὐκολώτερα παιδιὰ ὁμοιά της παρ' ἐκείνη, τῆς ὁποίας μαδοῦν συνεχῶς τὴν οὐράν· οἱ ἐκ γενετῆς κωφοὶ γεννοῦν σχεδὸν πάντοτε πα' τῆς, οἵτινες ὑποφέρουν ἐπὶ τὴν ἰδίαν ἀσθένειαν ἢ περιτομῆ ὅμως, τὴν ὁποίαν πρὸ τῶσων αἰῶνων οἱ Ὀθωμανοὶ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι μεταχειρίζονται, δὲν βλέπομεν ἀκόμη ν' ἀποκατασταθῇ φυσικῆ· εἶναι

περισσότερον ἐνδεχόμενον, ὅτι ἓνας ἄνθρωπος γεννηθεὶς χωρὶς χεῖρας θέλει κάμει παιδιά ὁμοία του, παρ' ἄλλος τις, τοῦ ὁποίου τὰς ἔκοψαν μὲ τὴν σμίλην.

Καὶ μ' ἓνα λόγον, ὅταν κάμνωμεν ἐκλογὴν τῶν συζύγων, ἀνάγκη νὰ παρατηρῶμεν τόσον τὸν ἄνδρα, καθὼς καὶ τὴν γυναῖκα ὁμοίως διὰ νὰ ἔχουν τὰς αὐτὰς ιδιότητες, ὥστε νὰ διαδοθοῦν καὶ εἰς τὰ παιδιά των αἱ ἴδιαι. Μὲ λύπην μού ὅμως παρατηροῦ, ὅτι αὐτὴν τὴν ιδέαν ὅλως διόλου τὴν λησμονοῦν, ὅταν κάμνουν τὰς συζυγίας· καὶ οἱ εὐφρεῖς ἄνδρες συχνάκις νυμφεύονται μὲ γυναῖκας πολλὰ μικροῦ πνεύματος. Ἐνῶ ἡ πείρα ἀποδεικνύει, ὅτι αἱ ιδιότητες τῆς μητρὸς ἔχουν μεγάλην ἐπιρροὴν εἰς ἐκείνας τῶν τέκνων, καὶ μάλιστα τῶν ἀρσενικῶν.

Ἡ ἡλικία προσέτι, καθ' ἣν συμβαίνει ὁ πληθυσμὸς, συμβάλλει πολὺ εἰς τὴν τεκνοποίησιν. Καθὼς τὰ νεοφανῆ δένδρα, τὰ ὁποῖα φέρουν καρπὸν γρήγορα, χάνουν τὴν δυνάμιν των, τοιοῦτοτρόπως καὶ τὰ ζῶα, τὰ ὁποῖα πληθύνονται, ὅταν δὲν ἀποκτήσουν ἀκόμη ὅλας των τὰς δυνάμεις, δὲν εἶναι πάντοτε πολλὰ δυνατὰ, καὶ τότε φροντίζουν οἱ ἄνθρωποι νὰ τὰ ἐμποδίσουν ἀπὸ τὰς φυσικὰς των ὁρμὰς. Πόσαι νέαι δὲν γίνονται νικτὰ θύματα, διότι αὐρως νυμφεύονται· εἴποτε ἀποθνήσκουν, ἀφοῦ γεννήσουν πολλὰ παιδιά, καὶ ἄλλοτε πάλιν ὑπολαμβάνουν κατ' ὅλην των τὴν ζωὴν μίαν ἐξασθενημένην υγίαν. Δὲν βλέπομεν τὰ ὀπωρικὰ τῶν νέων φυτῶν, ὅτ' εἶναι ἀτελεῆ, τὰ αὐτὰ τῶν νέων πουλιῶν, ὅτ' εἶναι μικρότερα, καὶ τὰ τέκνα τῶν μαστοφόρων, ὅτ' εἶναι ἰσχνά· μὲ τὴν αὐτὴν αἰτίαν τὰ ἐμψυχα ὄντα, ἀφοῦ γηράσουν, δίδουν εἰς φῶς ἀδύνατα τέκνα, ἢ παύουν ἀπὸ τὸ νὰ γεννοῦν. Ὅλας ταύτας τὰς θεωρίας τὰς ἀνεγνώρισε καὶ τὰς παρετήρησε εἰς τὸν πληθυσμὸν τῶν ζῶων ὁ ἄνθρωπος, ὅστις διὰ ταῦτα φροντίζει καὶ κοπιᾷ νὰ τὰ

τελειοποίησιν δι' ὄφελός του, παρημέλησε μ' ὅλων τοῦτο καὶ νὰ τὰς ἐφαρμόσῃ ὡς πρὸς τὴν ἰδίαν του φύσιν.

Ἡ ἐπιρροή αὐτῆ τῆς ἡλικίας σαφέστατα ἐξηγεῖ τὴν αἰτίαν, διὰ τὴν ὁποίαν ἐκεῖνοι οἱ παῖδες, τῶν ὁποίων οἱ πατέρες ὑπερτεροῦν εἰς τὰς ἐπιστήμας καὶ τέχνας, ὅλοι σχεδὸν δὲν ὁμοιάζουν τοὺς γονεῖς των διόλου. Οἱ εὐφυεῖς ἄνδρες γεννῶνται συχνάκις πτωχοὶ, καὶ σπανίως αἱ περιστάσεις τῆς κοινωνίας τοὺς συγχωροῦν διὰ νὰ ἐκλέξουν τὴν σύζυγόν των, ὅταν ἀκόμη εὐρίσκωνται εἰς τὴν μεγαλύτεραν τῆς ἡλικίας των δύναμιν· αὐτοὶ συχνάκις νυμφεύονται, ὅταν ἐξασθενήσῃ τὸ σῶμά των καὶ τὸ νευρικὸν σύστημά των ἐξαντληθῇ ἀπὸ τὴν ὁποίαν διάγουν καθιστικὴν ζωὴν τὰς πολλὰ ἐκτεταμένας μ' ἰέτας, καὶ ἀπὸ ἄλλας παρομοίους αἰτίας.

Καὶ ἡ νόθευσις εἶναι μέρος τοῦ πληθυσμοῦ, καὶ τὴν βλέπει τις ν' ἀναπτύσσεται εἰς τὰς οἰκογενείας εὐθὺς, ὅτε αὐταὶ ἀρχίσουν νὰ συζευγνύωνται ἀναμεταξύ των. Τὰ σωματικὰ ἢ ἐγκεφαλικὰ πάθη, τὰ ὁποῖα γεννῶνται κατὰ περίστασιν εἰς ἓν ἄτομόν, δὲν ἀργοῦν νὰ διαδοθοῦν καὶ εἰς ὀλοκλήρους οἰκογενείας· τοῦτο δὲ μάλιστα συμβαίνει εἰς ἐκεῖνας τὰς κλάσεις, ὅσαι εἶναι ἐκτεθηλυμέαι ἀπὸ τὴν ἀφθονίαν, καὶ τῶν ὁποίων ὁ ταυτοῦτος τρόπος τοῦ ζῆν δὲν συντελεῖ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν σωματικῶν των δυνάμεων. Τοῦτο ἐξηγεῖ κάλλιστα, διότι αἱ λαμπραὶ οἰκογένειαι δὲν ἔχουν πάντοτε ἀπογόνους ἀξίους τοῦ γένους των· ἐξ ἐναντίας ἐνίοτε παιδες εἰνὲς ἀνόμου συζεύξεως, τὴν ἔνωσιν τῆς ὁποίας ἢ βία ἢ οἱ νόμοι δὲν ἐσυγώρησαν, διακρίνονται διὰ τὴν ὑπεροχὴν τῶν προτερημάτων των, καὶ τὸ ὄνομά των μένει ἀθάνατον, ἐνῶ ἐκεῖνοι, οἵτινες ἐκ γενετῆς των ἐφαίνοντο ὅτι ἐγεννήθησαν διὰ νὰ αὐξήσουν τὴν δόξαν των, καὶ ἐν ὄσφ ζοῦν, μένουσιν ἄσημοι, καὶ μετὰ θάνατον λησμονοῦνται.

Τότε φαίνεται ἡ νόθευσις ζωηρότερα, ὅταν οἱ πλησιέστεροι συγγενεῖς ἐνόωνται μεταξύ των· διότι ὑπανδρευόμενοι οὗτοι, ἢ μένουں ἄκαρποι, ἢ εὐγάζουں εἰς φῶς τέκνα ἀδύνατα.

Μετὰ ταύτας τὰς προειρημένας ζωηρὰς ἀποδείξεις, ἀξιόθρηνητον φαίνεται τὸ νὰ προσέχουں τόσον ὀλίγον εἰς τοὺς νόμους τοῦ πληθυσμοῦ. Ἐγὼ πιτεύω ὅτι μὲ τοῦτο τὸ μέσον δύναται τις περισσότερον νὰ τελειοποιήσῃ, ἀφ' ὅτι φαντάζεται, ὅχι μόνον οἰκογενείας, ἀλλὰ καὶ ἔθνη ὀκόκληρα κατὰ τὴν μορφήν, τὸ ἀνάστημα, τὴν υἰείαν, τὸ πνεῦμα καὶ τὰς αἰσθήσεις, καὶ μ' ὅλον ὅτι θεωρῶ, καθὼς ὁ Ἀριστοτέλης, τὴν ἔμφυτον διαφορὰν τῶν διαθέσεων τῶν δυνάμεων μας ἅς ἔασιν ὅλης τῆς ἀνθρωπίνου οἰκονομίας, μ' ὅλα ταῦτα δὲν σοχάζομαι πάλιν, ὅτι ἄθε ἀνθρώπος εἶναι ἀρκετὰ λογικὸς διὰ νὰ ἀκολουθήσῃ τοὺς νόμους τῆς φύσεως, καὶ νὰ θυσιάσῃ τὰς ἀπολαύσεις του καὶ τὴν φιλαυτίαν του. Ἐπρεπεν ὁμῶς ὅσοι φροντίζουν διὰ τὸ μέλλον, διὰ τὸ ἴδιόν των συμφέρον τοῦλάχιστον, νὰ μὴν εὐχαρισῶνται νὰ συζευγνύονται μὲ κἀνὲν ὑποκείμενον, τὸ ὁποῖον ἤθελε τοὺς ἀποκαταστήσει πιθανῶς δυσυχεῖς· ἐπειδὴ καὶ αἱ ἀναπαύσεις τῆς ζωῆς χάνονται, ὅταν αἱ ἀσθένειαι καταθλίβουں τινὰ οἰκογένειαν, καὶ ἡ ἀγάπη καὶ ἡ ὁμόνοια παύουں ἀπὸ τὸ νὰ ἦναι εἰς μίαν οἰκίαν, ὅπου ἡ πτωχία ὑπαρχεῖ. Ὅσοι δὲ ἐν γένει ἐπιθυμοῦν διὰ νὰ ἀφήσουں τὸ ὄνομά των ἀθάνατον, ἀνάγκη διὰ τὴν ἰδίαν αἰτίαν νὰ ὑποταχθοῦν εἰς τοὺς ἀμεταβλήτους νόμους τῆς φύσεως, διὰ νὰ προετοιμάσουں τὴν εὐδαιμονίαν τῶν διαδόχων των. Δὲν πρέπει, σοχάζομαι, νὰ ἦναι ἀδιάφορον εἰς τὸν ἀνθρώπον τὸ ἔχει ἀπογόνους ἀναισθήτους ἢ πνευματώδεις, ἀλαζόνας ἢ μετριοφρονας, κ.τ.λ.

Εἶναι πιθανόν, κατὰ τὸν Δόκτορα Βουσχ, ὅτι τὰς σωματικὰς καὶ πνευματικὰς ιδιότητες τῶν γονέων ἐκείνων, οὔτινες γεννῶσι παιδιά προικισμένα ἀπὸ πολλὴν νοῦν, δύναται

τις νὰ τὰς προσδιορίσῃ καὶ νὰ τὰς προῖδῃ· καὶ ἴσως μίαν ἡμέραν θέλει καταντήσῃ τις νὰ προείπῃ μὲ βεβαιότητα τὸν νοσητικὸν χαρακτήρα τῶν παιδῶν, ἐν γνωρίσῃ τὴν φύσιν τῶν διαφόρων δυνάμεων τοῦ νοσῶντος τῶν γονέων των.

Ἐν τῶν σαφεστέρων παραδειγμάτων, τὸ ὁποῖον ἀποδεικνύει τὴν ἐπιβροχὴν τοῦ πληθυσμοῦ μεγαλητέραν ἐκείνης τοῦ κλίματος καὶ τῶν ἐξωτερικῶν περιστάσεων, εἶναι οἱ Ἰουδαῖοι. Ἀγκαλὰ καὶ ἦναι διεσπαρμένοι αὐτοὶ καθ' ἑαυτὴν τὴν οἰκουμένην, ἐπειδὴ ὅμως ἡ θρησκεία των ἐμποδίζει εἰς τούτους τὸ νὰ συζευγνῶνται μὲ τὰ ἄλλα ἔθνη, οὗτοί εἶναι ἀκόμη εὐκολογνωρίστοι πανταχοῦ, ἂν καὶ τὸ χρῶμα των ἔλαβε κάποιαν μεταβολὴν, προερχομένην ἀπὸ μόνον τὸ κλίμα.

Οἱ παλαιοὶ νομοθέται εἶχον δύναμιν νὰ διατάττουν τὰς ὑπανδρείας διὰ τῶν νόμων, καὶ ὁ Μωϋσῆς ἐνήρησεν εἰς φυλάς τὸν λαόν του, καὶ τὸν ἐμπόδιζε μὲ κεφαλικὴν ποινὴν τὸ νὰ κάμωσι συζυγίας μὲ τοὺς πλησιεστέρους των συγγενεῖς, καὶ οἱ Ἕλληνες δὲ κατὰ τὰ ἔθιμά των, τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν νομοθεσίαν των, σχηματίζοντες τὰς ἐπιγαμίας εἶχον ἐξαιρέτως ὑπ' ὄψιν τὴν ὠραιότητα καὶ τὴν ἀνδρίαν τοῦ σώματος. Ὁ Πλούταρχος, Πλάτων, Ἀριστοτέλης καὶ Σόλων ἐναντιοῦται πολὺ εἰς τὰς μεταξὺ συγγενῶν γινόμενας συζυγίας.

Οἱ παλαιοὶ νομοθέται ἐπροσδιώρισαν ἔτι τὴν ηλικίαν, εἰς τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ ὑπανδρευθῆ τις, συνήθως μεταξὺ τῶν 30 ἢ 36 χρόνων ὁ ἄνδρας, καὶ 18 ἕως 24 ἡ κόρη.

Συμφέρι ἀκόμη νὰ ἐξετάσωμεν πόσαι γενεαὶ ἐξαρχοῦν, διὰ νὰ ἐντυπώσωμεν ἕνα χαρακτῆρ εἰς ἕνα γένος, ἢ καθαρρίζοντες διόλου τὸ αἷμά του, ἢ ἀφαιροῦντες ἀπὸ αὐτὸ ἕνα ἐλάττωμα διαδοχικόν. Αἱ παρατηρήσεις δεικνύουν, ὅτι τρεῖς κατὰ διαδοχὴν γενεαὶ ἐξαρχοῦν. Ἐὰν ἡ βρογχικοὶλη π. χ. δὲν ἦναι κατὰ συμβεβηκὸς εἰς τρία, λέγει ὁ Δόκτωρ Φοδερῆ,

καὶ ἂν δὲν πάσχη ἀπὸ ταύτην παρ' ἑνασ τῶν συγγενῶν, τὰ τέκνα δὲν γεννῶνται μὲ βρογχοκοίλην. Ἐὰν οἱ υἱοὶ τινῶν, ἔχόντων τὴν βρογχοκοίλην, νυμφεύωνται μὲ γυναῖκας, αἵτινες ὑποφέρουν ἀπὸ τὴν ἰδίαν ἀσθένειαν, εἰς τὸ διάστημα δύο γενεῶν, καὶ εἰς ἓνα τόπον, ὅπου τὸ πάθος εἶναι ἐνδημικόν, κατὰ τὴν τρίτην γενεάν τὸ παιδίον γεννῶμενον ὄχι μόνον θέλει ἔχει τὴν βρογχοκοίλην, ἀλλ' ἀκόμη θέλει εἶσθαι καὶ ἄλαλον.

Οἱ νόμοι τοῦ πληθυσμοῦ συμπεριλαμβάνουν ἀκόμη καὶ τὴν στιγμήν τῆς συλλήψεως· αὐτὴ εἶναι τὸ ἀναγκαιότερον διὰ τὴν ζωὴν, καὶ διαρκεῖ ἢ ἐπιρράή της καθ' ὅλην τὴν ὑπαρξίν μας. Ἡ κατάστασις τῆς σποραῆς καὶ ἐκείνη τῆς μήτρας ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν κατασκευὴν τῶν συγγενῶν, ἀπὸ τὴν προλαβοῦσάν των αἰτίαν καὶ ἀπὸ τὴν δραστηριότητα τῶν ζωτικῶν των ἐνεργειῶν. Ἡ υγεία τῆς μητρὸς εἰς τὸ διάστημα τῆς ἐγγαστρίας συμβάλλει πολὺ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ὀργανισμοῦ τοῦ ἐμβρίου.

Ἡ στιγμιαία καὶ εὐμετάβλητος διάθεσις τῶν γονέων μᾶς ἐξηγεῖ τὴν αἰτίαν τῆς μεγάλης διαφορᾶς, ἣτις εὐρίσκειται μεταξὺ τῶν παίδων τῆς ἰδίας οἰκογενείας.

Ἐκ τούτου ἐμπορεῖ τις νὰ ἐννοήσῃ εὐκόλως, διατί ὁ περισσότερος ἀριθμὸς τῶν πρωτοτόκων εἶν' ἀπὸ τὸ φύλον τῶν γυναικῶν· διατί εἰς ἓνα χρόνον γεννῶνται ἀρσενικά, καὶ εἰς ἓνα ἄλλον περισσότερα θηλυκά· καὶ διατί εἰς τὰς πολυπληθεῖς οἰκογενείας, ὅταν ὑπανδρευθῶν οἱ γονεῖς νέοι κατὰ τὴν ἡλικίαν, τὰ πρῶτα παιδία των εἶναι πνευματωδέσερα ἀπὸ τ' ἄλλα· καὶ πῶς τέλος πάντων τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ παιδία, ὅσα γεννῶνται ἀπὸ πατέρας προβεβηκότας καὶ ἀδυνάτους, καὶ ἀπὸ μητέρας νέας καὶ δυνατάς, τὰ τέκνα δὲν εἶναι παρ' ἀρσενικά.

Ἐξ ἄρα, ὅτι θέλουν μὲ ἐναντιωθῆ τινες λέγοντες, ὅτι τὰ θεωρίαὶ αὐταὶ δὲν δύνανται ποτὲ νὰ κατασταθοῦν γενικὸς κανὼν,

διὰ τοῦ ὁποίου νὰ ὀδηγώμεθα εἰς τὰς πράξεις μας, κατὰ τὴν σημερινὴν μάλιστα τῶν πραγμάτων κατάστασιν. Καὶ ἐγὼ κατὰ τοῦτο δὲν ἀντιλέγω· ἀλλ' εἶμαι πληροφορημένος ὡς τόσον, ὅτι οἱ νόμοι τῆς φύσεως δὲν θέλουν ἀλλάξει ποτὲ, καθὼς φανταζόμεθα, καὶ ὅτι, ὅστις μᾶς ἀποδείξῃ τοὺς νόμους τοῦ πληθυσμοῦ, καὶ προδιαθέσῃ τοὺς ἀνθρώπους ἐν γένει τὸ νὰ συμμορφωθοῦν κατὰ τούτους, θέλει μᾶς ὠφελήσει πολὺ περισσύτερον, ἀφ' ὅ,τι ὠφέλησαν οἱ ἐπιμελούμενοι τὴν ἀνατροφὴν καὶ τὴν τελειοποίησιν τοῦ ἀνθρώπου, ἢ ὅποια ἐπιθυμεῖται πρὸ τῶτων αἰώνων. Ἐξ ἐναντίας, ἂν δὲν θελήσωμεν νὰ ὑποταχθῶμεν εἰς τὰς αἰδιόους αὐτὰς ἀποφάσεις, δὲν ἔχομεν πλέον δικαίωμα νὰ παραπονώμεθα, διότι ὑπεφύρομεν τὰς ἀναποφεύκτους διὰ τὴν παράβασίν μας παιδείας. Πρέπει δὲ νὰ ἀρχίσωμεν διὰ νὰ διδάσκωμεν τοὺς νόμους τοῦ πληθυσμοῦ εἰς ὅλους τοὺς νέους, διὰ νὰ δυνηθῶσι νὰ ἐννοήσουν τὸν τρόπον, μὲ τὸν ὅποιον αὐξάνει τὸ ἀνθρώπινον γένος, ἐπειδὴ καὶ ἡ γνώρισις ἐνὸς νόμου τοιοῦτου πρέπει πάντοτε νὰ μᾶς ὀδηγῇ εἰς τὰς πράξεις μας. Ἄφοῦ γνωρίσωμεν κατ' ὀλίγον ὀλίγον πόσον μᾶς ὠφελεῖ, θέλομεν ἀρχίσαι ἀφ' ἑαυτοῦ μας νὰ τὸν μεταχειρίζομεθα, καὶ θέλει συμβῆ εἰς τὴν ἀλήθειαν ταύτην ὅτι καὶ εἰς ἕλας τὰς ἄλλας, τὸ νὰ τὴν ἐφαρμόζωμεν δηλ. εἰς τὰς πράξεις μας διαδοχικῶς. Ἄφοῦ ἡ διδασκαλία τῶν ἐντολῶν τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς ἐσυγχωρήθη π.δ.ε, ἡ ἐφαρμογὴ τῶν ἀναμφισβότως ἐστάθη σπανία πάντοτε· οἱ ἐνάρετοι ὅμως θέλουν ἐξακολουθήσει νὰ τὰς τιμοῦν καὶ ἔχουν δίκαιον νὰ ἐλπίζουσιν, ὅτι αἱ ἐντολαὶ αὐταὶ θέλουν ἀποκατασταθῆ μίαν ἡμέραν οἱ ὀδηγοὶ τῶν πράξεων τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ φυσικὸν δικαίωμα βέβαια δὲν συγχωρεῖ ποτὲ νὰ βιάζωμεν τοὺς ἀνθρώπους νὰ ὑποτάσσονται εἰς νόμους ἀμεταβλήτους. Ὀλίγοι εἶναι, ὅ,τι ἀφ' ἑαυτοῦ τῶν εὐχαριστοῦνται νὰ ὀδηγῶνται ἀπὸ αὐτούς. Τὸ

μόνον μέσον λοιπόν, διὰ τὴν ὠφελήσῃ τινὰς τὰ μέλη τῆς κοινωνίας, εἶναι τὸ νὰ τὰ προδιαθέτῃ τοιοῦτοτρόπως, ὥστε μόνα των νὰ εὐχαρισθῶνται καὶ αὐθορμητῶς νὰ ὀδηγῶνται εἰς τὴν εὐδαιμονίαν των. Ἐπειδὴ λοιπόν κατὰ ταῦτα μᾶς ἀποδεικνύει ἡ φύσις, ὅτι αὐτὴ παιδεύει τὰς ὑπανδρείας, ὅσαι γίνονται μεταξὺ συγγενῶν, καμμία πολιτικὴ διοίκησις καὶ περισσότερο ἀκόμη θρησκευτικὴ δὲν πρέπει νὰ συγχωρῇ, καὶ πρὸ πάντων δὲν πρέπει αἰσχροκερδῶς νὰ πωλῇ τὰς ἀδείας τοῦ νὰ παραβιάζωμεν ἕνα νόμον τοιοῦτον. Ὅσοι διὰ χρημάτων λαμβάνουν τὴν ἄδειαν, δὲν γνωρίζουν αὐτὸν τὸν νόμον· ἀλλ' ὁ πλάστης, ὡς δίκαιος, δὲν κάμνει εἰς τὰς ἐντολάς του καμμίαν ἐξίρεσιν, ἀλλὰ τὰς ἐφαρμόζει χωρὶς διακρίσιν εἰς τοὺς βασιλεῖς, εἰς τοὺς πρίγκιπας, εἰς τοὺς ἐργάτας καὶ τοὺς πτωχοὺς.

Δὲν ὑπόσχομαι μὲ ὅλα ταῦτα νὰ ἀποδείξω, ὅτι οἱ νόμοι τοῦ πληθυσμοῦ δύνανται ν' ἀποκαταστήσουν ὅλους τοὺς ἀνθρώπους ἐν γένει ὁμοίους κατὰ τὸ πνεῦμα, καὶ ἐναρέτους· αὐτοὶ δὲν ἐνασχολοῦνται εἰμὴ εἰς τὸ νὰ τελειοποιήσουν τὸ γένος του· ἡ φύσις ὅμως ἔχει πάντοτε διαφορὰς μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, καὶ βαθμοὺς τελειοποιήσεως. «Ὅλους ἡ φύσις ἠθέλησε νὰ προσδιορίσῃ διὰ τὸν ἄνθρωπον νόμους, τούτους δὲν ἠδυνάθη καμμία ἀνατροφή νὰ τοὺς μεταβάλλῃ».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Περὶ τῶν νόμων τῶν ἐνεργειῶν τῶν ὀργάνων μας.

Εἶναι πρέπον νὰ μεταχειρισθῶμεν ὅλα τὰ μέσα, τόσον ἄμεσα, εἴτε ἔμμεσα, μὲ τὰ ὅποια νὰ συνεισφέρωμεν εἰς τὴν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον τελειοποίησιν ὅλων τῶν ἐμφύχων ὄντων ἐν γένει, καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἐν μέρει. Εἶδομεν

εις τὸ προλαβὸν κεφάλαιον, ὅτι οἱ νόμοι τῶν ἐμφύτων δυνάμεων, τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῶν διαθέσεων σχηματίζουσι τὴν βίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐπισηρίζεται ἡ ἀνατροφή· κατ' αὐτοὺς γεννῶνται οἱ ἄνθρωποι δυνατοὶ ἢ ἀδύνατοι, πνευματώδεις ἢ ὀλιγόνοες, καὶ τέλος προικισμένοι ἀπὸ δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι διαφέρουσι πολὺ ἢ ὀλίγον κατὰ τὴν ποιότητα ἢ ποσότητα.

Ἀπὸ τὴν στιγμήν τῆς ὑπάρξεώς του ἕως εἰς ἐκείνην τοῦ θανάτου, ὁ ἄνθρωπος, καθὼς καὶ πᾶν ὀργανικὸν ὄν, ἀναπτύσσει σειράν τινα φαινομένων, τὰ ὁποῖα φανερώνει με ἓνα γενικὸν ὄνομα, μ' ἐκεῖνο δηλ. τῆς ζωῆς. Τὰ φαινόμενα ταῦτα ὑπόκεινται εἰς κανόνας, οἱ ὅποιοι ἀκόμη δὲν εἶναι ὀρεκτὰ ἐγνωσμένοι· αὐτοὺς τοὺς ἐξήγησαν πότε διὰ φυσικῶν αἰτιῶν, καὶ πότε διὰ χημικῶν νόμων.

Ἄλλ' ὁ ὀργανισμὸς τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι μία μηχανή, μήτε μία κρυστάλλωσις· αὐτὸς εἶναι πολυσυνθετώτερος ἀπ' ἐκεῖνον τῶν φυτῶν καὶ τῶν ζώων, σύγκειται μ' ὅλον ταῦτα καθὼς καὶ αὐτὰ, ἀπὸ στερεᾶ, ὑγρὰ καὶ ρευστά.

Ὅσας γνώσεις μετ' ἐπιμελείας ἐλάβομεν περὶ τῶν τελευταίων οὐσιῶν τούτων, εἶναι πολλὰ ἀτελεῖς μέχρι τοῦδε. Τόσον οἱ παλαιοὶ, ὅσον καὶ οἱ νέοι φιλόσοφοι συμπεριλαμβάνουσι ὄρου μὲ αὐτὰς καὶ τινα ζωϊκὴν ἀρχήν, τὴν ὁποίαν οἱ ἀρχαῖοι ὠνόμασαν ψυχὴν τοῦ παντός, καὶ τὴν συνέχεον πάντοτε μετὰ τὴν ἀθάλατον ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου.

Ὅτι ὁμῶς μᾶς ἀναγκαστὶ περισσώτερον διὰ τὴν ἀνατροφήν νὰ ἐξεύρωμεν, εἶναι, ὅτι ἡ ἀνάπτυξις τῶν αἰσθητικῶν καὶ νοητικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν κατασκευὴν τῶν ὀργάνων τοῦ σώματός μας, καὶ ὑποθέτοντες τοῦτο βέβαιον, οἱ νόμοι ἐκεῖνο, εἰς τοὺς ὁποίους ὑπόκειται, ἢ ἐκείνοι, οἱ ὁποῖοι ἔχουσι ὡς βίαν τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ὀργανισμοῦ μας, ἐπειδὴ καὶ εἰς τὸν σκοπὸν μας ἔχουσι μεγαλύτεραν ἐπιρροήν, ἔπεται, ὅτι καὶ μᾶς ὑφελούν περισσώτερον.

Διάφοροι κατὰ τοῦτο γινώμει ὑπῆρξαν καὶ διακροῦν μέχρι τοῦδε. Οἱ κάτοικοι τῆς Ἀσίας πιστεύουν, ὅτι τὸ σῶμα ἐμποδίζει τὴν ψυχὴν πάντοτε διὰ τὴν κοινωνίαν μὲ τ' ἀνώτερα ὄντα. Ὁ Πυθαγόρας, ὁ Πλάτων καὶ ὅλοι οἱ μεταφυσικοὶ ἐπίστευσαν μὲ πεποίθησιν, ὅτι ἠδύνατο τὸ σῶμα χωρὶς τὴν βιολογίαν τοῦ ὀργανισμοῦ, ἐθεωροῦσαν τὸ σῶμα ὡς φυλακὴν ἢ περικάλυμμα τῆς ψυχῆς, ἀπὸ τὸ ὁποῖον αὐτὴ χρεωστεῖ τὴν ἐπιβίωσιν καὶ ἐλευθέρᾳ τὴν μείνειν, καὶ διὰ τοῦτο τόσον πασχίζομεν διὰ τὴν ἐλευθερώσωμεν ἀπὸ τὸ σῶμα μας τάχιστα, διὰ τοῦτο δὲν θέλομεν τὴν ἀπολαμβάνωμεν τὰ τοῦ κόσμου, διὰ τοῦτο θεληματικῶς ὑποφέρομεν τόσας ταλαιπωρίας, καὶ ἐτοιμαζόμεθα εἰς οὐρανίους ὑπηρεσίας διὰ τῆς πολυχρονίου ἡσυχίας.

Μ' ὅλον τοῦτο ἡ πείρα ἀποδεικνύει, ὅτι ὑπάρχει τις ἀμοιβαία σχέσηις μεταξύ τοῦ σώματος καὶ τοῦ πνεύματος, ἐν ὅσῳ ζῶμεν τοῦλάχιστον. Ὅσοι λοιπὸν φροντίζουν διὰ τὸ σῶμά των, καὶ ἐπιθυμοῦν τὴν τελειοποίησιν τῶν αἰσθητικῶν καὶ νοητικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου, αὐτοὶ πασχίζουσι διὰ τὴν φυσικὴν τῶν ἀνατροφὴν, ἢ ὅποια ἀρχίζει εὐθὺς, ὅτε γεννᾶται ὁ ἀνθρώπος, καὶ ἔχει ὡς βᾶσιν τὴν φυσικὴν του κατάστασιν, ἣτις εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ ὀργανισμοῦ τῶν γονέων, τῆς διαθέσεώς των εἰς τὴν στιγμὴν τῆς συλλήψεώς του, καὶ τῆς καταστάσεως τῆς μητρὸς, ἅται ἦναι ἐγγαστρομένη.

Ἡ σωματικὴ ἀνάπτυξις τοῦ ἀνθρώπου, ἐκείνη τῶν ἐξωτερικῶν φυσικῶν καὶ ἰδιοτήτων καὶ ἡ τῆς ἐσωτερικῆς του κατασκευῆς ὑποτάσσεται εἰς τοὺς γενικοὺς τοῦ ὀργανισμοῦ νόμους, καὶ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν τροφήν, τὴν θερμοκρασίαν, τὸν αἶρα, τὸ φῶς, τὴν καθαριότητα, τὴν γύμνασιν, τὴν ἀνάπαυσιν, τὸν ὕπνον καὶ τὰς ἐκκρίσεις.

Ὁ ἀνθρώπος, καθὼς καὶ ἅλλα τὰ ἐμψυχα ὄντα, ὑποφέρει

διαφόρους μεταλλαγὰς φυσικὰς· αὐτὸς γεννᾶται, αὐξάνει, φθάνει εἰς τὴν ἀνδρικήν ἡλικίαν, γηράσκει καὶ ἀποθνήσκει. Αὕτη ἢ διαδοχὴ τῶν μεταβολῶν ἀκολουθεῖ τάξιν τινα· καὶ τοῦτο μᾶς δίδει αἰτίαν νὰ διαιρέσωμεν τὴν ζωὴν εἰς περιόδους τινὰς, αἱ ὁποῖαι δύνανται νὰ ᾖναι μικραὶ ἢ μεγάλαι, καὶ παριστάνουν πολυαριθμούς διαφορὰς ἐξαρτωμένας ἀπὸ τὴν ἐπιβρόχην τῶν ἐξωτερικῶν περιστάσεων καὶ τῶν φυσικῶν αἰτιῶν· ἀποδέχονται δὲ συνήθως τέσσαρας, τὴν παιδικὴν ἡλικίαν, τὴν ἐφηβικὴν, τὴν ἀνδρικήν καὶ τὸ γῆρας. Ἡ ἐποχὴ τῆς ζωῆς, ἣτις ἀπαιτεῖ κατ' ἀρχὰς τὴν φυσικὴν ἀνατροφὴν, ἀρχίζει ἀπὸ τὴν γέννησιν, καὶ καταπᾶ εἰς τὴν αὐξήσιν· αὕτη συμπεριλαμβάνει τὴν παιδικὴν, τὴν ἐφηβικὴν καὶ τὴν ἀνδρικήν ἡλικίαν· αὕτη ἢ ἰδίᾳ δύναται νὰ ὑποδιωρεθῇ εἰς τέσσαρα μέρη· α') ἀπὸ τὴν γέννησιν ἕως εἰς τὴν πρώτην ὀδοντοφυΐαν· β') ἀπὸ τὴν πρώτην ὀδοντοφυΐαν ἕως εἰς τὴν δευτέραν, σχεδὸν ἀπὸ τὸν δεύτερον ἕως εἰς τὸν ἕβδομον ἢ ὄγδοον χρόνον· γ') ἀπὸ τὴν δευτέραν ὀδοντοφυΐαν ἕως εἰς τὴν ἐφηβικὴν ἡλικίαν· δ') τέλος πάντων ἀπὸ τὴν ἐφηβικὴν ἡλικίαν ἕως εἰς τὴν τελείαν, ἢ ἑωσοῦ δύναται τις νὰ λάβῃ σύζυγον. Προτοῦ νὰ ἐκθέσω τὰς διαφόρους αὐτὰς περιόδους, θέλω ἐνασχοληθῆ εἰς παρατηρήσεις τινὰς περὶ τῆς μακροβιότητος τοῦ ἀνθρώπου ἐν γένει.

Ἐγὼ δὲν στοχάζομαι, ὅτι·: διάρκεια τῆς ἀνθρωπίνου ζωῆς ἠλαττώθη ἀαλόγως τοῦ κόσμου, ὅστις καταπᾶ γρηϊότερος· ὀρθότερον μὲ φαίνεται νὰ πιστεύσω, ὅτι οἱ χρόνοι, περὶ τῶν ὁποίων γίνεται τύση φιλονεικία εἰς τὸν νόμον τῶν Ἰουδαίων, ἐπειδὴ δὲν ἀποδεικνύουν οὐλλὰς γενεαλογίας τῆς ἰδίας οἰκογενείας, ἦσαν ὀλιγώτεροι ἀπὸ τοὺς ἰδικούς μας. Συχνάκις δὲν βλέπομεν, ὅτι ὁ αὐτὸς σχηματισμὸς, τὸν ὁποῖον μεταχειρίζονται εἰς τὰς διαφόρους γλῶσσας, ἄλλαξε σημασίαν, καὶ ὅτι ἀλλάζει καθημερικῶς νόημα εἰς τὸ αὐτὸ ἔθνος;

Ἐξεύρομεν, ὅτι οἱ Γερμανοὶ καὶ οἱ Ἀγγλοὶ μετροῦν τὰς διὰ στάσεις μὲ μίλλια, ἐνῶ ἕξ χιλιάδες Ἀγγλικὰ μίλλια σχηματίζουσι ἐν Γερμανικὸν μόνον.

Εἰς τὴν φυσικὴν τῶν κατάστασιν τὰ μαστοφόρα ζοῦν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πεντάκις ἢ ἑξάκις περισσύτερον ἀπὸ τὴν συνήθη διάρκειαν τῆς ζωῆς τῶν· τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ εἰς τὸν ἄνθρωπον. Πιθανὸν μόνον εἶναι, ὅτι αἱ περιστάσεις, τὰ ἦθη καὶ ὁ τρόπος τοῦ ζῆν τὸν ἐμποδίζουν πολὺ ἀπὸ τὸ νὰ ζῆ περισσύτερον ἀφ' ὅ,τι ἔζων οἱ παλαιοί.

Ὅσα λοιπὸν συντείνουσι εἰς τὴν μακροβιότητα, ἀνάγκη νὰ τα παρατηρήσωμεν μὲ φιλοσοφικὸν ὄμμα. Ἡ κρᾶσις, τὴν ὁποίαν ἔχει τις, ὅταν γεννᾶται, εἶναι ἐκείνη, ἣτις περισσύτερον τείνει εἰς τὴν διάρκειαν τῆς ζωῆς· διὰ τοῦτο οἱ ἄγριοι ζοῦν περισσύτερον ἀπὸ τοὺς πεποισμένους λαούς· αὐτοὶ γεννῶνται καὶ πλέον εὐρωστοί, καὶ ὑπόκεινται ὀλιγώτερον εἰς τὰς φυσικὰς καὶ ἠθικὰς μεταβολάς.

Μία μετρία θερμοκρασία βοηθεῖ περισσύτερον εἰς τὴν μακροβιότητα παρ' ἓνα ὑπερβολικὸν ψύχος ἢ ζέστη· αὕτη ἐπιταχύνει τὴν ἐνέργειαν τῶν ὀργάνων, καὶ φέρεται ταχύτερα τὰ ἔμψυχα ὄντα εἰς τὴν φθοράν τῶν. Ἐξεύρομεν, ὅτι εἰς τὴν Ἀγγλίαν, Δανιμαρκίαν, Σβεκίαν καὶ Ρωσσίαν εὐρίσκει τις παραδείγματα τῆς μακροβιότητος.

Ἄλλα βοηθητικὰ ἀπαιτούμενα διὰ τὴν παρέκτασιν τῆς ζωῆς, εἶναι ὁ καθαρὸς καὶ ὑγρόξηρος ἀήρ, τὸ ἥσυχον πνεῦμα, ἡ μετρία τῶν σωματικῶν καὶ ψυχικῶν δυνάμεων γύμνασις, καὶ ἡ ἐγκράτεια ἀφ' ὅλης τῆς ἡδονᾶς. Ἐξ ἐνάνιας μία φυσικῶς ἀδύνατος κρᾶσις, διαδοχικαὶ προδιαθέσεις εἰς ἀσθενείας, μία αἰφνιδίως καὶ μεγάλη τῆς ἀτμοσφαιρῆς μεταλλαγή, ἡ ἀκράτεια εἰς τὰς ἡδονάς, μία ἐπίπονος γύμνασις τῶν σωματικῶν καὶ πνευματικῶν δυνάμεων, ὅλαι αἱ ψυχικαὶ δυσαρεσκίαι, καὶ τέλος πάντων αἱ τέχναι, διὰ

τάς ὁποίας ὑπόκειται τις εἰς βλαβερὰς ἀναθυμιάσεις, βλάπτουν πολὺ τὴν ὑγείαν καὶ συντέμνουσιν καὶ τὴν ζωὴν.

Καὶ ἡ φύσις πολὺ συντείνει διὰ τὴν διατήρησιν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ δὲν πρέπει νὰ ἀμφιβάλλωμεν, ὅτι αὐτὴ δὲν φροντίζει διὰ τὰ ἄτομα μέχρι ἐαθμοῦ τινος καὶ ἕως εἰς ἓνα καιροῦ διάστημα. Τοῦτο ὅσοι τὸ παρετήρησαν, δὲν ἔπαυσαν νὰ ὀμιλοῦν πάντοτε περὶ μιᾶς σωτηριώδους δυνάμεως, πλαστοουργοῦ ἢ θεραπευτικῆς καὶ μ' ὅλα ταῦτα ὅσον βοηθητικὰ καὶ ἂν ἦναι ὅλα ὁμοῦ τὰ διὰ τὴν μακροβιότητα ἀπαιτούμενα, ὁ φυσικὸς θάνατος εἶναι ἀφευκτος. Μία φυσικὴ ἀνατροφή δύναται ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν ὑγείαν τελιοτέραν, ν' αὐξήσῃ τὰς σωματικὰς καὶ πνευματικὰς μας δυνάμεις καὶ νὰ παρατείνῃ καὶ τὴν ζωὴν· ἀλλὰ ἡ ἐπιρροή της δὲν δύναται ποτὲ νὰ ὑπερνικήσῃ τοὺς ἀμεταβλήτους τῆς πλάσεως νόμους. Ἄς ἰδῶμεν δὲ τὴν ἐπιρροήν, τὴν ὁποίαν ἔχουν αἱ περιστάσεις εἰς ὅλα τὰ ὀργανικὰ ὄντα ἐν γένει.

Τὰ καρποφόρα δένδρα, τὰ ὁποῖα μεταφυτεύονται ἀπὸ τὸν μεσημβρινὸν εἰς τὴν ἄρκτον, ἐξακολουθοῦν νὰ προάγουν τὰ αὐτὰ πάντοτε τῶν ὀπωρικῶν εἶδη, ἀλλὰ μὲ τροπολογίαν τινὰ κατὰ τὴν ποιότητα. Ἡ σταφυλὴ τῆς Γαλλίας διαφέρει πολὺ ἀπὸ ἐκείνην τῆς Ἀγγλίας. Ἡ διακεκαυμένη ζῶνι εὐγάζει πολυτίμους λίθους τὰς πλέον ὡραίους, τὰ καλλήτερα προϊόντα καὶ τὰ νοστιμώτεχα ὀπωρικά. Ὁ Δεϊβουίτζ παρετήρησε πρὸ ἀλίγου, ὅτι τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῶα τοῦ ἰδίου μέρους φυλάττουσιν τὸ αὐτὸν τύπον, καὶ ὅτι εἰς τοῦ, τόπου, ὅπου τὰ βότανα εἶναι ὑψηλὰ, τὰ ζῶα ἔχουσι τὰ σκέλη μακρὰ καὶ λεπτά, καὶ οἱ ἄνθρωποι τὸ ἀνάστημα ὑψηλὸν καὶ ἰσχυρόν.

Ἡ πείρα ἀποδεικνύει ἀκόμη, εἰ καὶ εἰς τὰ διάφορα κλίματα εὐρίσκεται διαφορὰ τῶν ἀνθρώπων ὄχι μικρά. Ἐπειδὴ δὲ καὶ αἱ ἀναπτύξεις τῶν αἰσθητικῶν καὶ νοητικῶν δυνάμεων τῷ ἀνθρώπῳ ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὸν ὀργανισμόν

τοῦ ἐγκεφάλου ἀμέσως, καὶ οὗτος ἐπειδὴ ἀναπτύσσεται κατὰ τὴν ποιότητα καὶ ποσότητα ἀναλόγως τῆς μικρᾶς ἢ μεγάλης τῶν ἐξωτερικῶν περιστάσεων ἐπιρροίας, εὐκόλως καταλαμβάνει τις, ὅτι ἀπέδωκαν εἰς τὸ κλίμα δικαίως τὴν δύναμιν τοῦ νὰ κάμῃ νὰ γεννῶνται αἰσθήματα εἰς τὸν ἄνθρωπον, καὶ νὰ ἐκτυλίσῃ τὸ πνεῦμά του· προϋποθέτεται ὅμως πάντοτε, ὅτι συμπεριέλαβον μὲ τὸ κλίμα καὶ ὅλας τὰς ἐξωτερικὰς ἐπιρροίας, καὶ κατ' ἐξοχὴν τὴν θερμοκρασίαν, τὸν ἀέρα, τὴν ὑγρασίαν, τὴν ξηρότητα, τὴν τροφήν καὶ τὸ φῶς.

Ἡ θερμοκρασία ἐν γένει ἔχει μεγαλητέραν ἐπιρροὴν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ὀργανισμοῦ, καὶ κατ' ἀρχὰς ἡ θερμότης ἐπιταχύνει τὰς φυσικὰς μεταβολὰς πάντοτε, καὶ καθὼς πρὸ ὀλίγου εἶπαμεν, συντέμνει καὶ τὴν ζώην. Τὰ ἐνιαύσια φυτὰ τοῦ μεσημβρινοῦ διαρκοῦν περισσότερὰ ἔτη, καὶ μερικὰ ἐξ αὐτῶν δὲν φθείρονται παρὰ μετὰ ἕνα αἰῶνα εἰς τὰ μέρη τῆς ἄρκτου· καὶ τοῦτο ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ φύσις μᾶς βοηθεῖ περισσότερον μὲ τὴν διαδοχικὴν σειρὰν τῶν συμβεβηκότων, παρὰ μὲ τὸν ἀναγκαιοῦντα διὰ τὴν τελειοποίησίν μας καιρὸν. Ἡ αὐτὴ θερμότης προσέτι ἐπιταχύνει τὴν κυκλοφορίαν τοῦ αἵματος, βοηθεῖ τὰς ἀδήλους διαπνοὰς, καὶ ἀδυνατεῖ τὰ χωνευτικὰ ὄργανα. Μία μετρία θερμοκρασία εἶναι ἡ ἀρμοδιωτέρα διὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ συστήματος τῶν κινήσεων. Μ' ὅλα ταῦτα δὲν δύναμαι νὰ ἀρνήσῃ, ὅτι ὁ ὑψηλὸς βαθμὸς τῆς θερμότητος ἐμπορεῖ νὰ παροξύνῃ δυνάμεις τινὰς τῶν αἰσθήσεων καὶ νὰ καταθλίβῃ τὰς ἐνεργείας τοῦ πνεύματος· καὶ ὅτι, κατὰ τοῦτον τὸν λόγον, οἱ λαοὶ τῆς διακεκαυμένης ζώης εἶναι κατώτεροι ὑπὸ τοὺς Εὐρωπαϊοὺς κατὰ τὸν νοῦν.

Καὶ ἡ τροφή μεταβάλλει κατὰ πολὺ τὰς σωματικὰς ιδιότητάς. Ἐξεύρομεν, ὅτι εἶναι προσδιωρισμένη αὐτὴ διὰ τὰ διάφορα ὄντα, καὶ ὅτι ἡ ἰδίᾳ οὐσία εἶναι εἰς ἕν γένος

εὐφελίμος, καὶ εὐλαβερὰ εἰς ἕν ἄλλο. Τὰ αἰγίδια τρέφονται ἀπὸ κώνειον, τὸ ὁποῖον εἶναι θανατηφόρον διὰ τὸν ἄνθρωπον· αὐτὸς τρώγει τὸ πικραμύδαλον ἀβλαβῶς, τὸ ὁποῖον εἶναι φάρμακον εἰς τὰ πτηνά. Ἡ τροφή λοιπὸν πρέπει νὰ διαφέρῃ κατὰ τὴν ἰδιοσυγκρασίαν τῶν παιδῶν, καὶ κατὰ τὴν συνήθειάν των νὰ ζοῦν εἰς μεμολυσμένον ἢ καθαρὸν ἀέρα.

Αἱ μέχρι τοῦδε παρατηρήσεις μας ἐνησχολήθησαν μόνον περὶ ὑγείας ἐν γένει· ἀλλ' ἴσως δύναται τις νὰ εὔρη, ὅτι μερικὰ τρόφιμα βοηθοῦν τὴν ἀνάπτυξιν αὐτοῦ τοῦ ὀργανισμοῦ περισσότερο παρ' ἐκείνην τοῦ ἄλλου. Ἡ ἰατρικὴ ἀναφέρει, ὅτι μερικὰ τῶν ἰατρικῶν ἔχουν ξεχωριστὴν εἰς τὰ νεῦρα ἐνέργειαν, ἄλλα εἰς τὰ αἱματοφόρα ἀγγεῖα, εἰς τὸ δέριμα, τὴν οὐρητήρας, καὶ εἰς τὰ ἔντερα· διατί λοιπὸν καὶ τὰ φαγητὰ δὲν δύνανται νὰ ἔχουν μερικωτέραν ἐπιρροὴν εἰς τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ σῶμα;

Ἄς ἐξετάσωμεν μερικώτερον τώρα τὰς περιόδους τῆς παιδικῆς καὶ ἐφηβικῆς ἡλικίας.

Περὶ τῆς παιδικῆς ἡλικίας.

Αὕτῃ ὑποδιαιρεῖται πάλιν εἰς δύο περιόδους, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μία ἀρχίζει ἀπὸ τὴν γέννησιν ἕως εἰς τὸν καιρὸν, καθ' ὃν ἀναφαίνεται ἡ πρώτη ὀδοντοφυΐα καὶ ἡ δευτέρα, ἀπὸ τὴν πρώτην ὀδοντοφυΐαν ἕως εἰς τὴν δευτέραν.

Περὶ τῆς πρώτης περιόδου τῆς παιδικῆς ἡλικίας, ἢ περὶ νηπιότητος.

Εἰς τὴν πρώτῃν αὐτὴν περίοδον ὁ θάνατος, εἶναι ὁ συνέχστερος, καὶ οἱ παῖδες χρειάζονται τὴν μεγαλητέραν φροντίδα. Οἱ ἀναγκαιοῦντες εἰς τούτῃ τὴν ἡλικίαν διαιτητικοὶ νόμοι εἶναι γνωστοὶ εἰς τοὺς ἰατροὺς· ἀλλὰ τούτους δὲν τοὺς γνωρίζουν σχεδὸν πολλοὶ ἀπὸ τοὺς γονεῖς, καὶ ἔκ τῆς ἀγνοίας τούτων τῶν νόμων συμβαίνει πολλὰ τῶν ἀσθε-

νειῶν, τὰς ὁποίας ἠμποροῦσαν νὰ τὰς προλάβουν, ἂν τοὺς ἐγνώριζον.

Περὶ τῆς θερμοκρασίας.

Τὸ βρέφος πρὸ τῆς γεννήσεως εἶναι κατὰ συνέχειαν εἰς ἓνα λουτρὸν χλιερὸν. Ἐννοεῖ τις λοιπὸν, ὅτι ἀμέσως μετὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην μία μετρία θερμότης εἶναι ἡ μόνη, ἣτις συντείνει εἰς τὴν υγείαν του περισσότερο. Καθ' ὅλας τὰς ἡλικίας ἡ μεγάλη μεταβολὴ τῆς θερμοκρασίας εἶναι πολὺ βλαβερὰ· πῶς εἶναι λοιπὸν δυνατὸν νὰ φανταζώμεθα, ὅτι τὰ νήπια νεογεννηθέντα δύνανται νὰ ἦναι ἐντελῶς υγιᾶ ἐκτιθέμενα εἰς ἀτμοσφαῖραν ψυχρὰν, βρεχόμενα μὲ παγωμένον νερὸν, ἢ βυθιζόμενα εἰς τὸν πάγον; Ἐπάσχισαν νὰ δικαιολογήσουν αὐτὴν τὴν ἔξιν μὲ τὸ παράδειγμα τῶν κατὰ τὴν ἄρκτον κατοικούντων λαῶν· ἀλλ' ἐλησμόνησαν, ὅτι εἰς ἐκεῖνα τὰ ψυχρὰ μέρη ὁ ὀργανισμὸς τῶν γονέων εἶναι ἀνάλογος μὲ τὴν φύσιν τοῦ κλίματος, καὶ ὅτι τὰ νήπια, ὡς μετέχοντα ἀπὸ τὴν κρᾶσιν αὐτῶν, εἶναι, διὰ νὰ εἰπῶ οὕτω, προετοιμασμένα ἀπὸ τὴν φύσιν διὰ τὸ ψύχος σχεδὸν καὶ ἀπὸ αὐτὸν τὸν μητρικὸν κόλπον. Αἱ γυναῖκες, αἵτινες κατοικοῦσιν εἰς τοὺς μεσημβρινοὺς τόπους, ὡς εἶσαι ἀδύνατοι, δὲν δύνανται νὰ χωνεύσουν ποτὲ τὰς ὁποίας τρώγουν οὐσίας· ἐξ ἐναντίας, ἐκεῖνα τῆς ἄρκτου, δὲν ἐνοχλοῦνται διόλου ἀπὸ αὐτάς. Ἦθελεν εἶσθαι ὡς τόσον ὀρθότερον τὸ νὰ τρέφωμεν τὴν μητέρα μὲ τὸ γάδι τῶν ὀψαρίων, παρὰ νὰ βρέχωμεν τὸ τρυφερὸν βρέφος εἰς τὸ παγωμένον νερὸν· καθότι εἰς τὰ νεογενῆ βρέφη ἡ κυκλοφορία τῶν αἱματηρόρων ἀγγείων τοῦ δέρματος, ἐμποδιζομένη διὰ τῆς προσβολῆς τοῦ ψυχροτάτου ἀέρος, προξενεῖ ἐν εἶδος ἰκτέρου, καὶ εἰς τὰ θερμώτατα κλίματα ἡ αἰφνίδιος μεταλλαγὴ τῆς θερμοκρασίας ἐμπορεῖ νὰ φέρῃ τὸν τίτανον· ἀλλ' οὔτε πάλιν στοχάζομαι ὡς ὠφέλιμον τὸ νὰ ἀνατρέφωται τὰ νεογενῆ βρέφη εἰς

ρίαν ἄκραν θερμότητα. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι διωρισμένος νὰ ὑποφέρῃ τὰς ἀτμοσφαιρικὰς μεταλλαγὰς τῶν ἐνιαυτῶν, ἐπομένως πρέπει καὶ νὰ τὸν συνειθίσωμεν καὶ εἰς τὰ λουτρά τὰ ψυχρὰ, καὶ εἰς τὸν ἀέρα νὰ τὸν ἐκθέτωμεν· ἀλλ' ὅλα ταῦτα νὰ γίνωνται κατ' ὀλίγον ὀλίγον καὶ βαθμηδόν, διότι ὅσον περισσότερον τὰ βρέφη εἶναι ἀδύνατα, τόσο ἀναγκασιώτεροι εἶναι αἱ προφυλάξεις.

Περὶ τροφῆς.

Μόλις ἐμπορεῖ νὰ πιστεύσῃ τις, ὅτι ἠμέλησαν τόσο τὸν ἀπλοῦν τῆς φύσεως τρόπον, καὶ ἠκολούθησαν ἐκείνον τῆς φαντασίας των ἀμφίβαλαν, ὅτι τὸ μητρικὸν γάλα εἶναι ὑγιεινόν, καὶ ἰκανὸν νὰ θρέψῃ τὸ βρέφος εἰς τὰς πρώτας τοῦ ἐμφανισμοῦ του ἡμέρας, καὶ ἐφαντάσθησαν, ὅτι τὸ μέλι, τὰ χυλάρια τοῦ ῥαβαρβάρου, καὶ ὁ ἴδιος οἶνος εἶναι πλέον ὑγιεινὰ, ἐνῶ αὐτὸ κατ' ἀρχὰς εἶναι ἐλαφρὸν, καθαρὸν, καθαρτικὸν καὶ προσφορώτατον διὰ νὰ κενώσῃ τὸ συναθροισμένον μηκόνιον εἰς τὰ ἔντερα, καὶ μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἀποκαθίσταται τροφιμώτερον καὶ παχύτερον. Ἀφοῦ τὰ νέα σκυλῖα, αἱ ἀγριόγατοι, τὰ μοσχάρια καὶ τὰ βρέφη ὄλων τῶν μασοφόρων τὸ θηλάζουσι μετὰ τὴν γέννησίν των εὐθὺς, διατί ὁ ἄνθρωπος μόνος νὰ παράβλεπῃ τοὺς νόμους τῆς φύσεως, ἢ ὅποια τόσο πρὸς τὴν διατήρησίν του φροντίζει; Αἱ ἀμαθῆς μόνον, καὶ πρὸ πάντων αἱ ἀλαζύνες ἐμποροῦν νὰ ἐπιχειρισθοῦν διὰ νὰ διακόσουν τὴν φύσιν ἢ φρόνιμος ὅμως μήτηρ εὐθὺς, ὅτε ὀλίγον μετὰ τὴν γένναν ἀναπαυτῆ καὶ λάβῃ μικρὰν τροφήν διὰ νὰ ἀναλάβῃ, δύναται νὰ θηλάξῃ τὸ βρέφος της· τότε μόνον τοῦτο δὲν γίνεται, ὅταν ἡ μήτηρ δὲν ἔχῃ γάλα ἰκανὸν διὰ νὰ προσθήσῃ τὴν ἀνάγκην τοῦ βρέφους της· καὶ τότε ὅμως δυνάμεθα νὰ ἀναπληρωσωμεν ταύτην τὴν ἔλλειψιν με ὀλίγον γάλα φιάδιον ἀνακατεμένον με ζάχαρι καὶ νερόν.

Πολλοὶ διεφίλονεῖκῃσαν εἰς τοῦτο τὸ ζήτημα, ἂν ὠφελῆ
 δηλαδὴ τὸ βρέφος καλῆτερα νὰ τρέφεται ἀπὸ τὴν μητέ-
 ρα του, ἢ ἀπὸ τροφὸν, ἢ μὲ οὐσίας ἑτερογενεῖς· ἀλλὰ τὸ πρό-
 βλημα τοῦτο ἡ φύσις μόνον ἔμπορεῖ νὰ τὸ διαλύσῃ.

Ἡ πείρα μᾶς ἀποδεικνύει ἐν γένει ὅλον τὸ ἐναντίον, ὅτι
 τότε τὸ φυτόν αὐξάνει καλῆτερα, ὅταν μὲν ἄπου ἐφύ-
 τρωσε, καὶ ὅτι τὰ νεοφανῆ δένδρα μαραίνονται καὶ ξηραί-
 νονται, ὅταν σηκωθῶν ἀπὸ μίαν εὐκαρπὸν γῆν καὶ μετα-
 φυτευθῶσιν εἰς ἄλλην ἄκαρπὸν καὶ ξηρὰν, ἐνῶ, ἂν τ' ἀφή-
 σουν εἰς τὴν ὁποίαν ἐφύτρωσαν, αὐξάνουν μὲ μεγάλην
 ταχύτητα.

Τὰ νέα πουλῖα τρέφονται περισσύτερον καὶ καλῆτερον
 μὲ μίαν οὐσίαν ἀνάλογον μὲ ἐκείνην, μὲ τὴν ὁποίαν ἐτρέ-
 φησαν, ὅταν ἐγεννήθησαν, παρὰ μὲ ἄλλαν ὁποιανδήποτε,
 δηλαδὴ μὲ τὰ αὐγά, μὲ τὸ γάλα, κ.τ.λ. Τὰ αὐγά καὶ τὸ γάλα
 εἶναι παρομοίως ἢ ἀρμοδιωτέρα τροφή καὶ εἰς τὰ νεογενῆ
 μαστοφόρα· διὰτί λοιπὸν δὲν θέλουν εἶσθαι ὑγιεινὰ καὶ διὰ
 τὰ βρέφη;

Ἐὰν ἡ μήτηρ ἔχῃ καλὴν ὑγείαν, καὶ ἂν τὸ γάλα της ἦναι
 θρεπτικόν, ἢ τροφὴ αὐτὴ ἀρμόζει καλῆτερα διὰ τὴν χώνευσιν
 τῶν βρεφῶν· καὶ ἂν αὐτὴ ἐξακολουθήσῃ νὰ θηλάζῃ τὸ βρέ-
 φος της ἕνα χρόνον, τούτο βέλει τὴν ἐλευθερώσει ἀπὸ πολλὰς
 ἐνοχλήσεις προξινουμένας ἀπὸ τὸ γάλα της, τὸ ὁποῖον ἂν
 δὲν θηλάζεν, ἢ θηλεν ἐμποδισθῆ ἑπομένως, καὶ θέλει τὴν γλυ-
 τώσει ἀπὸ πολλὰς προφυλάξεις, τὰς ὁποίας δὲν ὑποχρε-
 οῦνται νὰ τὰ κάμνῃ θηλαζομένη· συχνάκις μὲ ὅλα ταῦτα
 συμβαίνει νὰ ἦναι συμφερότερον διὰ τὸ βρέφος ἢ τὴν μητέρα,
 ἢ καὶ διὰ τοὺς δύο, τὸ νὰ τροστρέχωμεν εἰς μίαν ἄλλαν
 τροφὸν, ἢ, ἂν τοῦτο ἦναι ἀδύνατον, νὰ μεταχειρισθῶμεν
 ἄλλας οὐσίας διὰ τροφὴν του. Πολλοὶ μητέρες ἀδύνατοι
 οὔσαι ἐξασθενοῦν περισσότερο, ἂν ἢ θηλάζουσι τὰ βρέφη των.

καὶ ἀποθνήσκουν κατατηκόμεναι· πρὸς τούτοις καὶ πολλὰ θρέφη κακὰ θρεμμένα, δηλαδὴ ἀπὸ γάλα ὅχι πολὺ οὐσι-
 τῶδες, μένουν ἀδύνατα πάντοτε, ἢ ἀποθνήσκουν εἰς τέλος·
 ἀλλὰ μία μήτηρ, τολμῶ νὰ εἶπω, εἶναι πολλὰ ἀξιόμεμ-
 πτος, ἐν, διὰ χάριν ματαίων διατριβῶν καὶ διασκεδά-
 σεων, ἀμελῆ διὰ τὴν ἀνάπαυσίν της τὰ κοπιαστικὰ, ἀλλ'
 ἱερὰ χρέη της, τὰ ὁποῖα εἰς αὐτὴν προστάζει ἡ φύσις.

Ἐξεύρομεν, ὅτι ἡ τροφὸς, ἥτις εἶναι ἀντὶ μητρὸς, ἀνάγκη
 νὰ ᾖναι εὐρωστος, καὶ καθ' ὅσον ἐνδέχεται νὰ ὁμοιάζῃ τὴν
 μητέρα κατὰ τὴν ἡλικίαν, καὶ νὰ ἐγέννησε κατὰ τὴν αὐτὴν
 ἐποχὴν. Ἀνίσως ἢ τελευταία αὕτη περίστασις δὲν ἤθελε
 συμφωνήσῃ καθ' ὅλα μὲ τὰς ἄλλας καλὰς ποιότητας τῆς
 τροφοῦ, ἀνάγκη νὰ μεταχειρισθῶμεν τεχνητὰ τινα μέσα,
 καὶ νὰ δώσωμεν εἰς τὸ θρέφος ὀλίγον χυλῆριον ραβαρβά-
 ροῦ, ἢ τὸ κιχώριον (*chicorée*), διὰ νὰ ἐλευθερωθῇ ἀπὸ
 τὸ μηκόνιον (*meconium*), καὶ νὰ δίδωμεν τὴν τροφὸν διὰ
 καιρὸν μερικὸν τροφὴν ἐλαφρὰν, καὶ οὐσιώδη ὀλίγον, διὰ νὰ
 ἀποκαταστήσῃ τὸ γάλα της καθαρώτερον, καὶ ὀλιγώτερον
 θρεπτικόν.

Τὸ γάλα μιᾶς τροφοῦ διαφέρει κατὰ τὴν ἡλικίαν, τὴν
 ἀρᾶσιν, τὰ βρώματα, τὰ ὄπρῳα λυμβάει, καὶ τὸν τρόπον
 τοῦ ζῆν· αὕτη πρέπει νὰ ἀποφεύγῃ ὅλας τὰς οὐσίας ἐκείνας,
 ὅσαι βλάπτουν τὴν χώνευσί της, καὶ πρὸ πάντων τὰ ὕμα
 καὶ δύνατὰ φευματώση ποτά. Αἱ δυσαρέσκαιαι τῆς ψυχῆς
 εἶναι ὁμοίως βλαβεραὶ εἰς αὐτὴν, καθὼς ἐπίσης καὶ εἰς τὸ
 θρέφος· αὐτὸ συμπάσχει εἰς ὅλα τὰ πάθη, ἀπὸ τὰ ὁποῖα
 ὑποφέρει ἡ μήτηρ του· αὐτὸ ὑπόκειται εἰς τὸν ἔμετόν,
 εἰς τὸν λυξίγκαν, εἰς τὸν κωλικότονον, εἰς τὴν διάρροϊαν,
 τοὺς σπασμοὺς καὶ εἰς πολλὰς ἀσθενείας ἄλλας.

Εἰς τὸ δεικνύμενον τῶν τριῶν μηνῶν τὸ θρέφος δὲν πρέ-
 πει νὰ τρέφεται ἀπὸ ἄλλο, κατ' ἀπὸ τὸ γάλα τῆς μητρὸς

του ἢ τῆς τροφοῦ του· ἐπομένως δυνάμεθα νὰ τὸ συνθεσί-
σωμεν βαθυπηδὸν εἰς μίαν ἄλλην τροφήν, ἀνάλογον μὲ τὴν
κρᾶσίν του, καὶ τὴν χωνευτικὴν του ἐνέργειαν· ἐμποροῦμεν
ν' ἀρχίσωμεν ἀπὸ τὰ ρευστὰ, καθὼς ἀπὸ τὸ γάλα μὲ ζάκ-
χαρι βρασμένον, ἀπὸ βρεγμένα παξιμαδάκια κ.τ.λ. κατ'
ὀλίγον ὀλίγον ἀρχίζομεν τὰς στερεωτέρας οὐσίας· τὸ βρα-
σμένον ἀλευρι, μὲ τὸ ὁποῖον τρέφουν τὰ βρέφη εὐθύς ὅταν
γεννηθῶν, συχνάκις προξενεῖ τὴν χώνευσιν δύσκολον, καὶ
ἔχει ἀποτελέσματα λυπηρὰ τὰ ὁποῖα ἀπὸ ταύτην προέρ-
χονται, καθὼς τὰς χοιράδας καὶ τὰς ἀσθενείας τοῦ ἀδενώ-
δους συστήματος.

Ὅσον δὲ διὰ τὴν ποσότητα τῆς τροφῆς, ἐξεύρομεν ὅτι
ὅσον τὸ βρέφος εἶναι ὑγιέστερον, τόσον ὀλιγωτέραν τροφήν
πρέπει καὶ νὰ τὸ δίδωμεν, καὶ ταύτην ἀπὸ ὀλίγην καὶ
συνεχῶς.

Εἶναι βεβαιώτατον ὅτι ἡ τροφή συμβάλλει πολὺ εἰς τὸ
νὰ αὐξήσῃ τὸ σῶμά μας, καὶ εἰς τὸ νὰ μᾶς προδιαθέσῃ
νὰ ἀποκτήσωμεν μίαν εὐρωστον κρᾶσιν· ἀλλ' ἀπατῶνται
ὅσοι πιστεύουν ὅτι τὸ βρέφος θηλάζει ὁμοῦ μὲ τῆς τροφοῦ
του τὸ γάλα καὶ τὰς καλὰς ἢ βλαβεράς διαθέσεις, τὰς
ὁποίας ἔπειτα ἔχει· ἀνίσως δυνατόν ἦτον ὥστε ἐν βρέφος
τρεφόμενον μὲ τὸ γάλα μᾶς αἰγὸς, νὰ ἀγαπᾷ νὰ σκιρτᾷ
καὶ νὰ ἀναριχᾷται καὶ ἐν ἄλλο, τὸ ὁποῖον ἤθελε λάβῃ τὸ γάλα
ἀγριοχοίρου νὰ ἔχῃ τὰς ἐπιθυμίας τοῦ ρυπαράς, οἱ νεανί-
σκοι ἔπρεπε κατὰ τοῦτο νὰ λάβουν τὸν χαρκτηῖρα τῶν ζώων,
τῶν ὁποίων τὴν τροφήν τρώγουν· τότε τὰ ἄρσενικά καὶ τὰ
θηλυκά, οἱ ἄνδρες καὶ αἱ γυναῖκες, οἵτινες ζοῦν μὲ τὰ
ἴδια φαγητὰ, μὲ τὰ ὁποῖα τρέφονται καὶ τὰ ζῶα, ἔπρεπε
ν' ἀναπτύσσουν τὰς αὐτὰς διαθέσεις, καὶ νὰ ἔχουν ἐν
τ' αὐτῷ τὰ ἴδια πνεύματα· καὶ ὑποθέτοντες τοῦτο δὲν ἐμπο-
ροῦμεν πλέον νὰ ἐξηγήσωμεν διατὶ πολλὰ βρέφη θηλαζό-

μενα από την ιδίαν μητέρα δεικνύουν τόσον διαφορετικούς χαρακτήρας.

Η μόνη όμως επιρροή, την οποίαν έχει τὸ γάλα εἰς τὰς αἰσθητικὰς καὶ νοητικὰς δυνάμεις τοῦ βρέφους, περιορίζεται εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ὀργάνων διὰ τῶν ὁποίων αἱ δυνάμεις αὐταὶ ἐκτιλύσσονται· ἀλλ' ὁ ἠθικὸς τῆς τροφῆς χαρακτήρ συμβάλλει πολὺ εἰς τὴν δραστηριότητα τῶν ἐνεργειῶν τῶν ἀτομικῶν τοῦ βρέφους δυνάμεων, καὶ κατὰ τοῦτο ἀνάγκη πολὺ νὰ προσέχομεν, καθὼς θέλω ἀναφέρει εἰς τὰ μετέπειτα.

Περὶ ἀέρος.

Ὁ ἀτμοσφαιρικὸς ἀήρ εἶναι ὁ ἰσχυρὸς διὰ τὴν ἀτομικὴν ὑπαρξίν μας· αὐτὸς ἔχει ἐπιρροὴν εἰς ὅλας τὰς ζωτικὰς μας δυνάμεις, τόσον διὰ τὰς φυσικὰς ιδιότητάς του, ὅσον καὶ διὰ τὰ συστατικὰ μέρη του. Τὸ διαφανές του εἶναι τὸ ἀναγκαῖον διὰ τὴν ὄρασιν, καὶ ἡ ρευστότης του δίδει τὴν ἐλευθέραν κίνησιν εἰς ὅλα τὰ σώματα, καὶ τὰ ἄτομά των, καὶ συντείνει συγχρόνως εἰς τὴν εὐκόλον ἀνανέωσίν των. Ἡ ἐλαστικότης του διαδίδει τοὺς ἰδιαιτέρους παλμούς του, καὶ δι' αὐτῶν βοηθεῖται ἡ ἀκοή μας, καὶ ἡ βαρῦτης του τέλης πάντων θλίβει τὰ στερεὰ καὶ ὑγρὰ τοῦ ὀργανισμοῦ· ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ἡ θερμοκρασία τῆς ἀτμοσφαίρας εἶναι συνήθως ὀλίγον μεγαλύτερα ἀπὸ ἐκείνην τοῦ σώματός μας, ὁ ἀήρ δέχεται ἀπ' αὐτὴν ὑπερβολὴν τῆς θερμότητος.

Τὰ συστατικὰ μέρη τῆς ἀτμοσφαίρας εἶναι ἀναγκαῖα εἰς τὴν ζωὴν, ἀλλ' ἀπὸ ταῦτα ἄλλα εἶναι ὠφέλιμα εἰς αὐτήν, ἄλλα δὲ βλαβερά· αἱ ἀπὸ τὴν ζωὴν των δὲ προερχόμεναι ποικιλίαι των προξενοῦν τὰς διαφόρους ἐντυπώσεις εἰς τὰ διάφορα σώματα. Τὰ ἀδύνατα ὑποκείμενα π. χ. γνωρίζουν διὰ τὴν μεγάλην αἰσθητικότητά τὴν ὑπὲρ ἔχουν, εἰς ποῖον μέρος, πνέει ὁ ἀήρ. Μερικοὶ πύσχουν ἀπὸ ἀχωνευσίαν,

ὅταν ὁ χειμῶν πλησιάζῃ· τὸ πολὺ ὀξυγόνον ἢ ἡ θερμότης βλάβει τοὺς φθισικούς· μερικαὶ κράσεις ἔχουν ἀνάγκην ἀπὸ ἕνα ἀέρα ξηρὸν, ἄλλαι εἶναι καλῆτερα εἰς μίαν ἀτμοσφαιραν ὀλίγον ὑγρὰν· ὁ δὲ προσφορώτερος δι' ὅλους ἀήρ δὲν εἶναι ἀιαμεμιγμένος ἀπὸ ἀναθυμιάσεις ἀτμούς καὶ καπνόν.

Τὸ νὰ ἐκλέσῃ τις τὸ νεογέννητον βρέφος εἰς μίαν ἀτμοσφαιραν ἀνάλογον μὲ ἐκείνην τοῦ σώματός του, καὶ κατ' ὀλίγον ὀλίγον βαθμηδὸν νὰ τὸ συνεθίσῃ νὰ ὑποφέρῃ τὰς διαφόρους μεταβολὰς τῆς θερμότητος καὶ τοῦ ψύχους, τῆς ὑγρασίας καὶ ξηρασίας, εἰς τὰς ὁποίας ἐπομένως θέλει ὑπόκειται, εὐκλῶς ἐννοεῖ τις ὅτι θέλει ἀποκασταθῆ τότε εὐριστον, καὶ δὲν εἶναι φόβος νὰ ὑποφέρῃ κάμμίαν ἀσθένειαν· ἤθελεν εἶσθαι πολλὰ ὠφέλιμον, ἐὰν καθημερινῶς ἀφοῦ ἐξυπνήσῃ τὸ βρέφος νὰ τὸ ἀφίνωμεν διὰ μερικὰς στιγμὰς γυμνὸν ἀντικρὺ εἰς τὸν θερμὸν ἥλιον ἢ φωτιάν, καὶ νὰ τὸ τρίβωμεν ἀπαλὰ ἀπαλὰ εἰς ὅλον τὸ σῶμά του, διὰ νὰ δίδωμεν ἐν τ' αὐτῷ καιρὸν εἰς αὐτὸ τοῦ νὰ ἐκτείνῃ ἐλευθέρως τὰ μέλη του, καὶ νὰ βοηθῶμεν ἀπ' ἄλλο μέρος τὴν ἀδηλόν του διαπνοήν· ὅταν τοῦτο ἐμπορῇ νὰ περιπατήσῃ ὀλίγον, ἀνάγκη νὰ τὸ ἀφίνωμεν εἰς ἀέρα ἐλεύθερον διὰ νὰ ἀρχίσῃ νὰ συνεθίσῃ τὰς ἀτμοσφαιρικὰς διαφόρους μεταβολὰς.

Γνωστὸν μὲ φαίνεται εἶναι ὅτι, ἢ εἰς τὰ ὑψηλὰ μέρη διατριβὴ εἶναι ὠφελιμωτέρα εἰς τὴν ὑγείαν μας, παρὰ εἰς τὰ χαμηλά· ὅπουδ' ἂν ᾖ μὲ ὅλον τοῦτο καὶ ἂν εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ κατοικῶμεν, ἀνάγκη νὰ ἀποφεύγωμεν μὲ πολλὴν ἐπιμέλειαν τοὺς ὑγροὺς καὶ χαμηλοὺς τόπους, ὅπου ὁ ἀήρ δυσκόλως ἀνανεόνηται, καὶ εἶναι ὅλος γεμάτος ἀπὸ ἀναθυμιάσεις διαφόρων ζωτικῶν σήψεων· πρέπει δὲ νὰ ἐκλέξωμε. διὰ τὴν κατοικίαν τῶν παιδῶν ξηρὸν καὶ ὑπερῶν καθαρισμένον ἀέρα, τὸν ὁποῖον νὰ γλυκαίνει σχεδὸν καθημερινῶς μὲ τὰς θερμὰς ἀκτῖνας ὁ ἥλιος.

Διὰ τούτων τῶν μέσων τὰ βρέφη ὁπότεν φθάσουν εἰς τὴν ἐφηβικὴν ἡλικίαν, θέλουν ἀποκτήσει εὐκόλως δύναμιν καὶ ὑγείαν, καὶ θέλουν εἶσθαι προδιατεθειμένα νὰ ἀντιστέκωνται εἰς κάθε ἐπιβρόχην ἀτμοσφαιρικὴν ἀκινδύνως· τὰ δὲ εὐρῶστα στήθη των δὲν θέλουν μὲ εὐκολίαν ὑπόκεισθαι εἰς τὰς ἀσθενείας, τὰς ὁποίας αἱ θανατηφόροι ἰδιότητες τοῦ ἀέρος προξενοῦν πάντοτε εἰς τὰ κατ' ἄλλον τρόπον ἀνατρεφόμενα βρέφη, καὶ τὰ ὁποῖα ἐπομένως εἶναι ἀδύνατα.

Περὶ τοῦ φωτός.

Καὶ τὸ φῶς συμβάλλει ὁμοίως εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ εἰς τὴν ὑγείαν τοῦ σώματος· αὐτὸ μεταβάλλει τὸ χρῶμα τῶν φυτῶν, τῶν ζῶων καὶ τῶν ἀνθρώπων· τὰ φυτὰ τὰ ὁποῖα εἶναι στερημένα φωτὸς γίνονται χλωμὰ καὶ ξανθὰ· καὶ οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι, οἵτινες ζοῦν εἰς τὰς σκοτεινοὺς τόπους εἶναι σχεδὸν ἀχρωμάτιστοι· ἡ ἔλλειψις τοῦ φωτὸς προδιαθέτει τὸ σῶμά μας εἰς πολλὰς ἀσθενείας, καθὼς εἰς τὸ σκορβοῦντον εἰς τὰ σαπρὰ πάθη (putride) εἰς τὰ ἐξογκώματα κ.τ.λ. Ἐκ τούτου λοιπὸν συμβαίνει ὅτι ὅλοι οἱ στενόχωροι δρόμοι, τὰ χαμηλὰ καὶ μὲ μικρὰς θυρίδας ὀσπήτια, καὶ ὅλα τὰ ἐστερημένα φωτὸς οἰκήματα εἶναι νοσώδη.

Τὸ φῶς διεγείρει ἀκόμη καὶ ὅλας τὰς σωματικὰς ἐνεργείας καὶ κατ' ἐξοχὴν ἐκείνας τοῦ δέρματος· ἡ πολλὰ αἰφνῆδως προβολὴ του προξενεῖ τὸν πταρρῶν, πονικέριον, τὴν ὀφθαλμικὴν κλόγωσιν, τὰς φλογώσεις τοῦ δέρματος, τοῦ λαιμοῦ καὶ τοῦ ἐγκεφάλου· ὅσον δὲ διὰ τὰ νεογέννητα βρέφη ἀνάγκη τοῦ νὰ προσέχωμε, διὰ νὰ μὴν ἐκβήττωνται τάχιστα εἰς πολλὰ μεγάλην φωτοχυσίαν καὶ μάλιστα ὅταν ἀρχίζουσιν νὰ βλέπουν, ἀλλ' ὠφελεῖ νὰ τὰ βάλλωμεν εἰς μέρος, ὅπου νὰ διευθύνεται εἰς τοὺς ὀφθαλμούς των πολλὰ μετρία τοῦ φωτὸς λάμψις, διότι συνεθίζουσιν νὰ στρέφουσιν πάντοτε εἰς αὐτό.

Περὶ τῆς καθαριότητος.

Τὸ δέριμα ἀναγκαιοῖ εἰς τὴν ἀπορρόφησιν καὶ τὴν ἐκκρίσιν, καὶ κατὰ τοῦτο συμβάλλει εἰς τὴν διατήρησιν τῆς ὑγείας. Ὅθεν ὑποχρεούμεθα νὰ διαφυλάττωμεν τοὺς πόρους μας ἀνοικτούς, καὶ νὰ πλύνωμεν τὸ σῶμά μας πάντοτε, ἐν ταυτῷ νὰ ἀλάσσωμεν καὶ χιτῶνα· τὸ σύνθημα πλύσιμόν του γίνεται μὲ μόνον νερὸν καθαρὸν· ὅταν δ' εἶναι ἀδύνατον, μὲ νερόκρασον, ἢ μὲ ὀλίγον ρακί· ἂν δὲ εἶναι ξηρὸν, ἡμποροῦμεν καὶ νὰ τὸ τρίψωμεν μὲ κάποιαν ἐλαιώδη οὐσίαν.

Εἰς μέρη τινα τοῦ σώματος καὶ πρὸ πάντων εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῶν μηρῶν, εἰς τὸ ὀπισθεν τῶν αὐτίων, εἰς τὰ διπλώματα, τὸν αὐχένα, κ.τ.λ. τὸ δέριμα εἶναι ὑποκείμενον εἰς φλογώσεις· συνεθίζου δὲ νὰ πλύνουν αὐτὰ τὰ μέρη μ' ἓνα διάλυμα στυπτηρίας, ἢ ῥίπτουν εἰς αὐτὰ λυκοπόδιον τριμμένον λεπτὰ, ἢ τὰ ἀλείφουν μὲ τὸ βούτυρον τοῦ Κακάου, μὲ λάδι γλυκαμυγδάλων, ἢ μ' ἄλλην τινα λιπαρὰν οὐσίαν.

Καθὼς πρὸ ὀλίγου εἶπον ὅτι χρεωστοῦμεν τὰ βρέφη νὰ τὰ συνεθίζωμεν θαθμηδὸν εἰς τὴν ψυχροτέραν θερμοκρασίαν, ἐκ τούτου ἔπεται ὅτι τὸ νερὸν μὲ τὸ ὅποῖον τὰ πλύνει τις, ἢ τὰ λουτρὰ διὰ τὴν καθαριότητα θέλουσιν εἶσθαι ψυχρότερα θαθμηδὸν, καθὼς καὶ τὸ σῶμά των κατ' ὀλίγον ὀλίγον ἐκθέτεται εἰς τὴν ἀτμοσφαῖραν.

Περὶ τοῦ ὕπνου, τῆς ἀγρυπνίας, τῆς ἀναπαύσεως καὶ τῆς σωμασκίας.

Πρὸ τῆς γεννήσεώς των τὰ βρέφη φαίνεται ὅτι κοιμῶνται κατὰ συνέχειαν· ἀφοῦ δὲ γεννηθῶν καὶ αὐξάνουν τότε μάλιστα κοιμῶνται τὸ περισσότερον, καὶ δὲν ὠφελεῖ πώποτε νὰ τὰ ἐξυπνώμεν, μίτε πάλιν εἶναι καλὸν τὸ νὰ μεταχειρίζωνται ἰατρικὰ ὑποφόρα (soporifique) διὰ νὰ τὰ εἰά-

ζουν ν' αποκοιμῶνται· τὸ εἰς τὴν ὑγείαν τῶν μόνον ὠφέλιμον εἶναι τὸ νὰ τὰ συνεθίσωμεν κατ' ὀλίγον ὀλίγον νὰ ἐξυπνοῦν καὶ ν' αποκοιμῶνται εἰς τινὰς ὥρας διορισμένας.

Ἡ ἐλευθέρα γύμνασις τῶν μελῶν εἶναι πολλὰ ὠφέλιμος εἰς αὐτά· εἶναι σκληρὰ καὶ κακὴ συνήθεια ἐκείνη τοῦ νὰ τὰ σφίγγωμεν, καὶ μάλιστα ἐνῶ ἀκόμη εἶναι ἀδύνατα, καὶ τοιουτοτρόπως νὰ ἐμποδίζωμεν ὅλα τῶν τὰ κινήματα· διὰ τὴν κεφαλὴν τῶν μάλιστα ἀνάγκη νὰ φροντίζωμεν περισσότερον διὰ νὰ μὴν ἐκκλίνῃ εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ καταντᾶ νὰ προξενήσῃ τὰς ἐξαρθρώσεις.

Δὲν πρέπει οἱ γονεῖς νὰ ταράσσωνται διὰ τὰς μικρὰς τῶν βρεφῶν κραυγὰς, ἐπειδὴ καὶ οἱ πνεύμονες διὰ τούτων ἐκτείνονται, ἀνοιγοσφαλοῦν οἱ μυκτῆρες, καὶ ἐπιταχύνεται ἡ κυκλοφορία τοῦ αἵματος περισσότερον.

Ὅποτεν τὰ βρέφη ἀρχίζουσι νὰ περιπατοῦν ἀλλ' ἀκόμη εἶναι ἀδύνατα, ἀπαιτοῦν τὴν περισσότεραν φροντίδα. Ἐὰν τὰ βάλουν πολλὰ ὀγλίγωρα διὰ νὰ σταθοῦν εἰς τοὺς πόδας, ὅταν μάλιστα εἶναι ἀσθενῆ καὶ ἀδύνατα, τότε κινδυνεύουν διὰ νὰ καταντήσουν ῥαχητικά· διὰ νὰ δυνηθῶμεν νὰ ἀποφύγωμεν καὶ τὰς ἐξαρθρώσεις ἀνάγκη νὰ τὰ σηκώνωμεν πιάνοντάς τα ἀπὸ τὸν βραχίονα ἢ ἀπὸ τὸ χέρι· ἡ ἐπικρατοῦσα συνήθεια τῶν ζωνῶν, (εἰς τὰ βρέφη μάλιστα τὰ ὅποια ἀκόμη οὐκ εἶναι ἀρκετὰ δυνατὰ) διὰ νὰ βασταντὶ ὀρθὰ, ἐμπορεῖ νὰ βλάβῃ τὸν θώρακα, ἢ τὰς ὠμοπλάτας· εἶναι ὠφέλιμον περισσότερον διὰ νὰ τ' ἀφίνωμεν νὰ κοιλύωνται ἢ νὰ σύρωνται εἰς τὴν γῆν, ἕωσού ἀφ' ἑαυτοῦ τῶν νὰ σηκωθοῦν καὶ νὰ ἐκωνται εἰς τοὺς πόδας.

Τελειώνω δὲ τὰς παρατηρήσεις μου περὶ τῆς πρώτης περιόδου τῆς νηπιότητος με σημειώσεις τινὰς εἰς τὴν πρώτην ὀδοντοφυΐαν ἀναγκαιούσας· καὶ κατ' ἀρχὰς ἡ τροφὴ τῶν βρεφῶν εἶναι κατ' ἀνάγκην ὑγρὰ, ἄλλ' εἰς τὸν ἑβδομομῶ

σχεδὸν μῆνα εὐγαίνουσι τὰ διωρισμένα, διὰ νὰ τρίβουν τὰ στερῆρά φαγητὰ ὄργανα, καὶ νὰ τὰ κάμνουν εὐκολοχώνευτα, καὶ κατὰ πρῶτον συμβαίνει μία ἄφθονος ἐνσυσάλωσις· τὰ βρέφη πτερνίζουσι συχνάκις καὶ τὰ οὐλά των εἶναι φλογισμένα καὶ ἐρυθρᾶ, καὶ αἱ γνάθοι ἀναφλεγμένα· τὸ βρέφος τότε φέρει κατὰ συνέχειαν εἰς τὸ στόμα τὸ χέρι του ἢ ὅτι κρατεῖ, αἰσθάνεται μεγάλην ἐλάφρωσιν ὅταν εἰς τὰ οὐλά του προσεγγίξῃ κανένα σῶμα σκληρόν, καὶ τέλος πάντων κηλίδες λευκαὶ ὑποφαίνονται εἰς τὸ μέρος ὅπου οἱ ὀδόντες πρέπει νὰ ἀναφύωνται· αὐτοὶ εἶναι συνήθως οἱ δύο τομεῖς εἰς τὴν κάτω γνάθο. οἷτινες ἀναφύονται πρώτιστοι, μετ' ὀλίγον δὲ ἔπειτα φαίνονται καὶ οἱ τῆς ἄνω γνάθου τομεῖς, καὶ οἱ παράπλευροι· ἀκολουθῶς μετ' αὐτοὺς οἱ κυνόδοντες, καὶ οἱ γναθικοί. Μετὰ δὲ τὴν ἐμφάνισιν τῶν δύο παραπλεύρων τῆς γνάθου, ἡ ὁποία σχεδὸν συμβαίνει μετὰ τὸν δεύτερον χρόνον, ἡ πρώτη ὀδοντοφυΐα εἶναι τελειωμένη, καὶ ἡ ζωὴ τῶν βρεφῶν εἶναι τότε ἀσφαλεστέρα, καθὼς ἡ πεῖρα ἀποδεικνύει ὅτι τὸ τριτημόριον τῶν βρεφῶν σχεδὸν ἀποθνήσκουσι προτοῦ νὰ φθάσουν τὴν διαιτίαν.

Ἀγκαλὰ καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῶν ὀδόντων εἶναι φυσικὴ, προξενεῖ μ' ἅλα ταῦτα καὶ πολλὰς ἀταξίας εἰς τὸν ὀργανισμόν, καθὼς τὴν διάρροϊαν τοὺς σπασμούς κ. τ. λ. Ἡ φλόγωσις περιορίζεται κάποτε εἰς τὰς γνάθους, ἄλλοτε ἐξαπλῶνται κατὰ συμπάθειαν καὶ εἰς διάφορα μέρη τοῦ σώματος, εἰς τὸν τράχηλον π. χ. εἰς τοὺς ὀφθαλμούς, εἰς τὰ ὦτα, εἰς τὰς μεμβράνας τοῦ μυελοῦ, εἰς τὸ στῆθος, καὶ εἰς ὅλον τὸ σῶμα.

Ἐπειδὴ καὶ ἡ τοιαύτη περίστασις συχνάκις φέρει τὴν ζωὴν τῶν βρεφῶν εἰς κίνδυνον, φρόνιμον εἶναι τὸ νὰ μὴ δίδωμιν εἰς αὐτὰ τὰ ἰατρικὰ, τὰ ὁποῖα ἐν γένει μεταχειρίζονται ἀλλὰ νὰ τ' ἀφιερώσωμεν εἰς ἕνα ἰατρὸν ἔμπειρον, ὅστις

μόνος ἔμπορεῖ νὰ γνωρίσῃ τὴν ἰδιοσυγκρασίαν τοῦ βρέφους, καὶ τὸν τρόπον τῆς θεραπείας τὸν ὁποῖον αὐτὴ ἀπαιτεῖ· ἔμποροῦμεν δὲ νὰ ἔχωμεν ὡς κανόνα ὅτι ὅλα τὰ ἐρεθιστικὰ πρέπει νὰ ἐμποδιζονται, καὶ ὅτι τὰ χλιερὰ λουτρὰ μόνον καὶ ἐλαφρὰ καθαρτικὰ εἶναι τὰ ἐξαιρέτα ἀντιφλογιστικά.

Διὰ νὰ κατορθώσουν δὲ εὐκολωτέραν τὴν ὀδοντοφυΐαν, εἰς ὅσα ὀδόντια εἶναι ἔτοιμα διὰ νὰ εὐγοῦν, συνθερίζουν εἰς τὸ βρέφος νὰ δίδουν ἓνα κομμάτι ζακχάρου, διὰ νὰ τρίβῃ μ' αὐτὸ τὰ οὐλά του, ἢ ἓνα κομμάτι ρίζης ἰθίσκου (guimauve) βρεγμένον μὲ μέλι, τὸ ὁποῖον κοατοῦν εἰς τὸ μέρος τῶν οὐλῶν ὅπου μέλλει νὰ φυτρώσῃ τὸ ὀδόντιον, ἐνίοτε εἰς ταύτην τὴν θέσιν αἱ μικραὶ τομαὶ εἶναι πολλὰ ὠφέλιμον· ἀφ' ὅλα ταῦτα παρατηροῦμεν ἐν γένει ὅτι ἡ κεφαλή εἶναι ἡ πρώτη διὰ τὰς ἀσθενείας καθέδρα, τὰς ὁποίας ὑποφέρουν τὴν εἰς πρώτην τῶν ἡλικίαν ἐξαιρέτως τὰ βρέφη· συμβαίνει δὲ τοῦτο, διότι ὁ ὄργανισμὸς ταύτης εἶναι πολλὰ ἀδύνατος, καὶ τὰ πρῶτα κινήματα τῆς ζωῆς γίνονται κατ' ἀρχὰς εἰς τοῦτο τὸ μέρος.

Περὶ τῆς δευτέρας περιόδου τῆς βρεφικῆς ἡλικίας καὶ ἐκείνης τῆς ἐφηβικῆς.

Προτοῦ νὰ ἀπεράσω εἰς ἄλλας παρατηρήσεις, θέλω τελειώσω ὅτι μὲ μένει νὰ εἶπω περὶ τῆς ὀδοντοφυΐας ἐν γένει. Περὶ τὸν τέταρτον χρόνον δύο ὀδόντια μυλικά εἰς κάθε γνάθον προσθέτονται πλησίον εἰς τὰ εἴκοσι πρῶτα· αὐτὰ εἶναι τὰ δύο πρῶτα ὀδόντια, τὰ ὁποῖα δὲν πίπτουν, ἐνῶν ἐκεῖνα γὰ ὁποῖα προτοῦ ἀναφύονται πίπτουν εἰς τὴν ἑπταετῆ ἡλικίαν, καὶ ἀνανεύονται μὲ τὴν αὐτὴν τάξιν, μὲ τὴν ὁποίαν φυτρώνουν· πλὴν τὰ δευτέρα ταῦτα εἶναι πλέον στερεωμένα, καὶ ἔχουν καλῆτέρας καὶ μακρυτέρας τὰς ρίζας.

Μετὰ δὲ τὸν ἑννατον χρόνον ὡς ἐπὶ το πλεῖστον εὐγαίνουσαν

καὶ ἄλλοι τέσσαρες μυλικοὶ ὀδόντες πλατύτεροι ἀπὸ τοὺς προτέρους, καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν ὀδόντων τότε εἶναι εἰκοστός ὀγδοῦς· μεταξὺ δὲ τοῦ εἰκοστοῦ ὀγδοῦ καὶ τριακοστοῦ χρόνου εὐγαίνουσι τέσσαρες ἄλλοι, οἵτινες καλοῦνται σωφρονιστῆρες, καὶ τότε πλέον εἶναι τελεία καὶ ἡ β' ὀδοντοφυΐα· αὕτη ἡ ἔργασία, καθὼς καὶ ὅλαι αἰῶναι τῆς ζωικῆς οἰκονομίας, ὑπόκειται εἰς διαφόρους μεταβολάς. Εὐρίσκονται παραδείγματα βρεφῶν, τὰ ὅποια ἔρχονται εἰς τὸν κόσμον μ' ἓνα ἢ δύο τομεῖς· μερικὰ ὑποκείμενα ἔχουσι ὀδόντας περισσοτέρους κατὰ τὸν ἀριθμὸν, ἄλλοι δὲν ἔχουσι παρὰ δύο μόνον σωφρονιστῆρας, καὶ ἄλλοι σχεδὸν οὐδ' ἓνα· καὶ ἡ ἐποχὴ ὁμοίως, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ ὀδόντες φυτρῶναι, καὶ ἐκείνη, εἰς τὴν ὁποίαν πίπτουσι, διαφέρει ὁμοίως. Εἶδομεν πολλὰ ὑποκείμενα προχωρημένα κατὰ τὴν ἡλικίαν νὰ ἀλλάσσουσι ὀδόντια, τὰ ὅποια γεννῶνται ἀπὸ μίαν τρίτην σποράν.

Ἐπειδὴ δὲ καὶ τὰ ὄργανα ταῦτα εἶναι ἀναγκασιότατα διὰ τὴν τροφήν ὡς συνεισφέροντα εἰς τὴν χώνευσιν τῶν στερεῶν βρωμάτων, χρεωστοῦμεν καὶ νὰ λαμβάνωμεν τὴν ἀπαιτούμενην διὰ τὴν διατήρησιν τῶν φροντίδα. Ἡ καθαριότης εἰς τοὺς ὀδόντας εἶναι τὸ πρῶτον, τὸ ὅποιον διὰ τὴν διάρκειάν των ζητεῖται· διὰ τοῦτο τὸ τέλος δυνάμεθα νὰ τρίβωμεν μὲ κίαν λεπτοτριμμένην ἢ ἠνωμένην μὲ τρυγίαν (cremore).

Εἰς τὸ διάστημα τῆς δευτέρας περιόδου τῆς νηπιότητος, καθὼς καὶ εἰς εἰεῖνο τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας, ὅλας τὰς ἐξωτερικὰς ἐπιρροίας, περὶ τῶν ὁποίων ὠμίλησα εἰς τὴν πρώτην περίοδον, ἀνάγκη νὰ τὰς παρατηροῦν οἱ παιδαγωγοί, καὶ κατ' ἀρχὰς τὴν τροφήν. Ὁ ἄνθρωπος, καθὼς καὶ πᾶν ὀργανικὸν ὄν, εἶναι ὑποκείμενος κατὰ τοῦτο εἰς μίαν ἀποσύνθεσιν καὶ εἰς μίαν συνεχῆ σύνθεσιν, καὶ προειδοποιεῖται μὲ τὸ μέσον τῆς 1.είνας, τὴν ὁποίαν ἔχει διὰ τοῦτο ἀνάγκη· ὅσον τὸ ὑποκείμενον εἶναι νεώτερον, τόσον ἡ ἐνέργεια τῆς τροφῆς

γίνεται ταχύτερα. Τὰ βρέφη ἀποθνήσκουν ταχύτερα ἀπὸ τὴν λιμοκτονίαν παρὰ οἱ ἔφηβοι· αὐτὰ ἔχουν ἀνάγκην διὰ νὰ λαμβάνουν συχνότερα φαγητὰ καὶ εἰς μεγαλητέραν ποσότητα, ἐπειδὴ καὶ ἀνανεοῦται τὸ σῶμά των καὶ αὐξάνει ταχύτερα.

Ἡ φύσις, ἥτις διανέμει εἰς τὰ διάφορα ζῶα ὅλην τὴν τροφήν, ἔδειξεν εἰς τὸ ἀνθρώπινον γένος ὅλην τὴν ἐλευθεριότητα. Ὀλίγα εἶναι τὰ φυσικὰ προϊόντα, τὰ ὅποια ὁ ἄνθρωπος δὲν δύναται νὰ μεταχειρισθῇ· αὐτὸς μόνος ἔχει τὴν τέχνην τοῦ νὰ προετοιμάζῃ τὴν ἰδικήν του τροφήν, καὶ νὰ τὴν ἀποκαθιστᾷ εὐκολωτέραν διὰ τὴν χώνευσιν.

Ὅποιαδήποτε τροφή, ἥτις μὲ εὐκολίαν χώνεύεται, εἶναι ὑγιεινὴ, καὶ ὅσον περισσότερον ἀπλουστέρα εἶναι, τόσο περισσότερον καὶ μᾶς ὠφελεῖ· διότι, ἂν καὶ ἡ ἐνέργεια τοῦ στομάχου στοχαζώμεθα ὅτι εἶναι καλὴ, πάντοτε ὅμως τὰ πολυσύνθετα εἶναι ἐρεθιστικά, καθὼς ἀκόμη καὶ τὰ ἀρώματα, τὰ πνευματώδη ποτὰ, κ.τ.λ.

Ὅτι τὰ διάφορα τῶν φαγητῶν εἶδη ἔχουν τὴν μεγαλητέραν ἐπιβροήν εἰς τὴν ἰδικήν μας κατασκευὴν, τοῦτο τὸ παρατηρεῖ τις ἐὰν ἐξετάσῃ τὰς διαφορετικὰς γούσεις, τὰς ἑποίας εὐρίσκομεν εἰς τὸ κρέας τῶν ζῴων τοῦ αὐτοῦ γένους, θρεμμένων ὅμως μὲ οὐσίας πολυειδεῖς. Ποῖος δὲν προτιμᾷ τοὺς λαγίους τοῦ βουνοῦ, ἀπ' ἐκείνους τῆς πεδιάδος; τὸ πάχος ἐνὸς χοίρου βρεμμένου ἀπὸ θαλάσιους εἶναι προτιμότερον ἀπ' ἐκείνου, ὅστις ἐπαχύνθη ἀπὸ γαίμηλα, γάλα, κ.τ.λ.

Οἱ βιαιτητικοὶ κανόνες πρέπει νὰ συμμορφώνωνται κατὰ τὴν ἡλικίαν, τὰς διαθέσεις, τὸ κλίμα, τοὺς καιροὺς τοῦ ἐνιαυτοῦ, τὴν ἀτμοσφαιρικὴν κατάστασιν καὶ τὸν συνήθη τρόπον τοῦ ζῆν.

Ὅσον τὰ βρέφη αὐξάνουν, τόσο περισσότεραν αἰσθά-

νονται τὴν ἀνάγκην μιᾶς στερεωτέρας τροφῆς. Ἡ λυμφατικὴ κρᾶσις ζητεῖ φαγητὰ θρεπτικώτερα καὶ ἐρεθιστικώτερα, τὰ ὅποια δὲν ὠφελοῦν εἰς τοὺς αἱματώδεις καὶ νευρικούς, οἵτινες ἐξ ἐναντίας δὲν ἀπαιτοῦν παρὰ εὐκολοχώνευτα καὶ ἀπλᾶ. Εἰς τὰ ψυχρότερα κλίματα, ὅπου οἱ ἄνθρωποι ἔχουν ἀνάγκην νὰ τρέφονται ἀπὸ κρέας, εἰν' ἀσθενεῖς καὶ χλωμοὶ, ὅποταν τρώωσιν ἄνοστα καὶ ὑδατώδη φυτὰ, τὰ ὅποια εἶναι προϊόντα τοῦ κλίματός των. Εἰς τοὺς θερμούς τόπους ἐξ ἐναντίας τὰ ὀπωρικὰ καὶ φυτὰ γίνονται ἀρκετὴ τροφή· αὐτοὶ οἱ ἴδιοι τόποι προάγουν οἰσίας, αἱ ὅποιαὶ γίνονται χρήσιμοι καὶ εἰς τοὺς κατοικοῦντας τὴν ἄρκτον, καθὼς τὰ ἀρώματα, τὰ ὅποια εὐκολύνουν τὴν χώνευτιν. Τὸ μέγα ψύχος μᾶς κάμνει νὰ ὑποφέρωμεν ἐρεθιστικά τινα, τὰ ὅποια εἰς τὰ θερμὰ μέρη μᾶς βλάπτουν πολὺ.

Εὐρίσκονται μὲ ὅλον τοῦτο καὶ ἀνωμαλίας τινές, τὰς ὁποίας δὲν δυνάμεθα νὰ τὰς ἐννοήσωμεν ἄς εὐχαριστηθῶμεν δὲ μόνον νὰ τὰς ὁμολογήσωμεν, εἶναι π.χ. ἄνθρωποι, οἵτινες δὲν δύνανται νὰ χωνεύσωσι τὸ πρόβατον, τὰς περιστερὰς, τὰ χλωρὰ λάχανα, κ.τ.λ. ἄλλοι πάλιν πάσχουν ἀπὸ καρυβαρίαν, διότι ἔφαγον κρέας χοίρινον, φραουλας, θρίδακα, κ.τ.λ. Διὰ τοῦτο ὁ καθεὶς χρεωστέῃ μόνος του νὰ γινεται ἰατρὸς εἰς τὸν ἑαυτὸν του, καὶ ν' ἀποφεύγῃ ὅ,τι τὸν ἀποδεικνύει ἢ πείρα ὡς βλαβερόν.

Καὶ τὰ μέσα ἀκόμη, τὰ ὅποια μᾶς ἐρεθίζουσιν, εἶναι πολυειδῆ, κατὰ τὰ διάφορα ἄτομα, εἰς τὰ ὅποια ἔχουν ἐπιρροήν, ὅ,τι ζωογονεῖ ἢ ἡλαδῆ εἰς ἐκεῖνον, βλάπτει τὸν ἄλλον. Ὁ Δημοσθένης καὶ ὁ Ἄλλερ ἐρεθίζοντες πάντοτε κατὰ τὸν αὐτὸ βαθμὸν, μὴ πίνοντες ἄλλο παρὰ νερὸν, ἐνῶ ὁ καφφές ἦτο τὸ βοηθητικὸν ἐρεθιστικὸν διὰ τὸν Βαλταῖρον, καὶ τὸ τέει διὰ τὸν Δ. Θόμψωνα. Ὁ Νεύτων δὲν ἔζησε παρὰ με φυτὰ καθ' ὅλον τὸν καιρὸν, τὸν ὅπεσον ἐξώδευσε νὰ συνθέσῃ τὸ περίφημον

τῆς ὀπτικῆς σύγγραμμα, καὶ ὁ Χύβης ἐδούλευε περικυκλωμένος πάντοτε ἀπὸ καπνὸν ἀρκιστόν.

Πολλοὶ γονεῖς προθυμοποιοῦνται τοῦ ν' ἀναπτύξουν τὸ πνεῦμα τῶν τέκνων των, καὶ ἀμελοῦν νὰ ἐνδυναμώσουν τὴν κρίσιν των· πιστεύουν ὅτι ποτὲ δὲν δύνανται νὰ μάθουν ὀγλήγορα νὰ γράφουν καὶ νὰ διαβάζουν, καὶ τὰ ὑποχρεοῦν νὰ κάθηνται δι' ὥρας πολλὰς, καὶ ν' ἀναπνέουν ἓνα περιωρισμένον ἀέρα, ἐνῶ ἔχουν περισσοτέραν ἀνάγκην διὰ νὰ γυμνάσουν τὸ σῶμά των, καὶ ν' ἀναπτύξουν τὰς μικρὰς τῶν δυνάμεις. Ὅσον οἱ παῖδες εἶναι ἀδύνητοι καὶ αἰ αἰσθητικαὶ καὶ νοητικαὶ διαθέσεις των εἶναι δραστηριώτεραι, τόσον περισσύτερον μία τοιαύτη πλῆνη εἶναι βλαβερὰ δι' αὐτὰ· τὰ ἴτομα ταῦτα εἶναι ὑποκειμένα εἰς φλογώσεις καὶ ἐγγυμώσεις, καὶ ἓνας ἄωρος θάνατος εἶναι σχεδὸν συγνάκις τὸ ἀποτέλεσμα ταύτης τῆς παραβάσεως τῶν φυσικῶν νόμων.

Πρὸς τούτοις βλέπομεν συγνάκις αὐτὰ τὰ τόσον μεγάλα πνεύματα, τὰ ὁποῖα θαυμάζει τις εἰς τὴν νηπιότητά των, νὰ ἐξασθενοῦν τόσον, καὶ νὰ μὴν ἦναι παρὰ ὄντα πνευματώδη ὀλίγον, ὅταν καταστήσονται εἰς τὴν ἀνδρικὴν ἡλικίαν των. Ἡ πείρα τῶ ὄντι ἀποδεικνύει, ὅτι ἀπὸ τὰ παιδίον, τὸ ὁποῖα ἔχουν τὰς αὐτὰς νοητικὰς δυνάμεις, ὅσα δὲν ὑποχρεοῦνται διὰ νὰ σπουδάζουν, παρ' εἰς τὴν ἡλικίαν, καθ' ἣν ἡ κρᾶσις των ἀρχίζει νὰ ἐνδυναμῶται ὀλίγον, λαμβάνουν ὀριῶς καλὴν ἑνατροφὴν φυσικὴν, ὑπερτιροῦν ὀγλήγορα εἰς τὰς σπουδὰς των ἐκεῖνα, εἰς τῶν ὀπτίων τὰς χεῖρας βάλλουν ἀπὸ τοὺς πρώτους χρόνους των τὰ βιβλία, καὶ τὰ ἴποια κατανοοῦν νὰ ἀναγινώσκουν. Ποτὲ δὲν πρέπει ὁ νοῦς νὰ γυμνάζεται, καὶ τὸ σῶμα νὰ κατανατᾶται, ἐπειδὴ χωρὶς τὴν φυσικὴν δυνάμιν ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἀνεπιτήδειος νὰ ἐκπληρώσῃ τὰ χρέα ἢ τὰ πατρικὰ, ἢ τὰ μητρικὰ, ἢ τὰ τοῦ πολιτοῦ.

Ἐπειδὴ καὶ ἀπεδείχθησαν κάλλιστα αἱ μεταξὺ τοῦ σώματος καὶ τοῦ πνεύματος σχέσεις, ἡ φυσικὴ ἀνατροφή τοῦ ἀνθρώπου, ἀνάγκη νὰ προσδεύη πρὸ τῆς πνευματικῆς, καὶ νὰ συνακολουθῇ πάντοτε μὲ αὐτὴν, χωρὶς νὰ ἐξασκῆται ἢ μία μὲ τὴν δαπάνην τῆς ἄλλης. Ἡ ὑγεία εἶναι ἡ βάσις, καὶ ἡ παιδεία, ὁ στολισμὸς τῆς ἀνατροφῆς. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς γονεῖς ἀπατῶνται ἐὰν πληρόνουν πλουσιώτατα διδασκάλους διὰ νὰ ἐκπαιδεύσουν τοὺς παῖδάς των εἰς μαθήματα, τὰ ὅποια ἔπειτα λησμονοῦν, ἐνῶ ἡ ὠφέλεια μιᾶς ὑγείας καλῆς τοὺς συντροφεύει καθ' ἕλην των τὴν ζωὴν, καθὼς καὶ μία δυνατὴ κρᾶσις βοῦθεῖ ἐξαισιῶς καὶ τὰς ἐνεργείας τοῦ πνεύματος· αὐτὴ ὄχι μόνον εἶναι ὠφέλιμος εἰς ὅσα ἄτομα τὴν ἀπολαμβάνουν, ἀλλ' ἀκόμη καὶ εἰς τοὺς φίλους των, καὶ τοὺς ἀπογόνους των.

Οἱ παῖδες ἔχουν ἀνάγκην περισσοτέρας γυμνάσεως καὶ περισσοτέρου ὕπνου παρὰ οἱ ἔφηβοι· δὲν εἶναι ὀλιγώτερον οὐσιωδὲς εἰς τὴν ὑγείαν των νὰ ἦναι τακτικαὶ πάντοτε αἱ γαστρικαὶ καὶ δερματικαὶ ἐκκρίσεις· αὐταὶ δὲ διαφέρουν, κατὰ τὴν ποσότητα, τὴν ποιότητα, τὴν ἡλικίαν, τὴν ἰδιοσυγκρασίαν, τοὺς καιροὺς τοῦ ἐνιαυτοῦ, τὸν χρόνον καὶ τὴν τροφήν. Ἡ ἀδελφὸς δικηπνοὶ εἶναι ἀφθονοτέρα εἰς τὴν νεότητι· παρ' εἰς τὸ γῆρας· αὐτὴ ὁμοίως εἶναι περισσοτέρα εἰς τὰ θερμὰ κλίματα παρ' εἰς τὸ ψύχος, περισσοτέρα εἰς τὸν καιρὸν τοῦ θεροῦ παρὰ τὸν χειμῶνα, περισσοτέρα εἰς τὰ ζωρὰ πνεύματα παρ' εἰς τὰ καταθλιμμένα. Οἱ παῖδες ὑποφέρουν τὸ ψύχος καλλίτερα παρ' οἱ ἄνδρες, ἐξ ἐναντίας αὐτοὶ εἰς τὴν θερμότητα ἀντιστέκονται, ἐνῶ αἱ πρῶτοι ἐνοχλοῦνται πολὺ.

Ἡ ἐπιρροὴ τῶν διαιτητικῶν νόμων διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τὴν σωματικὴν καὶ τὴν διατήρησιν τῆς ὑγείας εἶναι τόσον μεγάλη, ὥστε πρέπει ἡ διοίκησις νὰ ἐπαγρυπνῇ

δι' αὐτούς. Οἱ νόμοι τῶν παλαιῶν λαῶν, καὶ μεταξύ τῶν ἄλλων ἐκεῖνοι τοῦ Μωϋσέως, εἶναι μεγάλα παραδείγματα εἰς ἡμᾶς· ἡ Ὀθωμανικὴ νομοθεσία ἐπιστηρίζεται εἰς τὴν αὐτὴν βάσιν, καὶ ἡ ἐγκράτεια τῆς τεσσαρακοστῆς τῶν χριστιανῶν διωρίσθη δια τὴν ἰδίαν αἰτίαν. Οἱ διαιτητικοὶ κανόνες ἐδιωρίσθησαν ὡς ἐντολαὶ τοῦ Θεοῦ, δια νὰ ἀποκαταστήσουν καὶ τὴν διάρκειάν των βεβαιωτέραν· καὶ κατ' ἀλήθειαν, ὡς ὄντες φυσικοὶ νόμοι, αὐτοὶ εἶναι διωρισμένοι ἀπὸ τὸν κτίστην, καὶ ἡ ἐφαρμογὴ τῶν εἶναι ἀπαραίτητος διὰ τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ κόσμου.

Ἦθελον εἶσθαι πολλὰ ὠφέλιμον τὸ νὰ ἐξηγῶμεν εἰς τοὺς παῖδας τὸν τρόπον, μὲ τὸν ὁποῖον προάγονται τὰ φυτὰ, καὶ νὰ τὰ προδιαθέτωμεν κατ' ὀλίγον ὀλίγον νὰ ἐννοήσουν πῶς οἱ νόμοι τοῦ πληθυσμοῦ ἐκτελοῦνται μεταξύ εἰς τὰ ζῶα, καὶ τέλος πάντων εἰς τὴν ἀνθρώπινον φύσιν. Οἱ περισσότεροι παῖδες ἤθελον εὐχαριστηθῆ ἂν ἐμάθαινον, ὅτι ἐβαστάχθησαν εἰς τῆς μητρὸς των τὸν κόλπον, καὶ εἰς αὐτὴν χρεωστοῦν τὴν ζωὴν των· ἡ τοιαύτη γνώρισις θέλει χρησιμεύσει εἰς τὸ ν' ἀποκαταστήσῃ ὀγλήγορα τὰς παρθένους προσεκτικωτέρας εἰς τὴν υἰεῖαν των, καθότι ἤθελον ἐννοήσῃ ὅτι εἶναι προδιωρισμένοι ἀνάκαθεν, διὰ νὰ πληθύνου· τὸ γένος, καὶ ὅτι ἡ καλλίστη τῆς μητρὸς κρᾶσις εἶναι ἀχρηκαιοτάτη διὰ τὴν ἰδιοσυγκρασίαν τῶν παίδων.

Δὲν πρέπει νὰ παραμελῶμεν δὲ τὴν σιγμὴν, εἰς τὴν ὁποῖαν ἀναπτύσσεται ὁ φυσικὸς ἔρωσ εἰς τὴν νεότητα, ἀλλ' ἀνάγκη νὰ τοὺς κἀμνῶμεν διὰ νὰ γνωρίζουν τὰ τρομερὰ ἀποτελέσματα τούτου, ὅταν καταντήσῃ εἰς τὴν ὑπερβολὴν του. Τὴν ζωὴν ταύτην φύσιν ἐνυπάρχουσαν εἰς τὸν ἄνθρωπον ἔμφυτον, ἀδύνατον εἶναι νὰ μὴ τὴν αἰσθανθῶμεν διόλου, ὅταν καταντᾷ δραστηριωτέρα· ἀνάγκη δὲ νὰ μεταχειρισθῶμεν ὅλα τὰ μέσα, τὰ ὁποῖα ἐμποροῦν νὰ προλάβουν τὰς

ελάττωσ τῆς. Πῶς δυνάμεθα ὡς τόσον νὰ φαντασθῶμεν, ὅτι οἱ παῖδες δὲν νικῶνται ποτὲ ἀπὸ μίαν δυνατὴν φυσικὴν ὀρμὴν, τῆς ὑποίας δὲν γνωρίζουν ποσῶς μήτε τ' ἀποτελέσματα, μήτε διὰ τ' εἶναι προωρισμένη; διὰ τοῦτο χρεωστοῦν οἱ γονεῖς καὶ παιδαγωγοὶ νὰ ἐπαγρυπνοῦν καὶ νὰ ἐμποδίζουσι τοὺς παῖδας ἀπὸ τοῦ ν' ἀποπλανῶνται ἀπὸ αὐτήν.

Τελειώνω τὸ κεφάλαιον τοῦτο ἐπαναλαμβάνων, ὅτι ὁ ἄνθρωπος χρεωστεῖ νὰ ὑποτάσσεται κατὰ πάντα εἰς τοὺς διὰ τὴν ζωὴν του διοριζομένους νόμους, τοῦλάχιστον καθ' ὅσον ὑπάρχει, ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν περισσότερον εἰς τὸ διάστημα τοῦ καιροῦ τὸ ἐμπεριεχόμενον μεταξύ τῆς γεννήσεως καὶ τῆς τελείας αὐξήσεώς του, ὁ ὁποῖος εἶναι ἡ ἐποχὴ, καθ' ἣν ὑπανδρεύεται. Ἡ προπαρασκευαστικὴ αὐτὴ ἡλικία συμβάλλει εἰς ὅλην τὴν λοιπὴν ζωὴν διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν οἰκογενειῶν καὶ ἐκείνην τῶν ὁλοκλήρων ἐθνῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Περὶ τῶν νόμων τῆς γυμνάσεως.

Ἡ λέξις γύμνασις ἐφηρμοσμένη εἰς τὴν ἀνατροφὴν ἔχει σημασίας ἀναριθμήτους· ποτὲ μὲν τὴν συγγέουν μετὰ τὴν ἔξιν, ποτὲ δὲ τὴν ἐκλαμβάνουν ὡς συνώνυμον τῆς ἐνεργείας· κατὰ τὴν δευτέραν δὲ ὀρικνεῖαν ἐγὼ τὴ μεταχειρίζομαι.

Καὶ ἡ ἔξις ἔχει ὁμοίως σημασίας δύο· ἐνίοτε σημαίνει μίαν μικρὰν ἐνέργειαν, καὶ ἄλλοτε μίαν μετ' ἀλητέραν. Αἱ ἐντυπώσεις, τὰς ὁποίας λαμβάνει ὁ ἄνθρωπος, γίνονται ὀλιγώτερον αἰσθηταί, ἐπαναλαμβανόμεναι μετὰ τὰς αὐτὰς ἐνεργείας· ὁπότεν αἱ αἰσθήσεις μας κατὰ συνέχειαν βέχωνται ἐντυπώσεις, παύουν ἀπὸ τὸ νὰ ἐνεργῶν· αἱ αὐταὶ ὀλαβεραὶ ἐντυπώσεις, ὁπότεν αἱ αἰτίαι τῶν προσβάλλον συχνακίς, δὲν εἶναι ἐπικίνδυνοι πλέον. Ὁ ἐπιστάτης τῶν ἀσθενῶν καὶ οἱ ἴδιοι νοσοκόμοι καταναλῶν διόλου ἀναίσθητοι εἰς τὰς

λοιμικὰς ἀσθενείας, ἀπὸ τὰς ὁποίας περιγυρίζονται. Ὁ Μιθριδάτης εἶχε συνθέσει τὸν στόμαχόν του καὶ τὰ ἔντερα του εἰς τὰ θανατηφόρα φαρμάκια· καὶ τὸ ἴδιον πνεῦμα δὲ συνθέζει εἰς τὰς δυστυχεῖς καταστάσεις καὶ τὰ δεινά. Βλέπει τις ἐν γένει ὅτι τὰ ὀργανικὰ ὄντα μεταβάλλονται κατὰ τὰς περιστάσεις, ἀπὸ τὰς ὁποίας περικυκλόνονται, εἴτε εἶναι ἐναντία αὐταί, εἴτε βοηθοί· οἱ φυλακωμένοι π.χ., οἱ ὁποῖοι ἔζησαν κατὰ πολλοὺς χρόνους εἰς νοσώδη ὑπόγεια, ἡσθένησαν ὅταν ἔλαβον τὴν ἐλευθερίαν των καὶ ἐξετέθησαν εἰς τὸ φῶς, καὶ μ' ἓνα λόγον τὸ φυσικὸν καὶ ἠθικὸν τοῦ ἀνθρώπου λαμβάνουν μὲ τὸν καιρὸν εαυμηδὸν τὴν δεύθυνσιν, εἰς τὴν ὁποίαν δυσκολευόμεθα νὰ τὸν ρυθμίσωμεν κατ' ἀρχῆς, καὶ τὴν ὁποίαν ποτὲ δὲν πρέπει νὰ θέλωμε· διὰ νὰ τὴν μεταβάλλωμεν πάραυτα.

Αἱ μεταβολαί, αἱ ὁποῖαι συμβαίνουν εἰς τὸν ὀργανισμόν, ἀπαιτοῦν τὴν ἐπίμονον τοῦ παρατηρητοῦ προσοχήν· ἐπειδὴ δὲ καὶ αὐταὶ συμβαίνουν βραδέως καὶ διαδοχικῶς, καὶ ἡ τέχνη ἀνάγκη νὰ μιμηθῇ τὴν ἰδίαν τάξιν εἰς τοὺς διαιτητικoὺς τοῦ ἀνθρώπου κανόνας, καὶ νὰ τοὺς διδάσκη κατ' ἀναλογίαν τῶν νοητικῶν του δυνάμεων· ὁ νήφων π.χ. δὲν δύναται ποτὲ ν' ἀφεθῇ εἰς ἀκολασίαν, χωρὶς νὰ βλάβῃ πολὺ τὴν υγείαν του· καὶ ὅστις ἐσυνείθισε νὰ πίνῃ πολὺ, δὲν δύναται νὰ ἀποβάλλῃ εὐθὺς τὴν ἔξιν τοῦ οἴνου, χωρὶς τινος βλάβης, καθὼς καὶ τὸ πολὺ εἶς δύναται νὰ βλάβῃ τὴν ὄρασιν ἐκείνου, ὅστις δὲν ἐσυνείθισε παρὰ εἰς τὸ σκότος· μήτε ἡμποροῦμεν νὰ δώσωμεν πολλὰ φαγητὰ εἰς τὸν ὅστις ἀπὸ πείναν καὶ ἔνδειαν κολιεύει νὰ ἀποθάνῃ, καὶ μ' ἓνα λόγον ὁποιαδήποτε αἰφνῆδιος μεγάλη μεταβολὴ δύναται νὰ ἐπιφέρῃ μεγάλας βλάβας.

Καθὼς τ' ἀποτελέσματα τῶν αἰφνῆδίων καὶ ἀξιοημειώτων μεταβολῶν τῆς θερμοκρασίας, εἴτε εἰς τὰ ἄψυχα ὄντα,

καθώς εἰς τὴν πορσετελάνην, τὸν ὕelson, κ.τ.λ., ἢ εἰς τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῶα, εἶναι εἰς ὅλους γνωστά, τοιοῦτοτρόπως πασι-
 δηλα γίνονται καὶ τὰ τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἕξις εἶναι μία δευτέρα
 φύσις εἰς τὸ φυσικὸν καὶ τὸ ἠθικὸν του· καθὼς δὲ αἱ μεγάλαι
 μεταβολαὶ τῶν ἐξωτερικῶν περιστάσεων τὸν βλάπτουν εἰς
 τὴν υγείαν του, καὶ πολλάκις εἰς τὴν ζωὴν του, τοιοῦτο-
 τρόπως αἱ αἰφνηδῖως γινόμεναι μεγάλαι μεταβολαὶ εἰς τὰς
 πολιτικὰς, ἠθικὰς καὶ θρησκευτικὰς ιδέας του ποτε δὲν
 ἀκολουθοῦν χωρὶς μεγαλωτάτας τοῦ πνεύματος ταραχάς.

Ἡ εὐκολία τοῦ νὰ φέρωμεν εἰς τὸν ἑαυτὸν μας καὶ εἰς
 τοὺς ἄλλους τὰς νέας ἐντυπώσεις ἐξαρτᾶται πολὺ ἀπὸ τὴν
 ἡλικίαν. Ἡ νεότης εἶναι ἡ ἐποχὴ, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ ἄνθρωπος
 εἶναι ἄπληστος εἰς τὴν μάθησιν, καὶ ὁπότε δέχεται μὲ
 ὀλιγωτέραν πρόληψιν τὰς ιδέας· ὅσον περισσότερον προχω-
 ρεῖ εἰς τὴν ἡλικίαν, τόσον ὀλιγώτερον γίνεται εὐμετάβλητος.
 Ἀκολουθοῦντες τὸν νόμον τοῦτον χρεωστοῦμεν νὰ ἀνατρέφω-
 μεν ὄχι μόνον τὰ ἄτομα, ἀλλὰ καὶ τὰ ἔθνη ὁλόκληρα, καὶ
 προσέχοντες εἰς αὐτὸν μόνον θέλομεν ἐπιτύχει καλῆτερα καὶ τα-
 χύτερα. Ὁ νόμος, τὸν ὁποῖον προτείνω, ἐπειδὴ καὶ εἶναι φυσι-
 κος, καὶ ἡ ἐφαρμογή του κατ' ἀνάγκην γίνεται ἀπαραίτητος.
 Δὲν πρέπει ὁμως νὰ στοχασθῶμεν, ὅτι ἡ ἕξις ἔχει τὴν
 ἰσχὺν ὥστε δύναται νὰ ἀλλάξῃ καὶ τὰς αἰσθήσεις τῶν δύο
 φύλων, ὥστε οἱ μὲν ἄνδρες νὰ ἀποκτήσουν τὰς αἰσθήσεις
 τῶν γυναικῶν, καὶ αὐταὶ πάλιν τὰς τῶν ἰσχυρῶν· ἢ νὰ
 ἐμποδίσῃ ἐν ταύτῳ τὰς μεταβολὰς, αἱ ὁποῖαι ἀκολουθοῦν
 εἰς τὴν ἡλικίαν μας, δηλαδὴ τὸ νὰ μὴ δυνηθῇ ποτὶ τις νὰ
 καταντήσῃ γέρων διὰ τῶν ἕξεων, τὰς ὁποίας ἐμπορεῖ
 ν' ἀποκτήσῃ· ἐλπίζομεν μόνον, ὅτι αὐτὴ ἐμπορεῖ νὰ μᾶς χρησι-
 μεύσῃ εἰς τὰς ὁποίας ὑποκείμεθα θρησκευτικὰς καὶ πολιτικὰς
 μεταβολὰς, καὶ νὰ μᾶς περισφύλαττῃ ἀπὸ παρεκτροπᾶς.

Κατὰ τὴν δευτέραν σημασίαν ἡ ἕξις φανεροῦναι μίαν

μεγαλητέραν εύκολίαν τοῦ ἐνεργεῖν, καὶ ἡ ὁποία συγγέεται μὲ τὴν γύμνασιν, καὶ ἐπειδὴ αὐτὴ ἔχει ἐπιρροὴν ἀκόμη μεγαλητέραν τῆς πρώτης εἰς τὴν ἀνατροφὴν, ἀπαιτεῖ καὶ ἰδιαιτέραν ἐξέτασιν.

Ἐπειδὴ καὶ ἡ γύμνασις εἶναι τὸ μόνον μέσον τοῦ νὰ ἐπαυξάνη τὰς σωματικὰς μας δυνάμεις καὶ ὅλας τὰς ἄλλας ἐν γένει, ἡ ἐνέργειά της ἐκτείνεται καὶ ἕως εἰς τὰ ἄψυχα ταῦτα· τὰ ὄργανα τῆς μουσικῆς π.χ. τελειοποιοῦνται παιζόμενα ἀπὸ ἐπιτηδεῖους δακτύλους· αἱ ἐνέργειαι τῶν ὀργάνων τῶν αἰσθήσεων καὶ τοῦ νοῦς μας ἐνδυναμοῦνται περισσότερον καὶ καλῆτερον καὶ ἰσχυρότερον ἐν ταῦτι· εύκολίαν μεγαλητέραν διὰ μιᾶς ἀναλόγου γυμνάσεως. Καὶ αὐταὶ αἱ ἀσθένειαι ἐξαρτῶνται ἀκόμη πολὺ ἀπ' αὐτὴν· κάθε ὀργανικὸν μέρος π.χ., τὸ ὁποῖον ἐγγίχθη ἀπὸ αἰτίαν ὅποιανδήποτε, εἶναι περισσότερον ὑποκείμενον εἰς τὸ νὰ ἐνοχληθῇ ἀπὸ τὴν ἰδίαν ἀσθένειαν. Τὰ χωνευτικὰ ὄργανα συνεθίζονται εἰς τὰ περισσότερα φαγητὰ, καὶ ἀποκαθίστανται ἐνεργητικώτερα, φθάσει μόνον νὰ μὴν ὑπερβῇ ἡ ποσότης τῶν φαγητῶν τὴν φυσικὴν δυνάμιν των· διὰ τοῦτο πρέπει νὰ μεταχειριζώμεθα μὲ μετριότητά τὴν τροφήν, διότι μᾶς ὑστερεῖ τὰς δυνάμεις ἢ περισσοτέρα τῆς δέοντος.

Οἱ γιελικοὶ ἀδένες ἐκκρῦν σίελον αἰσθητότερον διὰ τοῦ ἐρεθισμοῦ, τὴν ὁποῖον δίδει τις εἰς αὐτοὺς πτύων συχνάκις· καὶ οἱ καθ' ἑξῆς κινούμενοι μύονες ἀποκτιῶν εὐκίνησίαν περισσοτέραν καὶ ὄγκον ἀκόμη μεγαλήτερον· αἱ τοῦ θεάτρου χωρεύτραι ἔχουν ἐν γένει τοὺς μηρούς καὶ τὰ σκέλη πολὺ δυνατώτερα ἀπὸ τὸ λοιπὸν σῶμά των, καὶ ἐξεύρομεν εἰς ποῖον βαθμὸν σταθερότητος καὶ εὐκίνησίας αὐτοὶ καταντοῦν διὰ μόνην τὴν γύμνασιν· καὶ κἀνεὶς δὲν ἀγνοεῖ, ὅτι οἱ τεχνῖται ἐκεῖνοι, οἵτινες ὑποχρεοῦνται διὰ τὸ νὰ κινῶσι κατα συνέχειαν τοὺς βραχίονας, ἔχουν μεγαλωτάτην δυνάμιν εἰς ταῦτα τὰ μέλη των.

Καὶ αἱ ἐσωτερικαὶ μας δυνάμεις, τῶν ὁποίων αἱ ἐνέργειαι ἐξαρτῶνται πολὺ ἀπὸ τὸν ἐγκέφαλον, ἀκολουθοῦν τὸν αὐτὸν κανόνα. Κάθε δύναμις, ἡ ὁποία γυμνασθῆ ἄρκετὰ, ἀποκαθίσταται ἐνεργητικωτέρα· καὶ αἱ ἴδιαι διαθέσεις μας, ἐὰν παραμεληθῶν, παύουν· ἐὰν ὅμως ἐξασκηθῶν, φθάνουν εἰς ἓνα βαθμὸν ἐνεργείας πολλὰ μεγάλον. Ἄν ὁ Ῥαφαὲλ π.χ. ἐγεννᾶτο Ὀθωμανὸς, ἢ ἂν ἀνετρέφετο κατὰ τὴν συνήθειαν τούτων, χωρὶς ἂ ἐμπορέσῃ δηλαδὴ διὰ νὰ γυμνάσῃ τὸ πνεῦμά του, δὲν ἤθελε φέρει εἰς φῶς τὰ θεῖα συγγράμματα, τὰ ὅποια θαυμάζονται. Κατὰ τοῦτο λοιπὸν ἡ γύμνασις τελειοποιεῖ καὶ ἐνδυναμώνει τὴν φύσιν.

Διὰ νὰ ἐξάξωμεν ὅσπν δυναθῶμεν ὠφέλειαν ἀπὸ τοὺς γυμναστικούς νόμους, ἀνάγκη νὰ ἐξεύρωμεν κατ' ἀρχάς, ὅτι ἡ γύμνασις δὲν δύναται νὰ κάμῃ κάμμίαν δύναμιν, ἀλλ' ὑποθέτει πάντοτε τὰς φυσικὰς διαθέσεις· δεύτερον, ὅτι ἡ λέξις γυμνάζειν εἶναι συνώνυμος μὲ τὸ ἐνεργεῖν· καὶ τρίτον, ὅτι κάθε διάθεσις πρέπει νὰ γυμνάζεται ἰδιαιτέρως.

Διὰ νὰ ἐννοήσωμεν δὲ ταῦτα καλλήτερον, πρέπει καὶ νὰ γνωρίσωμεν τὰς κυριώτερας τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεις, ἐν ταῦτῳ δὲ νὰ ἐπιμεληθῶμεν καὶ νὰ τὰς γυμνάσωμεν. Αἱ περὶ τούτων ἀτελεῖς γνώσεις μας ἐξηγοῦν τὰ μεγάλα σφάλματα, τὰ ὅποια ἕκαμα καὶ κάμνουν ἀκόμη εἰς τὴν ἠθικὴν ἀνατροφὴν.

Ἐὰν γνωρίσωμεν μὲ ἀκρίβειαν τὰς κυριώτερας δυνάμεις, ἐλπίζομεν διὰ ν' ἀποκτήσωμεν καὶ ν' ἀκολουθήσωμεν τὰς ἀληθεῖς ἀρχὰς τῆς γυμνάσεως, τῆς ὁποίας τὸ ἀναγκαιότατον εἶναι τὸ νὰ γυμνάσωμεν καθὲ δύναμιν διὰ τῆς ἰδίας τῆς ἐνεργείας· τὴν ὁσφρησιν π.χ. ἐσφραγιζόμενοι τὴν ὄρασιν, βλέποντες τὴν ἀκοήν, ἀκοίοντες τὴν ἀτομικότητα, παρατηροῦντες καθ' ἕκα τὸν τῶν ἰσχύων· τὴν αἰτιολογίαν, ἐξετάζοντες τὰς μεταξὺ αἰτιῶν καὶ ἀποτελεσμάτων ἀναφορὰς, κ.τ.λ.

Δὲν γυμναζόμεθα εἰς τὸ νὰ γνωρίζωμεν τοὺς τόπους, μανθάνοντες τὰ ὀνόματα μόνον τῶν πόλεων, τῶν ποταμῶν, τῶν λιμνῶν, τῶν βουνῶν, κ.τ.λ. Ὅστις εὐρίσκεται εἰς τόπον τινὰ, αὐτὸς διακρίνει τὰς καθ' ἑαυτὸ τοποθεσίας του· τοῦτο ἐξηγεῖ τὴν αἰτίαν, διὰ τὴν ὁποίαν παῖδες τινες εὐκολώτερα ἐνθυμοῦνται τὰς γεωγραφικὰς περιγραφὰς, ἐνῶ κοπιᾶζουσιν πολὺ εἰς τὸ νὰ ἐνθυμηθοῦν τὰς τοποθεσίας· ἄλλοι πάλιν ἐξ ἐναντίας βαστοῦν εἰς τὴν μνήμην τῶν μίαν ζωηρὰν τῶν τόπων εἰκόνα, τοὺς ὁποίους εἶδον ποτὲ, τὰ δὲ ὀνόματά των λησμονοῦν παντελῶς. Ὅσοι δὲ παῖδες γνωρίζουσιν ἀριστατὴν γεωγραφίαν καὶ τὰς τοποθεσίας, δὲν εἶναι πάντες οἱ καλύτεροί ἰσχυροὶ. Ἀνάγκη λοιπὸν νὰ διαιρέσωμεν τὰς διαφοροὺς δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι ἀναγκαιοῦν εἰς τὰς διαφοροὺς σπουδὰς· βλέπομεν π.χ. ὅτι εἰς τὴν σπουδὴν τῆς γεωγραφίας διὰ τὴν ἐντελῆ γνῶρσιν τῆς ἀπαιτοῦνται αἱ δυνάμεις, διὰ τῶν ὁποίων γνωρίζομεν τὴν ἀτομικότητα, τὸ πλάτος, τὸν σχηματισμὸν, τὴν τοποθεσίαν καὶ τὴν διάλεκτον.

Μέχρι τοῦδε τινὲς ἐφαντάζοντο σφαλερὰ, ὅτι αἱ αἰσθήσεις, καθὼς τὰ αἰσθήματα, δὲν εἶναι φυσικαὶ εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' ἀποκτῶνται διὰ τῆς ἀνατροφῆς· εἶναι βέβαιον ὅμως, ὅτι τὸσον αὐ.αἰ, καθὼς καὶ τὰ αἰσθήματα, ὑπάρχουσιν φυσικῶς εἰς τὸν ἄνθρωπον· ἀλλὰ πρέπει νὰ τὰς γυμναζώμεν διὰ τῆς ξεχωριστῆς ἰδικῆς τῶν δυνάμεως, διὰ νὰ φαινῶνται ἐναργέστεραι εἰς ἡμᾶς. Διὰ νὰ γυμνάσωμεν π.χ. τὴν αἴσθησιν τῆς φιλανθρωπίας, δὲν ἀρκεῖ μόνον νὰ ἐντυπώσωμεν εἰς τὴν καρδίαν μας τὰ ἠθικὰ καὶ φιλανθρωπικὰ αἰσθήματα, ἀλλὰ πρέπει καὶ νὰ ἐβάλωμεν εἰς πρᾶξιν τὰς ἀρετάς.

Δὲν πρέπει μὲν ὅλα ταῦτα νὰ στυχασθῶμεν, ὅτι αἱ αἰσθήσεις εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ νοός μας, καὶ ὅτι ἡ ἀνάπτυξις των ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν οὐδέρειαν τούτου, καὶ ὅτι εἶναι τις εὐνοϊκός, δίκαιος, δεῖλος, ταλιμρὸς, ὑπερήφανος, κ.τ.λ.

ἀναλόγως τοῦ πνεύματος, τὸ ὁποῖον ἔχει, ἀλλ' ἀνάγκη νὰ ἐξεύρωμεν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος μαθάνει νὰ ἦναι τολμηρὸς, δειλὸς, εὐνοϊκὸς, ὑπερήφανος, δίκαιος, ἄδικος, καθὼς μαθάνη νὰ τραγωδῇ, ν' ἀριθμῇ, νὰ οἰκοδομῇ, νὰ ὀμιλῇ καὶ νὰ συλλογίζεται. Θέλομεν πρὸς τούτοις ἰδεῖ, ὅτι δυσκολώτερον εἶναι νὰ γυμνάσῃ τις τὰς αἰσθήσεις παρὰ τὰς νοητικὰς δυνάμεις, καθότι αὐταὶ εἶναι δραστηριώτεραι φυσικῶς παρ' αἱ ἐνέργειαι τοῦ νοῦς· αἱ σκηναὶ τοῦ πολέμου π.χ. ἀποκαθιστάνουν τὸν ἄνθρωπον διόλου ἀναίσθητον εἰς τὰ λυπηρὰ ἀποτελέσματα τῶν καταστροφῶν, καὶ ἡ συνεχὴς τοῦ πινδύνου ἔξις τὸν μαθάνει διὰ νὰ ἐλέπη τὸν θάνατον χωρὶς φόβον. Ἀποκτᾷ δὲ ὅλα τὰ αἰσθήματα ταῦτα εἰς ὀλιγώτερον καιρὸν καὶ δραστηριώτερα παρ' ὅσον ἐξαρκουῶσαν τὰ πρακτικὰ μαθήματα τῆς φιλοσοφίας διὰ νὰ τὸν προδιαθέσουν εἰς τὸ νὰ συλλογίζεται καὶ νὰ ἦναι φρόνιμος.

Προδιάθεσε τοιουτοτρόπως τὸν ἄνθρωπον ὥστε νὰ βοηθῆται ἡ ἀνάπτυξις ἢ ἡ ἐνέργεια τῶν αἰσθήσεων του, καὶ ἡ δραστηριότης των θέλει ἐπαυξήσῃ εὐθύς· εἰάν θέλῃς νὰ γυμνάσῃς τὴν αἴσθησιν τῆς φιλανθρωπίας παιδὸς τινος π.χ., κάμε τον διὰ νὰ μοιράσῃ ὅτι ἔχει μαζὴ μὲ ἐκείνους, οἵτινες δὲν ἔχουν διόλου· ἀλλὰ φυλάξου τὸ νὰ μὴ τὸν ἀποδώσῃς ὅπισα τὸ ὅτι ἔδωκεν, ἢ ν' ἀντικαταστήτῃς τὰ χρίσματά του μὲ τὸ διάφορον· μὴ τὸν ὀδηγῆς πάντοτε εἰς τὰς οἰκίας πλουσίων, καὶ μὴ πασχίζῃς διὰ νὰ ἀναπτύξῃς τὴν συμπάθειάν του διὰ τῆς ἀναγνώσεως διατριβῶν εἰς ταύτην τὴν ὕλην, ἀλλὰ κάμε τον νὰ αἰσθανθῇ τὴν πτωχίαν· καὶ ἂν δὲν ἦναι εἰς κατάστασιν μόνος του νὰ τὴν δοκιμάσῃ, ἐπισκέψου τὰ μέρη, εἰς τὰ ὁποῖα αὐτὴ κατσίκεϊ· φρόντισε νὰ τὸν ἀποκαταστήσῃς μάρτυρα σκηνῶν ὀλιβερωῶν, καὶ τότε αὐτὸς συμπάσχει διὰ τὰ δεινὰ τῶν ὁμοίων του, καὶ τῆς φιλανθρωπίας τὸ αἶσθημα θέλει ἀναπτυχθῆ εἰς

αὐτόν. Δὲν ἐλέπομεν πάντοτε, ὅτι ἡ καρδία ἐνὸς πλουσίου δυσκολώτερα κινεῖται εἰς τὴν συμπάθειαν παρ' ἢ τοῦ πτωχοῦ; καὶ ὅτι ὁ πτωχὸς δίδει περισσότερον ἐκ τοῦ ὑστερήματος κινούμενος ἀπὸ τὴν συμπάθειαν, παρὰ ὁ πλούσιος ἐκ τοῦ περισσεύματος βιαζόμενος ἀπὸ τὴν κενοδοξίαν;

Θέλεις διὰ τὴν ἐξασκήσῃς τὸ αἶσθημα τοῦ δικαίου, βάλλε εἰς πρᾶξιν τὸ ἀξίωμα ὅτι « διὰ τὴν μάθησιν τὴν διοικητικῆς, πρέπει ν' ἀρχίσῃς τὴν μάθησιν τὴν ὑποτάσσεσαι ». Ἐν ποτὲ τις δὲν ὑπέφερε τὴν τὸν ἀντιστέκωνται, ἐὰν ἀπήλαυσε πάντοτε ὅτι καὶ ἐφαντάσθη, τότε ἡ αἰσθησις τῆς δικαιοσύνης ἢ τοῦ κοινοῦ δικαίου δὲν γυμνάζεται εἰς αὐτὸν τὸσον, ὅσον ἐὰν ὑπεχρεόνετο τὴν στοχάζεται καὶ διὰ τῶν ἄλλων τὰ δικαιώματα, ἢ ἂν ἐδοκίμαζεν ἀδικίας. Πρέπει τὴν προδιαθέτεται τοιοῦτοτρόπως ὁ παῖς, ὥστε τὴν γνωρίζῃ καὶ τὴν αἰσθάνεται τὸ ἀδικίον, διὰ τοῦ ὁποῦ ἠθισάζονται οἱ πολλοὶ διὰ τοὺς ὀλίγους, καὶ τὸ γενικὸν συμφέρον διὰ τὸ ἴδιον, τὴν γνωρίζῃ τὴν ἀδικίαν, ἢ τις βοηθεῖ κατὰ τοῦ ἀδυνάτου τὸν δυνατὸν, καὶ τὸν πλούσιον κατὰ τοῦ πτωχοῦ.

Αὕτη ἡ παλαιὰ παροιμία ὅτι « οἱ λόγοι παρακινεῖν, καὶ τὰ παραδείγματα παρασύρουν » καὶ ἡ ἐπιβροχὴ τῆς καλῆς ἢ τῆς βλαβεραῆς συντροφίας, ἐξηγοῦνται ἀπὸ τὰς προειρημένας αἰτίας. Σκέψθητι λοιπὸν μόνος σου ὅτι θέλεις διὰ τὴν κατασταθοῦν οἱ υἱοὶ σου, καὶ προδιάθεσέ τους τοιοῦτοτρόπως ὥστε τὴν παροῦντων ἐκεῖνοι τῶν αἰσθησεων μόναι, τὰς ὁποίας θέλεις τὴν ἐξασκήσῃς ἢ αἰσθησις τῆς αἰδοῦς ἢ τοῦ σέβας δὲν ἀναπτύσσονται ποτὲ εἰς τοὺς τόπους τῆς ἀσωτείας.

Οἱ Λακεδαιμόνες, λέγει ὁ Μοντάνιος, ἠθέλησαν διὰ τὴν γυμνάσουν τὰ τέκνα των εἰς αὐτὰ τὰ ἴδια πράγματα, καὶ τὴν διδάξουν ὅχι μόνον διὰ τῆς ἀκοῆς, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς πείρας τῶν πράξεων, καὶ τὴν ῥυθμίσουν δὲ ἐντυπό-

νοντες εἰς τὸν νοῦν των ὄχι μόνον λόγους καὶ ἀξιώματα, ἀλλὰ κατ' ἀρχὰς ἔργα καὶ παραδείγματα, διὰ νὰ μὴ τὰ μανθάνουν ὡς ἐπιστήμην, ἀλλὰ νὰ συνεθίζουν νὰ τὰ γυμνάζωνται, ὥστε εἰς τοὺς ἄλλους νὰ φαίνεται, ὅτι δὲν τὰ ἐδιδάχθησαν, ἀλλ' ὅτι φυσικὰ εἶναι εἰς τοῦτο ἐπιρρέπεῖς. Ὄταν ἐρωτήθη ὁ Ἀγησίλαος τί ἐσυμβούλευε διὰ νὰ διδάσκωνται τὰ παιδιά, ἀπεκρίθη « ὅτι πρέπει νὰ κάμνουν ὅταν γεννοῦν ἄνδρες » δὲν εἶναι διόλου λοιπὸν παράδοξον, ἔαν μία τοιαύτη πολιτικὴ διάταξις ἔφερε τόσον ἀξιοθαύμαστα ἀποτελέσματα. Εἰς τὰς Ἀθήνας ἐδιδάσκοντο τὸ νὰ ὀμιλοῦν καλά, καὶ εἰς τὴν Σπάρτην τὸ νὰ πράττουν καλά· ἐκεῖ ἐγένετο συνεχὴς γυμνασις τῆς γλώσσης, ἐδῶ μία συνεχὴς γυμνασις τῆς ψυχῆς· δι' αὐτὸ δὲν εἶναι αξιοθαύμαστον, ἔαν εἰς τὸν Ἀντίπατρον, ὅστις τοὺς ἐζήτηε 50 παῖδας ἐνέχυρον, ἀπεκρίθησαν ὅλον τὸ ἐναντίον ἀφ' ὅ,τι ἠθέλομεν ἡμεῖς κάμει, ὅτι ἠθελον καλῆτερα νὰ τὸν δώσουν διπλασίους ἄνδρας· τόσον ἐφοβοῦντο τὴν διαφθορὰν τῆς ἀνατροφῆς τῶν παιδιῶν των!

Δι' ὅλα ταῦτα, τὰ ὁποῖα ἐξέθεσα, ὁ πρῶτος τῆς γυμνάσεως νόμος ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ ἀνατροφή δὲν δύναται νὰ σχηματίσῃ κλημμίαν δύναμιν, καὶ ὅτι κάθε δύναμις, ἀνάγκη νὰ γυμνάζεται διὰ τῆς ἰδίας τῆς ἐνεργείας.

Ὁ δεῦτερος νόμος ἐμπερικυβάνει τὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν αἱ δυνάμεις εἶναι ἐπιδεκτικαὶ τῆς γυμνάσεως. Ἐκ τῆς νηπιότητός τε καὶ ἀκόμη ὁ ἄνθρωπος ἐμπορεῖ νὰ διατάξῃ τὰς ὥρας τοῦ ὕπνου, τῆς ὀρέξεως, καὶ τῶν ἐκκενώσεων. Τὰ βρέφη συνεθίζουν εὐκόλως ν' ἀποκοιμῶνται εἰς τοὺς βραχίονας, ἢ ὅταν κινῶνται ἀρχίζουσιν κατ' ὀλίγον ὀλίγον νὰ δέχωνται ἕξωθεν ἐντυπώσεις, τότε διακρίνουν τοὺς συγγενεῖς των ἀπὸ τοὺς ξένους, καὶ δεικνύουσιν προσοχὴν τινα εἰς τὰ ἐκτὸς ἀντικείμενα εὐθὺς ἐκκινῶνται τὰ αὐτὰ, καὶ ἀγαποῦν πάντοτε τὰ νεώτερα.

Ἐπειδὴ καὶ αἱ διάφοροι αἰσθητικαὶ καὶ νοητικαὶ δυνάμεις δὲν ἀναπτύσσονται ὁμοῦ ὅλαι, ἤθελέ τις χάσει τὸν καιρὸν, ἐὰν ἐγύμναζε μίαν ἀπὸ αὐτὰς προτοῦ ν' ἀναπτυχθοῦν καὶ τὰ εἰς αὐτὴν ἀνήκοντα ὄργανα. Μεταξὺ τῶν νοητικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου, ἐκεῖναι τοῦ νὰ διακρίνωμεν τὰ φαινόμενα παρρουσιάζονται πρῶται ὁμοίως τάχιστα ἀναφαίνονται καὶ ἐκεῖναι, διὰ τῶν ὁποίων γνωρίζομεν τὸν σχηματισμὸν τῶν πραγμάτων, ἐμποροῦμεν νὰ τὰ συγκρίνωμεν, καὶ μανθάνομεν τὰς διαλέκτους· διὰ τοῦτο τὰ βρέφη γνωρίζουν εὐθὺς μέγαν ἀριθμὸν ἀντικειμένων σχημάτων, καὶ ἀποικοῦν πολλὰς γενικὰς ιδέας. Αἱ δυνάμεις δ' ἐκεῖναι, διὰ τῶν ὁποίων γνωρίζουν τὰ χρώματα, τοὺς ἀριθμούς, τὸν καιρὸν, τὸ πλάτος, τὴν τάξιν, κ.τ.λ., φανερόνεται ἔπειτα διαδοχικῶς μετ' αὐτὰς ἀναπτύσσονται ὅσαι μᾶς βιάζονται νὰ ἀγαπῶμεν τὴν σπουδὴν, τὴν ἐξέτασιν, νὰ εἴμεθα τολμηροὶ, συγκαταβατικοὶ, φίλαυτοὶ, φιλοκτηματῖαι, καταστροφεῖς, εὐνοϊκοὶ, σταθεροὶ, δίκαιοι καὶ ἀντίζηλοι, καὶ πλέον ἀργότερα αἰσθανόμεθα τὸν φυσικὸν ἔρωτα καὶ τὸ σέβας.

Διὰ τὴν πρῖστον ἢ ὀλιγωτέραν γύμνασιν τῶν δυνάμεων ὧν αἰσθήσεών μας ἢ τοῦ νοῦς μας εἶναι πρὸς τοῦτοις ωφέλιμα νὰ ἐξεύρωμεν, ὅτι εἰς τὸ διάστημα τοῦ καιροῦ, καθ' ὃν τὸ σῶμα αὐξάνει μὲ περισσότεραν ταχύτητα, ἢ ἐνέργεια τῶν δυνάμεων τούτων εἶναι ὀλιγωτέρα· διὰ τοῦτο λοιπὸν εἶναι φρόνιμον τὸ νὰ ἔχωμεν μίαν φροντίδα ξεχωριστὴν διὰ τὴν φυσικὴν μας ἀνάπτυξιν, καὶ τόσον περισσότερον χρεωστούμεν νὰ ἐπαυξάνωμεν ταύτην τὴν προσοχὴν μας, ὅσον εἶναι ἀδυνατώτερον εἰς τὸ διάστημα τῆς ἐποχῆς ταύτης τὸ σῶμα, καθότι πολλαὶ ἀσθένειαι, καθὼς ἡ πνευμονικὴ φθίσις, ἡ ὑχρότης κ.τ.λ. ἐνοχλοῦν τὰ νέα ὑποκείμενα πάντοτε, τῶν ὁποίων ἡ σωματικὴ αὐξήσις εἶναι ταχεῖα, καὶ τότε μάλιστα εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐνδυναμόνη

τις τὸν ὀργανισμόν διὰ τῆς γυμνάσεως, διὰ τῆς καλῆς τροφῆς, προτιμότερον τῆς ζώδους παρὰ τῆς φυτικῆς, διὰ τῶν ὑδάτων τῶν κατασκευασμένων μὲ σίδηρον καὶ ὀλίγον κρασί, καὶ ἀκολουθῶν πάντοτε τοὺς γενικοὺς τῆς διαιτητικῆς κανόνας.

Καταντῶμεν τέλος πάντων εἰς τὸν τρίτον τῆς γυμνάσεως νόμον, διὰ τοῦ ὁποῖου μανθάνομεν τοὺς τρόπους τοῦ νὰ κάμνωμεν ἐντρογητικωτέρας τὰς κυριωτέρας δυνάμεις μας· ἔαν καὶ ἀπαραίτητος ἡ γνώρισις τούτων, πολλὰ ὀλίγοι μ' ὅλα ταῦτα τοῖς παρεδέχθησαν.

Ἡεἰς τὰ σχολεῖα διδομένη ἀνατροφή ἀρχίζει κατὰ συνήθειαν ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν τῶν γραπτῶν ἢ τῶν τυπωμένων σημείων, ἀρχίζουν δηλαδή νὰ διδάσκουν εἰς τοὺς παῖδας σημεῖα, τῶν ὁποίων δὲν γνωρίζουν τὴν σημασίαν· ἤθελεν εἶσθαι πολὺ πλεόν εὐχάριστον καὶ ὠφέλιμον εἰς τοὺς παῖδας τοῦ ν' ἀποκτήσουν γνώσεις πραγματικὰς θετικὰς, παρὰ νὰ μάθουν καθαρὰς λέξεις· ὁ περισσώτερός των καιρὸς ἤθελεν εἶσθαι ὠφέλιμον τὸ νὰ ἐξοδεύεται εἰς τὴν ἀπόκτησιν ἰδεῶν, καὶ ὀλίγος μόνον εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν σημείων, τὰ ὅποια τὰς φανερόνουν. Περισσότερον προτιμῶ ἓνα παῖδα, ὅστις ἔχει δέκα ἰδέας, καὶ δὲν γνωρίζει παρὰ μίαν μόνην διάλεκτον παρ' ἐκεῖνον, ὅτι, ἔχει μίαν ἰδέαν, καὶ ἐξεύρει νὰ τὴν προφέρῃ εἰς δέκα γλώσσας. Πρέπει δὲ νὰ προτιμήσωμεν τὰς γνώσεις ἐκείνας, ὅσαι ἐμποροῦν νὰ μᾶς χρησιμεύσουν εἰς τὸ διάστημα τῆς ζωῆς μας.

Ἄφ' ὅλα ταῦτα ἐννοοῦμεν εὐκόλως, ὅτι τὸ διδασκόμενον ἀντικείμενον πρέπει νὰ διαφέρῃ κατὰ τὴν διάφορον φυσικὴν καὶ ἠθικὴν κατάστασιν τῶν παιδίων, τὰ ὅποια συχνάζουσι εἰς τὰ σχολεῖα· εἶναι μ' ὅλα ταῦτα γνώσεις τινὲς ἄφευκται καὶ ὠφέλιμοι δι' ὅλας τὰς κλάσεις τῆς κοινωνίας, αἱ γνώσεις π.χ. τῶν μεγάλων φαινομένων τῆς φύσεως, ἐκεῖναι τῶν φυσικῶν

ποιότητων τῶν ἀντικειμένων, τῆς φυσικῆς διαιρέσεως τῶν ὄντων εἰς μεταλλικὰ φυτικὰ καὶ ζωϊκὰ, τῶν συνειθισμένων μέτρων καὶ σταθμῶν, τῶν νομισμάτων, τὰ ὅποια μεταχειρίζονται εἰς τὸν τόπον, καὶ μερικαὶ γενικαὶ γνώσεις τῆς ἱστορίας, πρὸ πάντων μάλιστα ἡ ἔθνικὴ ἱστορία, κ.τ.λ. ἀναγκαιοῦν εἰς ὅλους τοὺς παῖδας. Αἱ ἰδέαι, αἱ ὅποια ἐμπεριλαμβάνουν τὴν γεωργίαν, τὴν τροφὴν τῶν ποιμνίων, τὴν καλλιέργειαν τῶν καρποφόρων δένδρων, θέλουν εἶσθαι τὸ ἀντικείμενον ἰδιαιτέρας διδασκαλίας ἐκείνων μόνον, ὅσοι κατοικοῦν εἰς ἀγροὺς, ἐνῶ ἐκεῖνοι, ὅσοι ζοῦν εἰς τὰς πόλεις, θέλουν προοδεύει ἐπὶ τὸ κρεῖττον εἰς τὰ σχολεῖα, ἐὰν ἐνασχολῶνται εἰς γνώσεις τῶν ἐλευθέρων καὶ θαναύσων τεχνῶν.

Οἱ παῖδες, ὅταν ἀποκτήσουν ἰδέας καὶ μάθουν τὰ σημεῖα, τὰ ὅποια τὰς φανερόνουν, δύνανται ν' ἀρχίσουν τὴν γραμματικὴν τότε, καὶ θέλουν καταλάβει εὐκόλως, τί εἶναι τὸ ἀντικείμενον ἢ τὸ πρᾶγμα, τὸ ὅποῖον ὀνομάζουσι οὐσιαστικόν· θέλουν ἐννοήσῃ εὐθύς, ὅτι ὀνομάζουσι ποιότητος τῶν ἀντικειμένων, ἢ τὴν σημασίαν τῶν ἐπιθέτων· θέλουν καταλάβει τὰς λέξεις, αἱ ὅποια χρησιμεύουν εἰς τὸ νὰ δεικνύουν τὰ φαινόμενα, τὰ ὅποια συμβαίνουν εἰς τὰ ἀντικείμενα, δηλαδὴ τὰ ῥήματα· πρὸς τοῦτοις τὰς ἐγκλίσεις, τοὺς χρόνους, εἰς τὰς ὁποίας ἡ πρᾶξις γίνεται, καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐνεργούντων προσώπων.

Τὰ γραπτὰ ἢ τυπωμένα σημεῖα εἶναι, καθὼς αἱ φωναί, ἀπλᾶ καὶ σύνθετα· τὰ ἀπλᾶ σημεῖα εἶναι τοῦ ἀλφαβήτου τὰ γράμματα. Εἶναι ὠφέλιμον εἰς κάθε γλῶσσαν νὰ ἐξετάσωμεν ἐὰν ὑπάρχουν γραπτὰ σημεῖα, τὰ ὅποια προφέρονται ὁμοίως πάντοτε, ἢ τὰ ὅποια συμφωνοῦν κατὰ τὴν αὐτὴν φωνήν· ἐπομένως ἐὰν ἦναι σημεῖα γραπτὰ, τὰ ὅποια, καὶ ἂν ἦναι διαφορετικά, ἔχουν μὲ ὅλον τοῦτο τὴν αὐτὸν ἦχον· τέλος πάντων ἐὰν ἦναι σημεῖα, τὰ ὅποια ἔχουν διαφόρους φωνάς.

Ἡ εἰς τὸ σχολεῖον διδομένη ἀνατροφή, ἀνάγκη νὰ ᾖται σύμφωνος μὲ ἐκείνην, ἣτις δίδεται μερικῶς. Οἱ διδάσκαλοι ἀναδέχονται νὰ ἐξακολουθήσουν τὴν φροντίδα τῶν γονέων· πρέπει λοιπὸν καὶ νὰ γυμνάζουν ὁμοίως τὰς κυριωτέρας δυνάμεις τῶν παιδῶν, καὶ νὰ τοὺς διδάσκουν τὰ σημεῖα εἴτε προφερόμενα, εἴτε γραφόμενα, εἴτε τυπωμένα, τὰ ὅποια φανερόνουν τὰς ἐνεργείας τῶν δυνάμεων. Ἀλλ' εἶναι φανερόν, ὅτι ἡ διδασκαλία δὲν ἔπρεπε νὰ ἔχη διὰ στοιχειώδη βάσιν τὴν σπουδὴν τῶν σημείων μόνον, μάλιστα ἐκείνων, τὰ ὅποια οἱ παῖδες δὲν θέλουν μεταχειρισθῆ διόλου εἰς τὸ διάστημα τῆς ζωῆς των· ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ εἰς τοὺς παῖδας τὰ ὄργανα τῆς φωνῆς εἶναι πολλὰ εὐκίνητα, καὶ μ' εὐκολίαν μανθάνουν τὴν ἀληθῆ προφορὰν τῶν δυσκόλων φωνῶν τῶν ξένων γλωσσῶν, ἤθελεν εἶσθαι ὠφελιμώτερον τοῦ νὰ τοὺς συνεθίσουν εἰς τὸ νὰ προφέρουν τὰς φωνὰς, τὰς ὁποίας ἡ μητρικὴ των γλῶσσα δὲν ἔχει διόλου, ἀλλ' αἱ ὁποῖαι ὑπάρχουν εἰς τὰς ὁποίας μέλλουν νὰ μάθουν γλώσσας ἀργότερα, τὸ ch π.χ. εἰς τὴν Γερμανικὴν, καὶ τὸ th εἰς τὴν Ἀγγλικὴν.

Ἐπειδὴ αἱ παλαιαὶ γλῶσσαι, καὶ ἡ Ἑλληνικὴ μάλιστα καὶ Λατινικὴ, γενικῶς θεωροῦνται ἀκόμη ὡς μία ἀπὸ τὰς βάσεις τῆς ἀναπτύξεως τοῦ νοῦς, θέλω ἐξηγήσει τὴν κατὰ τούτο ἰδέαν μὲν μὲ κάποιαν λεπτομέρειαν. Βέβαια δὲν εἶναι τὸ ἴδιον πρᾶγμα τὸ νὰ μάθῃ τις λέξεις, ἢ φράσεις, ἢ ν' ἀποκτήσῃ γνώσεις πραγματικὰς καὶ νὰ ἐξεύρῃ νὰ συλλογίζεται ὀρθῶς διὰ κάθε μίαν τῶν γνώσεών του. Χρειαζέται καιρὸς, λέγει ὁ Δόκτωρ Ρούστ, διὰ νὰ διακρίνωμεν τὸν φιλόσοφον ἀπὸ τὸν κωλὸν λατινιστὴν ἢ ἑλληνιστὴν· καθότι δυνατὸν εἶναι νὰ ἐξεύρῃ τις τὰ λατινικὰ καὶ ἑλληνικὰ, καὶ νὰ μὴ γνωρίζῃ τίποτε ἀφ' ὅσα ἔχουν ἀναφορὰν μὲ τὸν ἄνθρωπον καὶ τὰ ἐξωτερικὰ ὄντα.

Πολλοὶ λέγουσιν, ὅτι τὸ πνεῦμα τῶν παλαιῶν γλωσσῶν

εἶναι ἀνώτερον ἐκείνου τῶν νεωτέρων, κ' ἐγὼ στοχάζομαι ὡς βεβαίαν τὴν ἀλήθειαν ταύτην· ἀλλὰ δὲν βλέπω διὰ τοῦτο τοὺς Γάλλους, οἵτινες ἐξεύρουν τὰ λατινικὰ ἢ ἑλληνικὰ, τὸ νὰ ὀμιλοῦν ἢ νὰ γράφουν καὶ ὀρθότερα εἰς τὴν γλῶσσάν των, ἢ καὶ νὰ μιμῶνται τὸ πνεῦμα αὐτῶν τῶν γλωσσῶν εἰς τὴν ἰδικήν των. Αἱ κατὰ λέξιν μεταφράσεις εἶναι γεμάται ὅλαι ἀπὸ ἐσφαλμένης φράσεως, αἱ ὁποῖαι διαφθείρουν τὴν γλῶσσαν, εἰς τὴν ὁποίαν οἱ παρόμοιοι μεταφράζουσι καὶ οἱ νέοι μαθηταί, οἵτινες ἐξακολουθοῦν τοῦτο ἀντιγράφοντες κατὰ λέξιν τὸ λεξικόν των, δὲν διδάσκονται διὰ νὰ γνωρίσουν τὴν ἰδίαν των γλῶσσαν, τὴν ὁποίαν διὰ νὰ μάθουν βιάζονται νὰ κάμουν ἰδιαιτέραν σπουδὴν. Ἐκ τούτου δὲ συμβαίνει εἰς πολλοὺς, οἱ ὁποῖοι ἔμαθον τὰς παλαιὰς γλώσσας, τὸ νὰ μὴ γνωρίζουν ἢ ὀλίγον τούλάχιστον τὴν μητρικὴν των.

Λέγουσι, ὅτι εἶναι ἀναγκαῖον τὸ νὰ μάθῃ τις τὰ ἑλληνικὰ καὶ λατινικὰ διὰ νὰ γνωρίσῃ τὴν ἔτυμολογίαν πολυαριθμῶν λέξεων τῶν νεωτέρων γλωσσῶν· ἓνας Ἄγγλος λοιπὸν πρέπει νὰ σπουδάσῃ τὴν Γερμανικὴν, τὴν Ὀλλανδικὴν, τὴν Δανικὴν καὶ τὴν Γαλλικὴν, διότι καὶ ἡ γλῶσσά σου ἐμπεριέχει πολλὰς λέξεις, αἱ ὁποῖαι γίνονται ἀπὸ ὅσας αὐτάς· εἰς γεωλόγος καὶ εἰς μετεωρολόγος Γάλλος ἐπρεπε νὰ μάθουν τὴν γερμανικὴν, ἐπειδὴ ἡ γλῶσσα αὐτὴ συνεισεφερε πολλοὺς σχηματισμοὺς εἰς τὴν ἐπιστήμην των· μ' ὅλα ταῦτα δὲν στοχάζομαι ποτὲ, ὅτι ἡ ὠφέλεια, τὴν ὁποίαν ἀπολαμβάνουσι ἀπὸ τὴν γνώσιν τῆς ἔτυμολογίας, νὰ ἴηαι ἀνάλογος με τοὺς κάπους, τοὺς ὁποῖους καταβάλλουσι διὰ νὰ τὴν ἀποκτήσουν, καὶ μάλιστα με τὸ χίσιμον τοῦ καιροῦ, τὸν ὁποῖον θυσιάζουσι εἰς μάτην. Ὅσον τό κατ' ἐμὲ καλῆτερον, με φαίνεται, εἶναι τὸ νὰ μάθῃ τις εἰς δευθέντα καιρὸν δέκα ἰδέας, παρὰ δέκα διαφόρους λέξεις, αἱ ὁποῖαι νὰ ἐννοῦν ὁμοῦς μίαν καὶ μόνην

ιδέαν. Εἰς τοὺς τόπους, οἵτινες προάγουσιν τὸν οἶνον, εἶναι βέβαια καλῆτερον νὰ διδάξουν τοὺς παῖδας τὸν τρόπον, διὰ τοῦ ὁποίου νὰ καλλιεργοῦν τὰς ἀμπελοὺς, νὰ προετοιμάζουσι καὶ νὰ διαφυλάττουν τὸ κρασί, παρὰ νὰ τοὺς διδάξουν ὧδᾶς ἢ ὕμνους τοῦ Ὁρατίου.

Καὶ ἐν γένει τὸ νὰ διδασκώμεθα πρότερον τὰς παλαιὰς γλώσσας, ἐπειδὴ καὶ δὲν συντείνει εἰς τὸ ν' ἀποκαθιστώμεθα κριτικώτεροι, εὐφυέστεροι, προσεκτικώτεροι καὶ πλέον λογικῶν, μῆτε δὲ δυνάμεθα ν' ἀποκτήσωμεν δι' αὐτῶν γνώσεις τοιαύτας ὥστε νὰ κατασταθῶμεν γραμματεῖς τῆς ἐπικρατείας ἢ ἀρχιστράτηγοι, ἢ ῥήτορες κ.τ.λ., διὰ τοῦτο πρέπει νὰ τὰς διδασκώμεθα τότε, ὅταν ἀποκτήσωμεν τὰς γνώσεις ἐκείνας, αἵτινες μᾶς εἶναι ἀναγκαιότεραι, καὶ ὠφελιμώτεραι.

Περὶ Ἀλληλοδιδασκτικῆς.

Αἱ παρατηρήσεις περὶ τοῦ τρόπου τοῦ νὰ βάλλωμεν εἰς ἐνέργειαν τὰς δυνάμεις, μὲ δίδουν ἀφορμὴν ν' ἀναφέρω καὶ διὰ τὴν ἀλληλοδιδασκτικὴν μέθοδον μ' ὅλον ὅτι αἱ ὠφέλειαι ταύτης εἶναι ἀναμφισβήτητοι, οἱ περισσότεροι ὅμως φαίνονται, ὅτι ἐπιθυμοῦν τὴν ἀμάθειαν τοῦ λαοῦ, καὶ ἐναντιοῦνται εἰς ταύτην τὴν μέθοδον, ἐπειδὴ καὶ εὐκολύνει τὴν διδασκαλίαν καὶ δικσπεύρει πολλὰ ταχέως τὰς γνώσεις, ἀγκαλὰ καὶ ἐμποδίσθη πολὺν καιρὸν διὰ τὴν καινότητά της, ἠδυνήθη μ' ὅλα ταῦτα νὰ φανῇ ὑπερτέρα, καὶ τοῦτο πρέπει νὰ μᾶς θιάσῃ νὰ τὴν ἐφαρμόζωμεν εἰς τὴν διδασκαλίαν ὅλων τῶν γιῶσεων.

Ὅταν κατὰ τὴν συνήθη μέθοδον πολλοὶ μαθηταὶ εὐρίσκονται συναθροισμένοι, καὶ ἐπιθεωρῶνται ἀπὸ ἑνὸς διδάσκοντος, αὐτὸς δὲν ἔχει τὸν καιρὸν νὰ ἐξετάζῃ τὸν καθένα ἀπὸ αὐτούς· τοῦτο μόνον δύναται νὰ κάμῃ αὐτὸς ὁ διδάσκαλος, τὸ νὰ ἐξηγήσῃ κάθε πρᾶγμα μ' ὑκρίνειαν, καὶ νὰ τὸ ἐπαναλάβῃ

εἰς μερικὸν μαθητὰς· οἱ ἄλλοι μὴν ἐξεταζόμενοι τότε, θέλουν εἶσθαι πολλὰ ὀλίγον εἰς τὰς σπουδὰς των προσεκτικοί, καὶ ποτὲ δὲν θέλουν διορθῶναι τὰ ἀπαρατήρητα σφάλματα. Ὁ διδάσκαλος ἐπιμελεῖται συνήθως ἐκείνους, οἵτινες δεικνύουν περισσοτέραν εὐκολίαν εἰς τὸ μανθάνειν· ἐὰν διδάσκη τοὺς ὀλιγώτερον εὐφυεῖς, οἱ ἀγγιχνοῦστεροι, οἵτινες μανθάνουν ἀναμφιβόλως τὸ μάθημά των ὀλιγωρότερα, ἀμελοῦν ἢ παύουν ἀπὸ τὸ νὰ προσέχουν. Ἄν ὅμως κατὰ τὴν νέαν μέθοδον οἱ ἐπιτηδειότεροι μαθηταὶ ὑποχρεῶνται νὰ ἐπαναλάβουν τὸ αὐτὸ μάθημα εἰς ἐκείνους, οἵτινες δὲν τὸ ἐξεύρουν ἀκόμη, θέλομεν ἰδεῖ, ὅτι οἱ πρῶτοι διδάσκοντες μανθάνουν καλῆτερα, καὶ θέλουν ἐπανέρχεσθαι συχνάκις εἰς τὸ ἴδιον ἀντικείμενον χωρὶς ἀηθίαν, ὁμοῦ μὲ τοὺς εἰς αὐτοὺς ἐμπιστευμένους μαθητὰς, διὰ νὰ τοὺς διδάξουν· θέλουν δὲ ἐπαναλαμβάνει ὁμοίως τὸ ἴδιον μάθημά των, τὸ ὁποῖον βέβαια δὲν ἤθελον κάμει, ἐὰν εἰς τὴν διάκρισίν των ἀφίνοντο. Οἱ δὲ κατώτεροι μαθηταὶ εἶναι ὑποχρεωμένοι τοῦ νὰ προσέχουν κατὰ συνέχειαν καὶ νὰ ἐπαναλαμβάνουν τὸ αὐτὸ πρᾶγμα ἀκούοντές το, καὶ θέλουν ἐνθυμεῖσθαι μὲ τοῦτο τὸ μέσον ὅσα ἤθελον λησμονήσει, ἐὰν μίαν φορά μόνον ἤθελε τοῖς τὸ εἰπεῖ ὁ διδάσκαλος.

Εὐκόλως ἐννοεῖται, στοχάζομαι, ὅτι ἐδῶ δὲ ὁμιλοῦ εἰμὴ διὰ τὴν μέθοδον τοῦ διδάσκει, καὶ ὅτι αὕτη ἐφαρμαζοῦται εἰς ὅλα τὰ ὑποκείμενα τύπον εὐφυῆ, ὅσον καὶ ἀφυῆ. Ἐπιθυμεῖ τις νὰ διδάξῃ τοὺς παῖδας τὸ ν' ἀναγινώσκουν καὶ νὰ γράφουν γράμματα; ἄς τοὺς διδάξῃ νὰ γυμνάζωνται μεταξύ των εἰς τὸ νὰ γνωρίσουν τὰ γράμματα καὶ νὰ τὰ γράφουν ἐπὶ τῆς ἄμμου, τὸ ὁποῖον εἶναι δι' αὐτοὺς καὶ περισσοτέρα διατριβή· θέλει τις διὰ νὰ μάθῃ τοὺς παῖδας τὴν ῥαπτικήν; ἄς δεικνύῃ εἰς τοὺς ἀμαθεῖς, ὅσοι κάτι τι ἐξεύρουν, καὶ αὐτοὶ θέλουν διδάσκεσθαι τότε τὰ ἴδια των μαθήματα χωρὶς νὰ

αἰσθάνονται. Ἄν ἐφαρμύζουν αὐτὴν τὴν μέθοδον εἰς ὅποιον-
 δήποτε ἄλλον κλάδον τῆς διδασκαλίας, ἢ ὠφέλεια θέλει
 εἶσθαι πάντοτε ἡ ἰδίᾳ· π.χ. ἄς ἐρμηνεύῃ ὁ διδάσκαλος τοὺς
 κανόνας τῆς ἀριθμητικῆς· ὅσοι ἐκ τῶν μαθητῶν ἔχουν
 πνεῦμα περισσότερο εἰς τὴν μαθηματικὴν, αὐτοὶ ὀγλίγωρα
 θέλουν τοὺς καταλάβει, καὶ θέλουν τοὺς ἐπαναλάβει ὁμοῦ
 μὲ τοὺς συμμαθητὰς των.

Ἐὰν ὁ διδάσκαλος κατὰ τὴν προτέραν μέθοδον ἤθελεν
 ἐξετάζει καθένα ἀπὸ τοὺς μαθητὰς, τὸ ἔργον τοῦτο ὄχι
 μόνον· εἶναι πολὺ κοινόν, ἀλλὰ χάνει ἀκόμη καὶ καιρὸν ἀρ-
 κετόν· καὶ ἐν ὑποθέσει μὲν, ὅτι ὅλοι οἱ παῖδες εἶναι προσεκτικοί,
 δὲν ἐμποροῦμεν νὰ ἐλπίσωμεν μὲ ὅλον τοῦτο, ὅτι θέλουν
 ὠφελεῖσθαι ἐπίσης ὅλοι, ἀνίσως δὲν γυμνάζωντά. ἀναμετα-
 ζύ των, καθότ. εἶν' ἀδύνατον τὸ νὰ ἔχουν τὸν αὐτὸν βαθμὸν
 τοῦ πνεύματος ὅλοι· τὸ καλῆτερον λοιπὸν εἶναι διὰ κάθε
 ἐνδεχόμενον τὸ νὰ γίνωνται διδάσκαλοι εἰς τοὺς ἄλλους,
 ὅσοι ἐκ τῶν μαθητῶν μαθαίνουν ὀγλιγωρότερα. Τὴν ἰδίαν
 μέθοδον ἀνάγκη νὰ ἐξακολουθῶμεν καὶ διὰ νὰ διδασκῶμεν
 νὰ συλλαβίζωμεν, νὰ γράφωμεν, νὰ σκιαγραφῶμεν, νὰ χο-
 ρεύωμεν, νὰ τραγῶδῶμεν, νὰ γυμναζώμεθα εἰς τὴν ἱστο-
 ρίαν, εἰς τὴν γεωγραφίαν, τὴν ἠθικὴν, τὴν κατῆχθαι, εἰς
 τὰς γλώσσας, κ.τ.λ. τοιοῦτοτρόπως θέλουν μάθει ὅλα τὰ
 μαθήματα ταῦτα ἀπ' ἔξω, καὶ μένουν εἰς τὴν μνήμην των
 σχεδὸν πάντοτε.

Ἡ παλαιὰ μέθοδος δὲν συγχωρεῖται λοιπὸν, παρ' ἂν
 ὑποθέσωμεν, ὅτι ὅλοι οἱ μαθηταὶ εἶναι ἀγχίνοες κατὰ τὸν
 αὐτὸν βαθμὸν, ἢ ὅτι μαθαίνουν μὲ τὴν αὐτὴν εὐτολίαν·
 ἐπειδὴ ὅμως ἡ πεῖρα ἀποδεικνύει, ὅτι τὰ χαρίσματα εἶναι
 διάφορα εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἢ μέθοδος αὕτη δὲν ἐμπορεῖ
 νὰ ἦναι πλέον δεκτὴ, ἀνίσως σκοπὸν ἔχωμεν διὰ νὰ ἐξίξωμεν
 τὴν ὅσῃ ἐνδέχεται ὠφέλεια ἀπὸ τὸν διὰ τὴν ἀνατροφήν

ἀφιερωθέντα καιρόν. Ἡ νέα μέθοδος εἶναι μάλιστα ὠφέλιμος εἰς τὰ σχολεῖα, ὅπου αἱ κλάσεις εἶναι ἡνωμέναι εἰς ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν τόπον, ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν ἐνὸς διδασκάλου μόνον, καὶ ὅπου κατὰ τὴν παλαιὰν τῆς διδασκαλίας μέθόδον, ἐνῶ ὁ διδάσκαλος ἐξετάζει τοὺς μαθητὰς μιᾶς κλάσεως, αἱ ἄλλαι δὲν κάμνουν τίποτε, καὶ τότε ἀπαιτοῦμεν πολὺ, ἐὰν θελήσωμεν ἐν γένει, ὥστε τὰ παιδιά νὰ μανθάνουν μόνον τῶν, ἀνίσως μάλιστα συμβαίη νὰ ἦναι πολλὰ ὀλίγα τὰ εὐφυῆ.

Ἡ νέα μέθοδος ἔχει ἐν ταύτῃ τὴν χάριν τοῦ νὰ γυμνάσῃ τοὺς παῖδας εἰς τὸ νὰ μεταχειρίζωνται τοὺς ὁμοίους τῶν μὲ δικαιοσύνην, καὶ εἰς τὸ νὰ ἀκούσῃ πάντοτε τὴν ἀλήθειαν. Ἀφοῦ κατὰ ταύτην τὴν μέθοδον οἱ παῖδες ἐκπαιδεύθωσιν, ἄς τοὺς βάλλωσιν τότε διὰ νὰ κρίνωσιν περὶ τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἰσότητος, καὶ θέλωσιν μείνει ἐκστατικοὶ οἱ ἐνάρετοι, διότι κατὰ ταύτην τὴν νέαν μέθοδον ὁ διδάσκαλος παρειαρισκόμενος εἰς τὰς φιλονεικίας τῶν ὑποχρεοῦται ν' ἀποδίδῃ τὸ δίκαιον καὶ μέχρι τοῦ τελευταίου.

Οἱ γενικοὶ διδάσκαλοι κατὰ ταύτην θέλωσιν διαιρέσει τοὺς μαθητὰς τῶν εἰς κλάσεις, καὶ ταύτας κατὰ τὰ ἀντικείμενα, τὰ ὅποια διδάσκουσιν· χρειάζεται εἰς προφέσωρ διὰ ἑλληνικὰ, ἄλλος διὰ λατινικὰ, ἄλλος διὰ τὴν ἱστορίαν, γεωγραφίαν, ἄλλος διὰ τὴν μαθηματικὴν κ.τ.λ. Οἱ μαθηταὶ εἰς κάθε μάθημα χρεωστούσιν νὰ παρειαρισκωνται ὁμοῦ ἕλοι, καὶ νὰ ὑποδιαιρῶνται εἰς διαφόρους κλάσεις. Ὁ διδάσκαλος διδάσκει ὅλους, καὶ οἱ ὑποδιδάσκαλοι γυμνάζουσιν ἰδιαιτέρως τὴν κάθε μίαν. Ὁ καιρὸς, εἰς τὸν ὅποιον οἱ διδάσκαλοι ἐξηγοῦν, εἶναι ὀλίγος· ὁ διὰ τὴν γύμνασιν προσδεδρισμένος εἶναι περισσότερος, καθότι καὶ εἰς τὸ διάστημα τούτου περισσότερον ὠφελοῦνται διὰ τῆς ἀλληλῳδιადόχου διδασκαλίας. Οἱ ὑποδιδάσκαλοι θέλωσιν παρακινῆσθαι ἀπὸ φιλοτιμίαν

τοῦ νὰ ἐξοδεύουν τὸν καιρὸν, εἰς τὸν ὁποῖον σχολάζουν, διὰ νὰ ἀποκτήσουν νέας ιδέας, καὶ διδάσκοντες τοὺς ἄλλους θέλουν τελειοποιεῖσθαι οἱ ἴδιοι.

Εἶναι πολὺ πλέον ὠφέλιμον τὸ νὰ παραδίδονται τὰ μαθήματα γενικῶς εἰς ὅλας τὰς κλάσεις, διὰ νὰ διεγείρεται τοιοῦτοτρόπως ὁλὼν ἡ προσοχή, καὶ διὰ νὰ προσαρμόζεται εἰς τὸν ἴδιον καιρὸν τὸ διδασκόμενον μάθημα· ἀλλ' ἢ ἀλληλοδιδασκτικῆ προξενεῖ περισσοτέραν ὠφελειαν διὰ τῆς ἐπαναλήψεως. Ἐξεύρομεν, ὅτι εἰς τὰ σχολεῖα οἱ μαθηταὶ τόσον περισσότερον μανθάνουν, ὅσον συχνότερα ἐξετάζονται· ἢ καλητέρα μέθοδος λοιπὸν τοῦ διδάσκειν εἶναι ἐκείνη, ἢ ὁποῖα ἐμπεριέχει περισσοτέρας τὰς ἐξετάσεις καὶ τὰς ἐπαναλήψεις· καὶ κατὰ τὴν ἀλληλοδιδασκτικὴν ὅσοι ἐξεύρουν περισσότερον, διδάσκουν τοὺς ὅσοι εὐρίσκονται εἰς τὰς κατωτέρας κλάσεις, καὶ ἐπαναλαμβάνουν τὰς ἰδίας γνώσεις ὅσον περισσότερον ἐμποροῦν, ὄχι μόνον διὰ νὰ τὰς μάθουν, ἀλλ' ἀκόμη καὶ διὰ νὰ μὴ τὰς λησμονήσουν. Λέγομεν λοιπὸν ἐν συντόμῳ, ὅτι ἡ ἐλευθέρα χρῆσις τοῦ λογικοῦ, ἢ γνῶσις τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἢ ἀγάπη τῆς ἀληθείας, καὶ ἡ εἰς τοὺς ἀμεταβλήτους τῆς φύσεως νόμους ὑποταγή, εἶναι τὰ ἀναπόφευκτα ἀπαιτούμενα διὰ τὴν καλητέρευσιν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ὅτι, διὰ νὰ διδάξῃ τις ταῦτα καὶ διὰ νὰ διασπείρῃ τὰς γνώσεις καὶ τὰς μέχρι τοῦδε εἰρηθείας ἀληθείας, εἶναι τὰ δραστηριώτερα μέσα ἢ ἀλληλοδιδασκτικὴ καὶ τυπογραφία.

Κατὰ δὲ τὸν πέμπτον τῆς γυμνάσεως νόμον ἀνάγκη νὰ φυλάττεται ἡ ἀναλογία εἰς τὰς δυνάμεις. Ἡ μεγάλη ἐνέργεια ἀδυνατεῖ, ἢ ἐν ταύτῳ ἐξικντλεῖ τὰς δυνάμεις· συμβαίνει δὲ τοῦτο περισσότερον εἰς τὰς δυνάμεις τοῦ πνεύματος παρ' εἰς ἐκείνας τῶν αἰσθήσεων. Πολλὰί τούτων φαίνεται, ὅτι δὲν θέλουν νὰ πᾶσουν ἀπὸ τὸ νὰ ἐνεργαῶν εἰς οὐτῶν τὸν ἀριθμὸν εἶναι ἡ ὑπερβολὴ τοῦ ν' ἀποκτᾶ τις, ἢ

ἀγάπη τοῦ νὰ ἀρέσκη καὶ νὰ ὑπερέχη ἀπὸ τοὺς ἄλλους·

Εἶναι οὐσιῶδες πρὸς τούτοις τὸ νὰ μὴν ἐξασκῶμεν τὴν μίαν δύναμιν μὲ τὴν δαπάνην τῆς ἄλλης, π.χ. τὸ ἠθικὸν μὲ τὴν ζημίαν τοῦ φυσικοῦ, ἢ τῆς φυσικῆς κλίσεως. Βλάπτει πολὺ εἰς τὸν δραστήριον νέον τοῦ νὰ κάθεται ὅλην τὴν ἡμέραν ἀκίνητος· ἢ ἐξάσκησις τοῦ πνεύματος πάντοτε πρέπει νὰ ἐναλλάσσεται καὶ μὲ τὴν σωματικὴν γύμνασιν. Πρέπει ἀκόμη νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ὄχι μόνον εἰς τὸ διάστημα τῶν ἐτῶν, κατὰ τὰ ὁποῖα τὸ σῶμα αὐξάνει, αἱ δυνάμεις εἶναι ἀδυνατώτεροι, ἀλλ' αὐταὶ ὡς ἐνασχολούμεναι καθ' ὅλας τὰς ἐποχὰς τῆς ζωῆς ἔχουν ἀνάγκην εἰς τοῦτο τὸ μεταξὺ καὶ νὰ ἀναπαύωνται. Ἐπειδὴ δὲ καὶ καθὲς δύναμις, ἣτις μένει διὰ πολὺν καιρὸν ἀνεργος, ἀποναρκοῦται σχεδὸν διόλου, καὶ ἂν τις πάλιν τὴν γυμνάζῃ πολὺ, ἐνοχλεῖται ἢ ἐξαντλεῖται, διὰ τοῦτο εἶναι καλὸν τὸ νὰ ἐξασκῶμεν τὴν μίαν μετὰ τὴν ἄλλην, καὶ νὰ μεταβάλλωμεν τὸ εἶδος τῆς ἀσχολίας εὐθύς, ὅτε αἰσθανθῶμεν, ὅτι ἡ δύναμις αὕτη γυμναζομένη ἀπέκαμε.

Κατὰ τοῦτο λοιπὸν δὲν θέλει εἶσθαι ἀνάγκη τὸ νὰ διακόπτωμεν πολὺ τὰς σπουδὰς μας· φθάνει μόνον τὸ νὰ τῆς μεταλλάτσωμεν. Αἱ μεγάλαι παύσεις εἶναι ὕλαθεραὶ καθ' ὅλα εἰς τὴν ἀνατροφὴν, καθὲς ἀκόμη καὶ ἡ πολυχρόνιος γύμνασις· εἶναι πάντοτε παρατηρημένον, ὅτι μετὰ τὰς ἡμέρας τῆς παύσεως οἱ παιδαγωγοὶ δυσκολεύονται εἰς τὸ ν' ἀποκαταστήσουν τὴν εὐταξίαν. Ἐὰν οἱ παῖδες μένουσι ὀλοκλήρως μῆνας εἰς τὴν πατρικὴν τῶν οἰκίαν, συνήθως χάνουσι τῆς σπουδῆς τὴν ἀγάπην, καὶ τὸ πνεῦμα τῆς εὐταξίας καὶ τῆς ὑπακοῆς· συχνάκις βλέποντες ὅλον τὸ ἐναντίον ἀφ' ὅτι ἐδιδάχθησαν θεωρητικῶς, ἀρχίζουν νὰ παρατηροῦν τὴν εἰς τὰ παιδαγωγεῖα διμετριβὴν ὡς πρᾶγμα δυσκολοῦτόφερτον· συνάγεται ἐν τούτου, ὅτι οἱ παῖδες

ἐπιθυμοῦν πολὺ νὰ ἰδοῦν τὸ τέλος τῶν σπουδῶν των, διὰ νὰ ἐμποροῦν νὰ κάμουν καὶ οὗτοι ὅ,τι παρατηροῦν νὰ γίνεται εἰς τὴν πατρικὴν των οἰκίαν καὶ εἰς τὸν κόσμον· ὅσα μαθήματα ἔλαβον εἰς τὰ σχολεῖα, τὰ λησμονοῦν, ἢ τ' ἀμελοῦν τοῦλάχιστον εἰς τὴν κοινωνικὴν των ζωὴν. Διὰ νὰ δυνηθοῦν λοιπὸν νὰ φυλάττουν καὶ μετὰ ταῦτα οἱ παῖδες ὅ,τι εἰς τὸ σχολεῖον διδάσκονται, δὲν πρέπει πώποτε νὰ διατρέβουν εἰς τὴν οἰκογένειάν των, ἕωσὺ δὲν λάβουν αἰδύ· αἰμεις των ἐκείνην τὴν ὁποίαν θέλομεν ν' ἀκολουθήσουν διεύθυνσιν. Οἱ Λακεδαίμονες ἦσαν πεπεισμένοι εἰς τὴν ἰλήθειαν ταύτην, καὶ ἐγνώρισαν τὰ θαυμάσια ἀποτελέσματα μίᾳ ἀνατροφῆς διδομένης κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον.

Δὲν πρέπει ὁμῶς καὶ νὰ γυμνάζωμεν τὰς δυνάμεις ἐκείνας, αἱ ὁποῖαι συντείνουν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν φυσικῶν μας παθῶν· ἐξεύρομεν π.χ. ὅτι ἡ ἀγάπη τοῦ ἐπαίνου εἶν' ἐν ἀπὸ τὰ πρότιστα αἰσθήματα, καὶ ὅτι κάθε κολακεία τὴν παροξύνει. Ἄς προφυλαττώμεθα τοῦ νὰ ἐπαινώμεν ἓνα παῖδα, ὅστις ἐπιθυμεῖ πολὺ νὰ τὸν ἐπαινοῦν διὰ τὴν μορφήν του, τὰ μαλλία του, τὴν φωνὴν του, τὰ φορέματά του, διὰ τὸν τρόπον, μὲ τὸν ὁποῖον χορεύει, χαίρεται, κ.τ.λ. φοβούμενοι μήπως τοῦ προξενήσωμεν πολλὰς εἰς τὸ μέλλον λύπας, καὶ τὸν προδιαθέσωμεν εἰς τὸ νὰ ἦναι δοῦλος, καὶ νὰ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν γνώμην τῶν ἄλλων. Παρακινεῦνται δὲ ἓνα παῖδα, ὅτι εὐκόλως ὀργίζεται· ἀλλὰ ῥατὶ νὰ τὸν παρακινεῖ· διὰ νὰ φιλονεικῇ μὲ ἐκείνους, οἵτινες τὸν ἐναντιοῦνται διὰ τὴν ἀνοησίαν του;

Καὶ τὰ εὐγενέστερα δὲ αἰσθήματα, καθὼς ἐκεῖνο τὸ τῆς δικαιοσύνης, ἔπρεπε νὰ γυμνάζωνται εἰς ὅλας τὰς περιστάσεις τόσον εἰς τὰ μικρὰ, ὅσον καὶ εἰς τὰ μεγάλα πράγματα. Ἡ ἰσότης τοῦ Ἁρείου Πάγου τῶν Ἀθηνῶν μᾶς δίδει ἓνα θαυμάσιον παράδειγμα ταύτης τῆς ἀληθείας· ἐξεύρομεν ὅτι, ἔάν τις ἤθελε σκοτίζεῖ ἓνα μόνον πουλίον, τὸ ὁποῖον νὰ ἐζήτει τὴν ὑπεράσπισιν εἰς τὸν οἶκόν του, δὲν ἠδύνατο ποτὲ ν' ἀποκα-

τασταθῆ οὗτος μέλος τοῦ συμβουλίου· καθὼς ἀκόμη καὶ ἂν ἐν μέλος μετεχειρίζετο τὸ ψεῦδος, ἀστεϊζόμενον, ἔχανε διὰ παντὸς τὴν ἀξίαν του, ἐπειδὴ καὶ ἐτόλμησε διὰ νὰ προσκρούσῃ εἰς τὴν ἀλήθειαν, καὶ μόνον μ' ἀστεϊσμόν. Ἡ παραβολή, εἰς τὴν ὁποίαν λέγει ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς «ὅτι ἕνας αὐθέντης ἐνεπιστεύθη εἰς ἕνα τῶν δούλων του μεγάλα πράγματα, ἐπειδὴ τὸν εὔρε πιστὸν καὶ εἰς τὰ μικρά» ἐπιβεβαιώνει τὴν ἰδίαν ἀλήθειαν.

Ὡς ἰδῶμεν τέλος πάντων, ἂν ἡ αὐτὴ ἐνέργεια προξενῇ καὶ διάφορα ἀποτελέσματα εἰς τὰ διάφορα ἄτομα· τούτου ἡ πρωτίστη αἰτία ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὰς ἐμφύτους διαθέσεις· διὰ τοῦτο πολλοὶ παῖδες συνανατραφέντες ὁμοῦ ἀπὸ ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν παιδαγωγόν, διαφέρουν ἐναίμεταξύ των πολυ· καὶ διὰ τοῦτο ἕνας μαθητῆς ἢ διδάσκαλος ἐμπορεῖ νὰ ᾔηται καλὸς διὰ τὸ ἄτομον τοῦτο, καὶ νὰ μὴ συμφῆρῃ διὰ ἐκεῖνο· τοῦτο ἐξηγεῖ τὴν αἰτίαν, διὰ τὴν ὁποίαν αἱ αὐταὶ περιστατικαὶ αἰτίαι φέρουν ἐναντία κάποτε ἀποτελέσματα. Ὅταν ἕνας δηλαδὴ ᾔηται ἐκ φύσεως ὄχι τόσο δίκαιος, ᾔηται ὑπερήφανος, φιλοκτηματίας, τολμητίας, ἀπρόσιτος κ.τ.λ., θέλει βέβαια παροξυνθῆ περισσότερον εἰς ταῦτα τὰ ἐλαττώματα δι' ἐνὸς κακοῦ καὶ ἀδίκου παιδαγωγοῦ· καὶ ἀντὶ ν' ἀποκατασταθῆ δίκαιότερος, εὐνοϊκώτερος κ.τ.λ. προτρεκόμενος εἰς τὸ νὰ ἐννοήσῃ πόσον τὰ τοιαῦτα εἶναι δεινὰ, αἱτῶν δὲν θέλει βέβαια στοχάζεται παρὰ εἰς τὸ νὰ ἐκδικῆται, καὶ τοὺς ἄλλους νὰ βιάζῃ καὶ νὰ δοκιμάζουσιν ὅτι καὶ αἱτῶν ὁ ἴδιος ὑποφέρει.

Παρ' ἐντὸς τῶν ἐμφύτων διαθέσεων, ἡ ἡλικία τῶν ἀτόμων, τὰ μέσα τοῦ νὰ θάλλῃ τις εἰς ἐνέργειαν τὰς δυνάμεις, καὶ ἡ ἀνάλογος γύμνασις συμβάλλουν ὄχι ὀλίγον εἰς τὴν μικρὰν ἢ μεγάλην πρόσδον, τὴν ὁποίαν κάμνει τις εἰς τὴν ἀνατροφὴν τὴν νοητικὴν. Εἶναι ὅμως βέβαιον, ὅτι ἡ καλῶς διευθυνομένη γύμνασις ἔχει πάντοτε μεγάλην ἐπιρροήν·

καὶ ὅτι δύναται τις διὰ τὴν ἀρχίση καὶ ἀπὸ αὐτὴν τὴν
 τρυφερωτέραν νηπιότητα, διὰ τὴν καλητέρευσιν τῶν αἰσθή-
 σεων καὶ τοῦ πνεύματος.

Δύναται τις μὲν ὅλα ταῦτα νὰ μὲν ἐρωτήσῃ ἐὰν, ἐνῶ
 γυμνάζονται αἱ δυνάμεις τῶν αἰσθήσεων, καθὼς ἀκόμη καὶ
 τοῦ νοῦς, αὐξάνουν καὶ τὰ διὰ αὐτὰς προσδιωρισμένα ὄργα-
 να; τοῦτο ἐννοεῖται εὐκόλως, ὅταν στοχασθῶμεν, ὅτι ὁ
 ἐγκέφαλος καὶ ὅλα τὰ μέρη του ὑποτάσσονται καθόλου εἰς
 τοὺς γενικοὺς τοῦ ὀργανισμοῦ νόμους, καὶ ὅτι κάθε ὀργανικὸν
 μέρος γυμνασθὲν ἀναλόγως, αὐξάνει καὶ ἀποκτᾷ πλειοτέραν
 δύναμιν· τοῦτο δὲ τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι σταθερὸν, καὶ πάν-
 τοτε τὸ βλέπομεν εἰς τοὺς μυῖνας τῶν ξυλοκόπων, εἰς τοὺς
 θαναύσους; εἰς τοὺς ταχυδρόμους, κ.τ.λ. Ὁ ἐγκέφαλος
 τρέφεται, καθὼς οἱ μυῖνες ἀπὸ τὸ αἷμα, καὶ τοῦτο διὰ τῆς
 ἐνεργείας τῶν ἐγκεφαλικῶν δυνάμεων μεταφέρεται εἰς τὴν
 κεφαλὴν, καθὼς συρρέει καὶ εἰς ὅλα τὰ ἐνεργοῦντα μέρη
 τοῦ σώματος· δὲν εἶναι μὲν ὅλον τοῦτο μόνη ἢ ἀνάπτυξις
 τῶν ὀργάνων ἢ μεγαλητέρα ὠφέλεια, τὴν ὁποίαν ἀποκτᾷ
 τις ἀπὸ τὴν ἀνάλογον γύμνασιν, καθότι ἀληθὲς εἶναι, ὅτι
 τὰ ὀργανικὰ μέρη, καθὼς οἱ μυῖνες, τὰ ἐξωτερικὰ αἰ-
 σθητήρια, ὁ ἐγκέφαλος, κ.τ.λ. δὲν αὐξάνουν κατὰ τὸν
 ὄγκον ἀναλόγως τῆς γυμνάσεως, τὴν ὁποίαν λαμβάνουν· οἱ
 μυῖνες τῶν σκελῶν μας π.χ. δὲν γίνονται ἐπίσης ὀγκώδεις,
 ὅσον ἰσχυρότερα περὶπατῆ τις· ἐν κ. μουσικῶς, ὅστις παίζει
 μὲν τὸ δάκτυλά του ἐν ὄργανον, τὴν κιθάραν π.χ., θέλει
 ἀποκτήσῃ περισσοτέραν εὐκινησίαν εἰς ταῦτα, πρὸ ὄγκον.

Ἀφοῦ τέλος πάντων εἶδομεν πόσον εἶναι ἀναγκαῖα τὰ
 ὅσα ἀνεφέραμεν εἰς τὸ κεφαλαίον τοῦτο, θέλω ἀνακεφαλαιώ-
 σει εἰς ὀλίγας λέξεις τὰ οὐσιωδέστερα μέρη. Γυμνάζω, θέλει
 νὰ εἰπῇ βάλλω εἰς κίνησιν· κάθε δύναμις πρέπει νὰ γυμνά-
 ζεται μόνη τῆς ἢ γύμνασις πρέπει νὰ γίνεται βαθμηδόν

τῆς ἀναπτύξεως τῶν διὰ καθ' ἑκάστην δύναμιν προσδιορισμένων ὀργάνων· τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὰς ἐμφύτους διαθέσεις, καὶ ἀπὸ μίαν ἀνάλογον γύμνασιν. Ἡ μικρὰ ἢ μεγάλη γύμνασις βλάπτει· ὅταν ὅμως βαθμηδὸν ἐκτελεῖται, συντελεῖ εἰς τὴν αὐξήσιν τῶν ὀργάνων, καὶ πρὸ πάντων εἰς ἐκείνην τῆς ἐνεργείας των.

ΚΕΦΆΛΛΑΙΟΝ Δ΄.

Περὶ τῆς χρηστοτηθείας τῶν πράξεών μας.

Κατὰ τὰς ἰδέας, τὰς ὁποίας ἐξέθεσα περὶ τῆς φυσικῆς ἠθικῆς, ὅλαι αἱ πράξεις μας πρέπει νὰ ὑποτάσσωνται εἰς ὅλας τὰς κυριωτέρας τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεις, καὶ ὅλαι ἐκεῖναι, ὅσαι ἀντιβαίνουν, εἶναι βλαβεραὶ· καὶ μ' ἓνα λόγον ἡ ἠθικὴ εἶναι τόσον ἀναγκαία εἰς τὴν εὐτυχίαν τοῦ ἀνθρώπου γένους, ὅσον εἶναι τὸ ὄξυγονον εἰς τὴν καϋσιν, τὸ θερμογόνον εἰς τὴν βλάστησιν, καὶ ἡ ἀναπνοὴ εἰς τὴν ζωὴν.

Λέγουν συχνάκις, ὅτι ἡ ἠθικὴ δικαιοσύνη δὲν φαίνεται, ὅτι εἶναι ὅλως διόλου ἀναγκαία εἰς τὴν εὐτυχίαν τῶν ἀνθρώπων, ἐπειδὴ συμβαίνει νὰ ἀδικῆται ὁ δίκαιος μ' ὅλην τοὺ τὴν δικαιοσύνην, καὶ ὁ κακοποιὸς νὰ εὐτυγῆ μὲ τὴν κακίαν του.

Ὅσοι ἔχουν δι' ὁδηγὸν τὸν χριστιανικὸν νόμον, δὲν δύνανται νὰ παρεκτραποῦν ποτε ἀπὸ τὴν ὁδὸν τῆς δικαιοσύνης, χωρὶς νὰ βλάψουν καὶ τὴν συνείδησίν των, καὶ χωρὶς νὰ παραβοῦν τοὺς νόμους τοῦ κώδικός των· πρὸς τοῦτοισι ἐπιζοῦν αὐτοὶ νὰ ἀνταμειφθοῦν εἰς τὴν αἰωνιότητα δι' ὅλας τὰς καλὰς πράξεις, καὶ φοβοῦνται τὰ μέλλοντα κακὰ, τὰ ὁποῖα παρασύρει ἡ ἀδικία.

Τὸ πολίτευμα τοῦτο εἶναι θεμελιωμένον εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν· ἀλλὰ πρέπει νὰ πεισθῶμεν, ὅτι ἡ ἠθικὴ εἶναι ἀπαραίτητος εἰς τοῦτον τὸν κόσμον διὰ τὴν εὐτυχίαν

τῶν ἀνθρώπων, κατὰ τὴν συσταθεῖσαν ἀπὸ κτίσεως κόσμου φυσικὴν διάταξιν.

Τὸ νὰ λησμονῶμεν προσέτι τὴν ἠθικὴν καὶ νὰ μὴν ἐξασκῶμεν τὸν νοῦν μας εἰς ταύτην, εἶναι ἡ πρωτίστη αἰτία τῆς ὀλίγης διαρκείας τῶν βασιλειῶν. Τὸ ζῶον καὶ ὁ ἄγριος εἶναι οἱ μόνοι ἐχθροὶ τῆς τάξεως, καὶ ὅλοι τῶν οἱ σκόποὶ εἶναι ἀτομικοὶ, πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον παρασύρει ἀφεύκτως τὴν διάλυσιν τῶν κοινωνιῶν, τῶν ὑποίων τὰ συμφέροντα τείνουσιν πάντοτε εἰς τὸ γενικόν, καθὼς καὶ αἱ ἰδιαιτέραι τῶν ἀνθρώπων δυνάμεις εἶναι κοινωνικαί· καὶ ἡ ἠθικὴ λοιπὸν καὶ αὐτὸ εἶναι ἀναγκαιοτέρα εἰς τὴν κοινωνικὴν ἔνωσιν ἀπὸ κάθε ἄλλο.

Πρέπει πάντοτε νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν τὴν ἠθικὴν εἰς τὴν ἀνατροφὴν· αὕτη εἶναι ἡ θάσις τῆς πολιτικῆς μας ὑπάρξεως, καὶ ὅ,τι ἂν κάμνωμεν, πρέπει πάντοτε ν' ἀποτείνεται εἰς τὸ νὰ ἐνδυναμόνη τὴν δραστηριότητα ταύτης.

Μ' ὅλον ὅτι εἶμαι σαφέστατα πληροφορημένος περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς ἠθικῆς ἐκπαιδεύσεως, καὶ τὴν κατατάττω ὡς ἀνωτέραν κάθε ἄλλου εἴδους ἐκπαιδεύσεως, δὲν πιστεύω μὴ ὅλα ταῦτα ὅτι, ὅσα διδάσκουν κανονικῶς, συντείνουσι εἰς τὴν εὐτυχίαν τῆς ἀνθρωπότητος· στοχάζομαι μάλιστα τὸ ἐναντίον· αὐτοὶ προστάξουσιν συχνότατα πράγματα ἀδιάφορα καὶ ἂν φελῆ ὡς χρέη, καὶ ἀμελοῦν ὅσα εἶναι ἀπαραίτητα εἰς τὴν εὐδαιμονίαν μας, καὶ ἀνάλογα μὲ τὴν ὀρθὸν λόγον. Περὶ φαίνεται π. χ. ὅτι εἶναι ἴδιον ἑνὸς ἀσεβοῦς πολιτικοῦ, τοῦ νὰ περιπειῖται τὴν θρησκείαν μόνον διὰ νὰ κατακρατῆ τοὺς λαοὺς καὶ νὰ καταφεύγῃ εἰς αὐτὴν ὡς εἰς ἕνα δυνατὸν μέσον, διὰ νὰ κάμῃ νὰ θριαμβεύουσιν τὰ ἴδια του συμφέροντα.

Δὲν θέλω ἐξετάσει ἂν ἀναγκαῖον ἦναι νὰ κάμωμεν τοὺς παῖδας ν' ἀποστηθίσουσιν πράγματα, τὰ ὁποῖα μὴτ' αὐτοὶ οἱ

παιδαγωγοὶ δὲν ἐννοοῦν καλῆτερα ἀπ' αὐτοῦς, καὶ τὰ ὅποια
 δὲν ἔχουν κἀμμίαν ἐπιρροὴν εἰς τὰς πράξεις των· ἀποκτοῦν
 δ' ἐν ταύτῳ φανταστικὰς ἰδέας διὰ τὸν κτίστην των. Οἱ γο-
 νεῖς, ἂν ἦναι ἱκανοὶ μόνοι των νὰ σκεφθοῦν, καὶ ἂν δὲν παρα-
 βιάζωνται ἐξ αἰτίας τῶν σχέσεων, τὰς ὅποιας ἔχουν μὲ
 τὴν κοινωνίαν, εἰς τὴν ὅποιαν ζοῦν, διὰ ν' ἀκολουθήσουν ὅτι
 ἀκολουθοῦν ὅλοι, ἀνάγκη ν' ἀποφασίσουν εἰς ποίαν θρησκείαν
 καὶ ἠθικὴν θέλουν ν' ἀναθρέψουν τὰ τέκνα των· ὅσον τὸ κατ'
 ἐμὲ ἠγάπων νὰ παρῆρσιάζω εἰς αὐτοῦς τὸν κτίστην ὡς
 θεὸν τῆς εἰρήνης, ὡς κοινὸν πατέρα, καὶ ἐπιθυμοῦντα τὴν
 εὐτυχίαν ὅλων τῶν ἀνθρώπων, ὅστις δὲν παρατηρεῖ διόλου
 τὸ ἐξωτερικὸν τῶν ὑποκειμένων, καὶ ὁ ὅποιος, ὢν δίκαιος,
 εὐσπλαγχνος καὶ σοφός, δὲν δύναται νὰ θελήσῃ κἀνὲν κακὸν,
 μᾶτε ἐπομένως τὴν τωρινὴν δυστυχίαν τοῦ ἀνθρώπου, ὡς
 μέσον διὰ νὰ προετοιμάσῃ τὴν αἰωνίαν εὐδαιμονίαν του,
 ὅστις, ἀφοῦ ἔδωκεν εἰς ἡμᾶς τὸ λογικόν, δὲν εἶναι δυνατὸν
 εἰς τὸ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν χρῆσίν του· τέλος πάντων ἕνα θεὸν
 τοιοῦτον, ὅποιον ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐξωγράφισε τὸν πατέρα του
 τὸν οὐράνιον. Δὲν θέλω ἀμελήσει ὁμοίως εἰς τὸ ν' ἀποδειχθῶ
 ἐναντίος κἀβῆ θρησκείας συντεινούσης εἰς τὴν ἐλόχλησιν τῆς
 ἐνώσεως καὶ τῆς πρὸς τὸν θεὸν ἀγάπης, διδάσκων εἰς τὰ
 τέκνα ὅτι, ὅσοι δὲν πιστεῦν εἰς τοῦτον, καὶ ὅσοι τὸν λα-
 τρεῦν μὲ ξεχωριστὸν τινα τρόπον, οὗτοι καταδικάζονται·
 θέλω ἀποβάλλε ὁμοίως κἀβῆ διδασκαλίαν θρησκευτικὴν, ἢ
 ὅποια δὲν συμφωνεῖ μὲ τὴν γενικὴν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους
 εὐδαιμονίαν, μᾶτε μὲ τοὺς ἱεροὺς τῆς κτίσεως φυσικοὺς
 νόμους· ἤθελον εἰπεῖ εἰς αὐτὰ, ὅτι ὁ κτίστης καὶ ὁ θεός, ὅστις
 ἀπεκάλυψε τὴν θρησκείαν εἰς τὸν κόσμον, εἶναι καὶ οἱ δύο
 τὸ αὐτὸ ὄν, τὸ ὅποιον ποτὲ δὲν δύναται νὰ ἀντίκειται εἰς
 τὸν ἑαυτὸν του· θέλω πασχίσει νὰ τὰ κίμω νὰ ἀγαποῦν
 τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ἐντολῶν τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς τὰ

ἔργα των, αἱ ὁποῖαι προστάζουν τὴν ὑπακοὴν εἰς τὴν θέλησιν τοῦ κτίστου, καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν πλησίον μας· θέλω ἀποδείξει τέλος πάντων, ὅτι ἡ πρὸς ὅλον τὸν κόσμον ἀγάπη εἶναι ἀνωτέρα ἀπὸ ἐκείνην τῶν τέκνων, ἀπὸ τὴν ἀγάπην τῆς πατρίδος, καὶ τῆς δόξης τοῦ ἔθνους, καὶ ὅτι τοῦ να συγγωρῶμεν ἐν γένει ὅλας τὰς ὕβρεις, τιμώμεθα περισσότερο παρὰ ἐὰν εἴμεθα φιλέκδικοι, ἢ ἐὰν ἀδίκως μᾶς προσφέρουν τιμὰς.

Τοιουτοτρόπως ἄς μὴ παύσωμεν διὰ τὴν ἐπιβλαμβάνωμεν πάντοτε, ὅτι τὸ πεπρωμένον τῆς ἀνθρωπότητος δὲν εἶναι διόλου ἀφιερωμένον εἰς τὴν τύχην, μήτε εἰς τὰς ἐπιθυμίας μερικῶν ἀτόμων, καὶ ἄς προσθέτωμεν, ὅτι αἱ οὐσιώδεις ἀρεταὶ διὰ τὴν ὑπαρξίν τῆς κοινωνίας δὲν ἐξαλειπῶνται ἀπὸ τὴν ἐκλογὴν μας, μήτε ἀπὸ μίαν ἀρχὴν τόσο ἀδύνατον, ὅποιον εἶναι τὸ λογικόν, ἀλλ' ὅτι αὐταὶ συμφύονται ὁμοῦ μὲ τὴν ἀνθρώπινον φύσιν, καὶ ὅτι ἡ εἰς τοὺς φυσικοὺς νόμους ὑποταγὴ εἶναι ἡ μόνη ἐπαφημένη εἰς τὴν ἀπόφασίν μας καὶ τὴν ἐλευθερίαν μας.

Κατ' ἀρχὰς οἱ νόμοι, οἵτινες διατάττουν ὅλας τὰς ἀνθρωπίνους πράξεις, διακροῦνται ὡς πρὸς τὴν κατὰ γωγὴν των εἰς κλάσεις δύο, εἰς θεῖους καὶ ἀνθρωπίνους.

Οἱ θεῖοι νόμοι, ἡ συνεπιβάσθησαν μὲ τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ κτίσεως κόσμου, καὶ ὀνομάζονται φυσικοί, ἡ ὑπαγορεύθησαν εἰς διαφόρους καιροὺς, ἀπὸ τοὺς οὐρανίους ἀγγέλους, καὶ φέρουν τὸ ὄνομα τῶν ἀποκαλιφθέντων νόμων.

Οἱ ἀνθρωποὶ εἶχον πάντοτε νόμους θετοὺς εἴτε ἐξ ἀποκαλύψεως, εἴτε ὁ θρωπίνους· ἀλλὰ καὶ τοῦτοι καὶ ἐκεῖνοι ἦσαν διαφοροὶ εἰς τὰ διάφορα ἔθνη, καὶ ἡ ἰδίᾳ πράξις ἐθεωρεῖτο πότε ὡς ἀρετὴ, πότε ὡς ἐλάττωμα.

Εἴμεθα ἐλλειπῆς ἀπὸ ἐκ κώδικα φυσικῶν ἀμεταβλήτων καὶ γενικῶν νόμων, τὸν ὅποιον οἱ παῖδες ὅλοι ἔπρεπε ν' ἀπό-

στηθίζουν, και να τὸν ἐφαρμόζουν εἰς ὅλας τὰς σχέσεις των, και τοῦ ὁποίου ἡ φυσικὴ ἢ χριστιανικὴ ἠθικὴ ἤθελεν εἶσθαι ἡ βάσις. Ἡ δικαιοσύνη ἐνὸς τοιούτου κώδικος, ἀληθὲς εἶναι, ὅτι ὑπερβαίνει ἐκείνην τῶν πολιτικῶν διοικήσεων, ἐπειδὴ αὐτὴ δὲν περιορίζεται μόνον εἰς τὸ νὰ κδικῆται τὸ κακόν, ἀλλ' ἀπαιτεῖ ὥστε ἡμεῖς νὰ κάμωμεν εἰς τοὺς ἄλλους, κατὰ τοὺς εὐαγγελικοὺς νόμους, ὅτι θελομεν διὰ νὰ γίνεταί εἰς ἡμᾶς. Αἰσθάνομαι τὴν δυσκολίαν τοῦ νὰ ὑποχρεώσω τοὺς νομοθέτας διὰ νὰ προτιμήσουν τὴν γνώμην ταύτην· τὸ ἴδιον συμφέρον εἶναι τὸ μεγαλύτερον ἐμπόδιον· ἡ στρατιωτικὴ π.χ. ὑπεραγαπᾷ τὴν λείαν και τὴν διαρπαγὴν· ὁ ἔμπορος πιστεύει, ὅτι τῷ εἶναι συγχωρημένον τὸ νὰ πλουτήσῃ διὰ τῶν παρανόμων τόκων· κάθε τρίξις ἀνθρώπινος δὲν ὑποκρύπτει, ὅτι ὅλαι αἱ δυνάμεις τῆς ἔχουν δι' ἀντικείμενον τὸ κέρδος· ὁ ἴδιος ἱερεὺς, ὅστις καυχᾶται, ὅτι προετοιμάζει τοὺς ἀνθρώπους διὰ τὴν αἰωνιότητα, δὲν δύναται νὰ ἀντισταθῇ εἰς τὴν ὁρμὴν τοῦ ἐγωῖσμοῦ· και ἐν συντόμῳ ἡ φιλοκτησία εἶναι ὁ μεγαλύτερος ἐχθρὸς τῆς γενικῆς εὐτυχίας τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἐπιθυμητὸν εἶναι μ' ὅλον τοῦτο τὸ νὰ συνεθίσουν τοὺς παῖδας εἰς τὸ νὰ διαφυλάττουν εἰς τὰς πράξεις των κατὰ χρέος τὴν δικαιοσύνην και τὴν ἀλήθειαν. Ἄς τοὺς δὲ δάσκουν, ὅτι κατ' ἀνάγκην πρέπει νὰ ᾔναι ἠθικοὶ και φιλάθρωποι, διὰ ν' ἀποκατασταθοῦν εὐάρεστοι εἰς θεόν· ἄς τοὺς ἀποδεικνύουν τὴν ἐνεξαρτησίαν, τὴν ὁποίαν ἔχουν ἀπο τὴν θελήσειν τοῦ θεοῦ, και ὅτι ἀδύνατον εἶναι νὰ ἐπιτύχουν τὴν γενικὴν εὐτυχίαν ἀμελοῦντες τὰ εἰς τοὺς νόμους τῆς κτίσεως θεμελιωμένα μέσα· ἄς μάδουν τέλος πάντων διὰ τὴν δοκιμάζουν, ὡς ὁ χρυσῆτις λίθος, ἕλους· τοὺς στοχασμοὺς των και ὅλας τὰς πράξεις των, ἐφαρμόζοντες πάντοτε τὴν λέγουσαν ἐντολήν « ἰσχύπα τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν ».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Κάθε δύναμις τείνει εἰς ἐνέργειαν.

Φανερόν εἶναι, ὅτι κάθε δύναμις ἐπλάσθη δι' ἓνα τέλος, ὅτι κάθε μία τείνει εἰς τὸ νὰ κατορθώσῃ τὸ σκοπούμενόν της, καὶ ὅτι δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν θέλησίν μας τὸ νὰ ἐξαλείψωμεν ταύτην τὴν τάσιν.

Τὸ μέγα μέρος τῆς ἀνατροφῆς λοιπὸν εἶναι τὸ νὰ θάλωμεν ὅλας τὰς δυνάμεις εἰς ἀρμονίαν, καὶ νὰ τὴν διαφυλάξωμεν ἐν ταύτῃ· διὰ νὰ ἐπιτύχωμεν αὐτὸν τὸν σκοπὸν, ἀναγκαῖόν εἶναι ὅσοι ἀπὸ ἡμᾶς ἐνασχολοῦνται περὶ τῆς ἀνατροφῆς τῶν παιδίων καὶ τῶν ἐφήβων, τὸ νὰ προσέχουν πολὺ εἰς τοὺς διαφόρους βαθμοὺς τῆς ἐνεργείας τῶν ἐμφύτων διαθέσεων· τοῦτο ἐφαρμόζεται εἰς τὰ ἄτομα, εἰς τὰ δύο γένη, καὶ εἰς ὀλόκληρα ἔθνη. Οὗτος εἶναι ἓνας γενικὸς κανὼν, ὅτι ὅσαι δυνάμεις ὑπερτεροῦν τὰς ἄλλας, καὶ αἵτινες ἐνεργοῦν ἐκτὸς τῶν γεγραμμένων ὁρίων τῆς ἠθικῆς, πρέπει νὰ περιορίζωνται εἰς τὰς ἐνεργείας των. Βλάπτει τις ἓνα ἔθνος, τὸ ὁποῖον κυριεύεται ἀπὸ φιλαυτίαν, ὅταν παρῆρσιάζῃ εἰς αὐτὸ τὴν δόξαν, ὡς τὴν ἀνωτέραν ἀνταμοιβὴν τῶν πράξεών του.

Εἶναι μὲν ὅλον τοῦτο καὶ περιστάσεις τινὲς, εἰς τὰς ὁποίας ἀναγκαζόμεθα νὰ ὀξύνωμεν καὶ τινὰς αἰθήσεις εἰς μερικὰ ἄτομα· οἱ δειλοὶ παῖδες π. γ. χάνουν συχνάκις τὰ συμφέροντά των, ὅταν παραβάλλωνται μὲ ἄλλους, οἵτινες ἔχουν ἐλκρότερον πνεῦμα, ἀλλὰ τόλμην περισσοτέραν· τὰ τοιαῦτα ὑποκείμενα θύνανται νὰ νικήσουν τὴν δειλίαν των καὶ νὰ διορθωθοῦν, ὅταν μὲ τὴν καθημερινὴν σχέσιν τοῦ κόσμου ἀποκτήσουσιν μία πράξιν μεγάλην· ὅσοι τῶν παιδαγωγῶν ἀμελοῦν εἰς τὸ νὰ διακρίνουν τοὺς διαφόρους χαρακτῆρας τῶν μαθητῶν των, θεταίμενα συχνάκις ἀφίνουν τὰ τοιαῦτα ἐλαττώματα, ἢ ἄλλα περσιτερήματα ἐμφυτα.

Ἐξακολουθοῦντες τὸν ὀρθὸν λόγον καὶ τὸν νόμον τῆς ἠθικῆς, ἀναγκαζόμεθα νὰ προδιαθέσωμεν εἰς τὴν ἀρετὴν τοὺς παῖδας, καὶ ὄχι εἰς τὰς πράξεις τὰς εἰς τὸ κοινὸν καλὸν ἐναντίας· ἅς τοὺς συνεθίσωμεν τοῦ γὰρ προτιμοῦν τὰς αἰτίας τῶν τιμῶν περισσύτερον παρ' αὐτοὺς τοὺς ἰδίους τίτλους. Λυπηρὸν εἶναι τὸ νὰ συγχέωμεν τοὺς ἀξίους καὶ ἀναξίους χωρὶς ν' ἀποδίδωμεν εἰς τὸν καθένα κατὰ τὸ πρέπον.

Ἡ ἀνατροφή πρέπει νὰ ἔχη διὰ βάσιν τὴν ἀρμονικὴν ἐξάσκησιν ὅλων τῶν κυριωτέρων δυνάμεων μ' ἓνα τρόπον ἀνάλογον εἰς τὴν φυσικὴν ἠθικὴν· πρέπει νὰ ἐξεύρη διὰ νὰ ὀξύνῃ τὰς ἀδυνάτους, καὶ νὰ μετριάξῃ τὰς πολλὰ δραστηρίους. Ἐκ τούτου πηγάζει ἡ μεγάλη δυσκολία τοῦ νὰ ἐκτελέσωμεν τοῦτο τὸ ἔργον μὲ μίαν δικαίαν ἀναλογίαν, καὶ ἰδοὺ μερικαὶ λεπτομέρειαι.

Οἱ νόμοι τῆς χωνεύσεως καὶ τροφῆς ἐφαρμόζονται εἰς ἕλας τὰς ἡλικίας. Ἡμεῖς παρακινούμεθα διὰ τῆς πείνης καὶ δίψης εἰς τὸ νὰ τραφῶμεν· ἀλλ' ἀνάγκη νὰ μάθουν οἱ παῖδες ὀγλίγωρα, ὅτι οἱ νόμοι τῆς χωνεύσεως συμβάλλουν πολὺ εἰς τὴν εὐτυχίαν των· πρέπει μάλιστα νὰ τοὺς κάμνωμεν νὰ αἰσθάνωνται τὰς ὠφελείας τῆς νηφαλιότητος, καὶ τὰ λυπηρὰ ἀποτελέσματα τῆς λαίμαργίας καὶ μέθης· πρέπει νὰ τοὺς συνεθίσωμεν διὰ νὰ τρώγουν ὅ,τι τοὺς δίδομεν, καὶ διὰ νὰ νικοῦν τὴν ἐπιθυμίαν των τοῦ νὰ δοῦν μάζουν ἀφ' ὅλα τὰ φαγητὰ, ὅσα εὐρίσκονται εἰς τὴν τριπέζαν· κατ' ὀλίγον ὀλίγον θέλουν μάθει ὅποια τροφή εἶναι ὑγιεινὴ ἢ βλαβερὰ δι' αὐτοὺς, καὶ ὅποιαν ποσότητα χρειάζονται διὰ νὰ τραφοῦν· θέλουν γνωρίσει, ὅτι καὶ μία οὐσία δὲν εἶναι ἐνοχλητικὴ ἢ βλαβερὰ θεωρουμένη καθ' ἑαυτὴν, καὶ ὅτι ἡ νηφαλιότης, διὰ τὴν διαφύλαξιν τῆς ὑγείας, πρέπει νὰ φυλάττεται αὐστηρὰ, καὶ νὰ μὴ τὴν μεταχειρίζονται διὰ μερικὰς μόνον ἡμέρας.

Καὶ ἡ γύμνασις τοῦ σώματος εἶναι ἀπαραιτήτως ἀναγκαία διὰ τὴν αὐξήσιν του καὶ τὴν ὑγείαν. Δὲν εἶναι τῶν φρονίμων τὸ νὰ κρατῶμεν τοὺς παῖδας εἰς ἡσυχίαν εἰς τὸ περισσότερον διάστημα τῆς ἡμέρας· τὰ παιγνίδια ἀνάγκη νὰ θεωρῶνται ὡς μεταλλαγὰι τῆς ἀσχολίας των· αἱ γυμναστικαὶ διατριβαὶ χρησιμεύουν εἰς τὸ νὰ ἐνδυναμώσουν ὅλον τὸ σῶμα, καὶ τὰ μέλη του, καθὼς τοὺς βραχίονας, τὰ σκέλη, τὸ στήθος κ.τ.λ. διὰ τοῦτο πρέπει νὰ διδάσκουν τοὺς παῖδας νὰ χορεύουν, νὰ πηδοῦν, νὰ κολυμβοῦν, νὰ ἰππεύουν, νὰ μεπαχειρίζονται τὰ ὄπλα, ν' ἀναβαίνουν τὰ δένδρα, νὰ τρέχουν ἐπάνω εἰς τὰ στενὰ μέρη τῶν ξύλων, τὰ ὁποῖα σταίνουν ἐν κλίμακα κ.τ.λ. Ἐννοεῖ τις ὅμως, ὅτι ἡ σωματικὴ γύμνασις πρέπει νὰ ἦναι ἀνάλογος μὲ τὴν φυσικὴν δύναμιν καὶ μὲ τὰς προόδους της.

Εἶναι ὀρθότερον ἀκόμη τὸ νὰ γυμνάζωμεν τὸ σῶμα τῶν παίδων, τὰ ὁποῖα εἶναι ἱκανὰ, εἰς τὰς ὥρας τῆς παύσεως καὶ τοῦ περιπάτου, καὶ νὰ ἐξασκῶμεν τὰς νοητικὰς των δυνάμεις, δείχνοντές τους εἰς τὴν φύσιν πολυάριθμα ἀντικείμενα ὁμοῦ μὲ τὰς φυσικὰς των ποιότητας.

Ἡ μίμνησις πρὸς τούτοις εἶναι πολλὰ ἐνεργὸς εἰς τὰς πρώτας περιόδους τῆς ζωῆς, καὶ οἱ παῖδες ἀποκοτῶν τὰς περισσιτέρας σχεδὸν ἰδέας διὰ τῆς δυνάμειος ταύτης· αὐτὸ μιμοῦνται τὸν τόνον τῆς φωνῆς, τὰ σχήματα, ὅτι βλέπουν, καὶ ὅτι ἀκούουν τριγύρω των· διὰ τοῦτο πρέπει νὰ τοὺς φέρνωμεν εἰς συναναστροφὰς ὑποκειμένων, τῶν ὁποίων τὰ παραδείγματα εἰν' ἐπωφελεῖ διὰ νὰ τ' ἀκολουθήσουν· ἀλλ' ἐπειδὴ μ' ὅλας τὰς προφυλακὰς μας, ἀδύνατον εἶναι νὰ μὴν ἰδοῦν πολλὰ ἄτακτα πράγματα, ἀνάγκη νὰ τοὺς κάμωμεν διὰ νὰ γνωρίσουν τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἐν ταύτῃ τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ γυμνάζουν τὸν νοῦν των διὰ νὰ ἐξεύρουν νὰ τὴν διακρίνουν.

Οἱ γονεῖς καὶ οἱ παιδαγωγοὶ ὠφελοῦν τοὺς παῖδας πολὺ, ἂν τοὺς κάμουν νὰ παρατηροῦν τὰς ἀτομικὰς τῶν διαθέσεις, καὶ ἂν τοὺς ὑποχρεοῦν νὰ σκέπτονται περὶ τῆς ἰδίας τῶν φύσεως, περὶ τῆς αἰτίας τῶν ἐλαττωμάτων τῶν, καὶ περὶ τῆς πηγῆς τῶν ἀρετῶν τῶν.

Ὁ Βρυέριος εἰς τὸ περὶ χαρακτήρων βιβλίον του λέγει, ὅτι οἱ παῖδες, καθὼς καὶ οἱ ἔφηβοι, εἶναι ἀφιλόκαλοι, ἐγωῖς, ταλμηροὶ, δειλοὶ, ἀπλοῖ, κρύφιοι, ὀκνηροὶ, καλὸκᾶγαθοι, φθογεροὶ, ἥσυχαι, φιλόνοικοι, κοῦφοι, ἰσχυρογνώμονες, ταπεινοὶ, ὑπερήφανοι, δίκαιοι, ἀδικοὶ, κ.τ.λ. Αὗται λοιπὸν εἶναι αἱ ἀτομικαὶ κλίσεις, τὰς ὁποίας πρέπει νὰ παρατηρῶμεν, καὶ ἐπιμελῶς νὰ ἐπαγρυπνώμεν· καὶ ἐὰν βλέπωμεν, ὅτι ἡ εἰς τὴν κλοπὴν κλίσις εἶναι μεγάλη, πρέπει αὐστηρὰ νὰ τιμωρῶμεν τὴν κλοπὴν ἐνὸς μόνου μήλου· καὶ ἐν γένει ὅσον μία διὰ τὸ κακὸν κλίσις εἶναι μεγαλητέρα, τόσον αὐστηροτέρα πρέπει νὰ ᾔηται ἡ τιμωρία.

Ἡ τόλμη εἶναι διωρισμένη εἰς τὸ νὰ διαφεντεῦν τὸ δίκαιον, ἀλλ' αὐτὴ δὲν πρέπει ποτὲ ν' ἀποβαίη εἰς φιλεριστικότητα, μήτε νὰ συμβάλλῃ εἰς τὴν ἐκδίκησιν· δὲν πρέπει ποτὲ νὰ κεντῶμεν ἕνα ὄργηλον διὰ τῶν φιλονεικιῶν.

Ἐπειδὴ εἶναι ὀμιλογούμενον, ὅτι ἡ φιλαυτία, ἡ φιλοκτησία καὶ ἡ φιλαρέσκεια, ὅταν κεντηθῶσιν ὑπὲρ τὸ μέτρον, εἶναι οἱ πρῶτοι ἐχθροὶ τῆς γενικῆς εὐδαιμονίας, ἀνάγκη καὶ νὰ προσέχαμεν ὥστε οἱ παῖδες νὰ μὴν ἀπικτήσωσιν τὰ τοιαῦτα ἐλαττώματα, προτοῦ μάλιστα ν' ἀναπτυχθῆ ὁ χαρακτὴρ τῶν, καὶ ὅποτε δὲν δύνανται ν' ἀντισταθοῦν εἰς ὅλας τὰς ἐπιθυμίας.

Ἡ φυσικὴ περιεργεῖα τῶν παίδων εὐκίλυνει πολὺ τὴν πρῶτον τῆς ἀνατροφῆς τῶν· αὐτοὶ δύνανται νὰ μάθουν ἀναρίθμητα πράγματα διὰ μέσου τῆς συνανατροφῆς, ἡ ὁποία γίνεται εἰς τὴν τράπεζαν, εἰς τὰ παιγνίδια καὶ εἰς τὸν

περίπατον. Ἀρκεῖ ν' ἀποκρινώμεθα εἰς τὰς ἐρωτήσεις των διὰ νὰ τοὺς ἐνθαρρύνωμεν· πρέπει νὰ ἐλκύνωμεν τὴν προσοχὴν των εἰς τὰ ἀντικείμενα, τὰ ὅποια πίπτουν εἰς τὰς αἰσθήσεις των· καὶ αἱ τοιαῦται ἐξετάσεις θέλουσιν εἶσθαι περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον λεπτομερεῖς κατὰ τὴν ἡλικίαν καὶ τὰς δυνάμεις τῶν παιδῶν· καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τοὺς συμφέρει ἡ τοιαύτη διδασκαλία, ἐπειδὴ καὶ τοὺς τέρπει.

Τελειώνω τὸ κεφάλαιον τοῦτο ἐπαναλαμβάνων, ὅτι χρεωστοῦμεν νὰ ἐξασκῶμεν τὰς κυριωτέρας δυνάμεις εἰς τρόπον ὥστε νὰ καταστήσωμεν μεταξύ των μίαν ἰσορροπίαν, ἡ ὅποια συμβάλλει εἰς τὴν ἀρμονικὴν μόρφωσιν τῆς ἠθικῆς ἀνατροφῆς, ἀποκαθιστᾷ ἐναρέτους τοὺς παῖδας, καὶ τοὺς ὀδηγεῖ εἰς τὴν εὐδαίμονα ζωὴν.

Περὶ τῆς ἀνατροφῆς τῶν δύο φύλων.

Ἐν ζήτημα, τὸ ὅποῖον πάντοτε διεφιλονεικήθη, μᾶς παρουσιάζεται φυσικῶς ἐδῶ, νὰ ἐξεύρωμεν δηλαδὴ ἐὰν τὰ δύο φύλα ἔπρεπε νὰ ἀνατραφοῦν κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, καὶ νὰ καταταχθοῦν εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν, ὡς πρὸς τὴν κοινωνικὴν κατάστασιν. Εἰς τοὺς ἀρχαιοτέρους χρόνους τῆς ἰστορίας, τὴν ὁποίαν ἡμεῖς γνωρίζομεν, βλέπομεν, ὅτι ποτὲ δὲν ἐσυγγώρησαν τὴν ἰσότητά των δύο φύλων. Αἱ γυναῖκες λέγουσιν, ὅτι οἱ ἄνδρες εἶναι οἱ ἄρπαγες τοῦ δικαιώματός των· οἱ ἄνδρες ἐξ ἐναντίας διίσχυρίζονται, ὅτι ἡ ὑπεροχὴ των διατάχθη ἀπὸ τὴν φύσιν· ἀγκαλὰ καὶ δὲν ἐπίζω νὰ δώσω ἐν τέλος εἰς ταύτας τὰς ἀμφιβητήσεις, θέλω σημειώσαι ἕως παρατηρήσεις τι εἰς τὴν γυναικειάν κατάστασιν, ὅποι- ἀδῆποτε ἂν ἦτο ποτὲ καὶ εἶναι ἤδη εἰς τὰ δικαιώματα τῆς ἰσότητος, τὴν ὁποίαν αὐταὶ ἀπαιτοῦν.

Ἡ κατάσταση τῶν γυναικῶν εἶναι πολλὰ δυστυχῆς πλῆθ- σίον εἰς τὰ βάρβαρα ἔθνη· αὐταὶ ἐκεῖ εἶναι σκλάβαι. Τὰ

ἀρχαῖα ἔθνη τὰς ἐκρατοῦσαν εἰς μίαν τελείαν ὑποταγὴν παντοῦ, ὅπου ἡ σωματικὴ δύναμις, ἥτις εἶναι ἠνωμένη μὲ πολλὰ πάθη, διορίζει τοὺς νόμους. Ἡ κατάστασις τῶν γυναικῶν εἶναι ἀξιοδάκρυτος· αὐταὶ θεωροῦνται ὡς διωρισμένοι διὰ τὸ νὰ εὐχαριστοῦν τῶν ἀνθρώπων τὰ πάθη· οἱ ἄνδρες τῶν τὰς δέχονται καὶ τὰς ἀποπέμπουν ὅταν τοὺς φανῆ εὐλογον. Οἱ Ἰβυδαῖοι ἐμποροῦν νὰ ἀφήσουν τὰς γυναῖκας τῶν, χωρὶς νὰ ἦναι ὑποχρεωμένοι διὰ τὸ νὰ τὰς ἀποδείξουν καὶ τὴν αἰτίαν. Ἡ συνθήκη τοῦ ν' ἀγοράζωσι τὰς γυναῖκας παρέσυρε τὴν πολυγαμίαν, ἔξιν ἀρχαιοτάτην, τὴν ὁποίαν ἡ χριστιανικὴ ἠθικὴ τὴν ἀνήρесе.

Τὸ θῆλυ φύλον ὑψώθη κατὰ βαθμὴν, καὶ ἡ ὑπόληψις τοῦ αὐξάνει ἀναλόγως τῆς αὐξήσεως τῆς ἐνεργητικότητος τῶν ὑψηλοτέρων αἰσθημάτων· ἀρχίζει ν' ἀπολαμβάνη τιμὴν διὰ τὴν κλίσιν, τὴν ὁποίαν ἐφέλκει· ὡς τρυφερόν καὶ ἀδύνατον ἐμπνέει συμπάθειαν· καὶ οἱ ἄνθρωποι στοχάζονται ὡς ἐν τῶν χρεῶν τῶν τὸ νὰ ὑπερασπίζονται τὰς γυναῖκας, καὶ νὰ φροντίζουν περὶ αὐτῶν.

Ὄταν ἡ καλύτερεσις τῶν ἠθῶν ἀναπτύσση εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὴν εὐσχημοσύνην καὶ τὴν κομψότητα εἰς τοὺς τρόπους, ἡ ὑπερχὴ τῶν γυναικῶν αὐξάνει πολὺ· αὐταὶ παύουν ἐπὶ τὸ νὰ περιορίζονται εἰς μόνην τὴν φροντίδα τῆς οἰκιακῆς τῶν οἰκονομίας· ἀποκαθίστανται εὐχάριστοι σύντροφοι εἰς τὰς ὥρας τῆς ἀργίας, καὶ εἶναι συχνάκις αἱ δέσποιναι.

Τὰς γυναῖκας ἐκεῖ τὰς μετέχειρίζονται τὰ ἔθνη καλλήτερα, ὅπου ὁ πολιτισμὸς πραῦνει τὰ ἠθῆ, καὶ αἱ ἠθικαὶ αἰσθήσεις εἶναι ἀνεπτυγμένοι τότε μὲ τοὺς γλυκεῖς καὶ θελκτικὸς τρόπους τῶν ἀποκτοῦν καὶ ἐξουσιάζουν εὐκόλως· καὶ οἱ ἄνδρες καὶ αἱ γυναῖκες ζοῦν ὁμοῦ μὲ τοὺς ἀνήκοντας τῆς ὑπανδρείας δέσμους ὡς εἰλικρινεῖς φίλοι.

Εἰς καμμίαν κοινωνίαν μ' ὅλον τοῦτο αἱ γυναῖκες δὲν χαίρουν τὰ ἴδια δικαιώματα τῶν ἀνδρῶν· ἡ διαφορὰ αὕτη εἶναι θεμελιωμένη ἐκ φύσεως, ἢ ἑστερεώθη διὰ τοῦ ἐγωῖσμοῦ, τῆς εἰας καὶ τῆς φιλαυτίας τοῦ ἄρρενος. Αἱ γυναῖκες ἀπαιτοῦν ὅτι αὐταὶ ὀνομάζουσι φυσικὰ δικαιώματα· αὐταὶ ἀντιβοῦν ἐναντίον τῆς τυραννίας, ἥτις τὰς ὑστερεῖ τὸ δικαίωμα, κατὰ τὸ ὅποιον ἔπρεπε νὰ ἔχουν μίαν διοίκησιν τῶν πολιτικῶν ὑποθέσεων, καὶ τὸ ὅποιον τὰς ὑποχρεώνει νὰ ἐνασχλῶνται εἰς μόνα τὰ ἔσωτερικὰ τῆς οἰκογενείας τῶν. Μερικαὶ γυναῖκες, προικισμένοι ἀπὸ ἀνώτερον πνεῦμα, ἐδοκίμασαν ν' ἀποδείξουν, ὅτι καὶ τὰ δύο φύλα εἶναι ἐκ φύσεως ἴσα· ἐπειδὴ δ' ἐβιάσθησαν ν' ἀποδείξουν, ὅτι εἶναι κατώτεροι κατὰ τὸ φύλον, ἠθέλησαν ν' ἀποδώσουν τοῦτο εἰς μόνον τὸ ἐλάττωμα τῆς ἀνατροφῆς, εἰς τὰς περιστάσεις, καὶ εἰς τῶν ἀνθρώπων τὴν ζηλοτυπίαν, οἵτινες ἀμελοῦν ἢ ἀποφεύγουν τοῦ νὰ καλλιεργήσουν τὸ πνεῦμα τῶν παιδῶν ἐνὸς ἄλλου φύλου ἐκτὸς τοῦ ἰδικοῦ τῶν. Οἱ ἄνδρες ἐξ ἐναντίας διίσχυρίζονται, ὅτι ἡ φύσις ἐπλασε ταῦτα τὰ δύο φύλα, διάφορα μὲν, χωρὶς νὰ ἦναι ὅμως ἐναντία τὸ ἓν μὲ τὸ ἄλλο, καὶ εἰς τρόπον ὅστε νὰ σχηματίζουσι διὰ τῆς ἐνάσεως τῶν προτερημάτων τῶν μίαν εὐχάριστον ἀρμονίαν· ὅτι αὕτη ἐπρόικησε καθ' ἓν ἀπὸ ταῦτα τὰ δύο φύλα μ' ὅσα ἀναγκαιοῦσαν διὰ τὴν μέλλουσαν κατάστασίν των, συγκοιράσασα εἰς αὐτὰ μὲ δυσαναλογίαν τὰς αἰσθητικὰς καὶ νοητικὰς δυνάμεις· ἐπρόλαβε δὲ τὴν ἀντιζηλίαν μετὰξὺ τῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν γυναικῶν, μετριάσασα τὰς ἰδίας τοῦ καθ' ἓν γὰς διαθ'σεις.

Ἡ περὶ τούτου ἰδέα μου εἶναι γενικὴ, καὶ ἀνάγεται καὶ εἰς τὰ δύο φύλα. Ἐξεύρω ὅτι ὑπάρχουν ἐξαιρέσεις τι ἔς, ὅτι εὐρίσκονται γυναῖκες, αἵτινες ἔχουν προτερήματα ὅμοια μ' ἐκεῖνα τῶν ἀνδρῶν, καὶ τ' ἀνάκαλιν. Ὅσαι γυναῖκες ἔχουν

μεγάλον πνεῦμα καὶ ἀπαιτοῦν τὰ δικαιώματα τοῦ φύλου των, δὲν ἔχουν δίκαιον νὰ καταφρονοῦν τὰς ἄλλας γυναῖκας ὡς κατωτέρας των· καὶ ἂν αὐταὶ ἀποκοτοῦν φήμην τινὰ, διὰ τι προτέρημα, κατὰ τὸ ὅποιον ὑπερτεροῦν τὰς ἄλλας, ὡς ἔλλειπεῖς ὅμως πάντοτε κατὰ τὰς νοητικὰς δυνάμεις, δὲν δύνανται ποτὲ νὰ ἐξισωθῶσι μὲ τοὺς ἄνδρας, οἵτινες κατὰ τοῦτο ὑπερτεροῦν τὰς γυναῖκας πολὺ, περὶ τοῦ ὁποίου ματαίως αὐταὶ φιλονεικοῦν καὶ ἀμφισβητοῦν· καὶ ἐγὼ ὁ ἴδιος ὁμολογῶ μὲ αὐτὰς, ὅτι αἱ γυναῖκες δύνανται νὰ ἔχουν ἓνα προτέρημα φυσικὸν πολλὰ ἀνώτερον ἀφ' ὅ,τι εἶναι εἰς τοὺς ἄνδρας· ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀποδεικνύει καὶ ὅτι αὐταὶ εἶναι ἀνώτεροι τῶν ἀνδρῶν, ἢ ἴσαι.

Βέβαιον εἶναι, ὅτι εἰς τὴν σημερινὴν τῶν πραγμάτων κατάστασιν αἱ φυσικαὶ διαθέσεις τῶν δύο φύλων ἔχουν οὐσιώδεις τινὰς διαφοράς· μερικαὶ δυνάμεις εἶναι δραστηριώτεροι εἰς τὰς γυναῖκας, ἄλλαι πάλιν εἰς τοὺς ἄνδρας.

Εἰς τὰς γυναῖκας ὅλαι αἱ μορφαὶ εἶναι κυκλοειδεῖς, καὶ παριστάνουν περισσότερον τὴν τρυφερότητα καὶ τὴν νοσιμὰδα παρὰ τὴν δύναμιν καὶ τὴν στερεότητα. Ἄς μᾶς συγχωρήσουν, λέγουν μερικαὶ γυναῖκες, τὴν αὐτὴν σωματικὴν ἐξάσκησιν, τὴν ὁποίαν διορίζουν εἰς τοὺς νέους, ὅχι μόνον εἰς τὴν παιδικὴν ἡλικίαν, ἀλλ' ἀκόμη καὶ εἰς τὴν νύκτητα, καὶ θέλομεν καταντήσε εἰς τὸν αὐτὸν βαθμὸν τῆς φυσικῆς δυνάμεως· καὶ κατ' ἀλήθειαν ὅσαι νέαι παρθένοι ζοῦσι κλεισμένα καὶ χωρὶς νὰ γυμνάζωνται, ἔχουν τοὺς μυῶνας ἀδυνατούς. Διὰ τοῦτο πρέπει ἀναμφιβόλως νὰ ἔχαμεν περισσοτέραν φροντίδα διὰ τὴν εὐταξίαν τῶν παρθένων, καὶ νὰ πασχίζωμεν πολὺ διὰ νὰ τὰς ἀποκαταστήσωμεν ἱκανὰς, ὥστε νὰ ἀντέχουν εἰς τὰς ἀναρρωμήτους νευρικὰς ἀσθενείας, προερχομένας ἀπὸ τὴν ἀδύνατον κοῤῥασιῶν, καὶ τὴν καθιστικὴν τῶν ζώων· μ' ἔβην τοῦτο στοχάζομαι ὅτι, καὶ ἂν ἠθέ-

λομεν δώσει εἰς ταύτας τὴν αὐτὴν φυσικὴν ἀνατροφὴν, ἢ δύνამις τῶν μόνων τῶν δύο φύλων ἤθελεν εἶσθαι ἄνισας. Αἱ γυναῖκες ὑπόκεινται εἰς ἐλαφρὰς μὲν, ἀλλὰ συχνὰς ἀρρώστιας, τὰς ὁποίας δὲν τὰς γνωρίζουν οἱ ἄνδρες. Τὰ χρέη τῶν γυναικῶν ὡς μητέρες, τὰς ἐκθέτουν εἰς πολλὰς νόσους, αἱ ὁποῖαι πολὺ τὰς ἀδυνατίζουν. Οἱ νέοι καὶ αἱ παρθένοι τῶν ἀγροίκων ἐθνῶν μ' ὄλον ὅτι ἀνατρέφονται ὁμοίως εἰς τὴν νεότητά των, εἶναι περιττὸν νὰ εἴπωμεν ὁποῖον φύλον εἶναι τὸ δυνατώτερον σχεδὸν καὶ ἐκ νεαρᾶς τοῦ ἡλικίας παντοῦ, ὅπου ἡ δύνამις τῶν μόνων εἶναι ἀναγκαία, αἱ γυναῖκες εἶναι κατώτεροι τῶν ἀνδρῶν. Εἰς ὅλα τὰ ζωοτοκα ζῶα, ἀγκαλὰ καὶ ὁ τρόπος τοῦ ζῆν εἶναι ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τὰ δύο φύλα, τὰ ἄρρενα ὑπερέχου.

Τὴν φιλοτεκνίαν δὲν τὴν αἰσθάνονται περισσότερο ἀπὸ τὰς γυναῖκας οἱ ἄνδρες. Τὰ νέα κοράσια συχνάκις ἀπολαμβάνου τὴν μεγαλητέραν τῶν εὐχαρίστησιν, ὅταν ἐνδύουν καὶ ἐκδύουν τὰ μικρὰ, καὶ ἔχου ὅλην τὴν ἐνδεχομένην φροντίδα τοῦ νὰ τὰ φέρου εἰς τὰς ἀγκάλας των, καὶ νὰ τὰ τραγωδοῦν διὰ τὸ ἀποκοιμῶνται. Ἐάν τις τὰ ἐγχειρίζη μικρὰ παιδιὰ, τὰ βλέπει νὰ εὐφραίνωνται καὶ νὰ μεγαλοφρονοῦν· μερικὰ φέρου εἰς τὰς χεῖράς των παιδιὰ βαρύτερα ἀφ' ὅ,τι δύνανται νὰ βαστάσου, καὶ μ' ὄλον τοῦτο τὰ ὑποφέρου, ὡς τι πολύτιμον φορτίον, τὸ ὁποῖον ἐπιστεύθησαν εἰς αὐτὰ, προσέχοντα διὰ νὰ μὴ συμβῆ εἰς αὐτὸ κανὲν κακόν.

Σπανίως ὁ νεανίσκος εὐχαριστεῖται εἰς μίαν τοιαύτην διατριβήν· τὸ νὰ ἀναβαίνει ὡς εἰς ἵππον ἐπάνω εἰς μίαν ῥάβδον, νὰ παίζη τὸ τύμπανον, νὰ κάμη κρότον μὲ μίαν μάστιγα, νὰ παίζη τὴν σφαῖραν κ.τ.λ. εἶναι αἱ συνήθεις διατριβαί του.

Ἡ καλοκᾶχθος φύσις ἠθέλησεν ὡς ἡ μήτηρ νὰ αἰσθᾶ-

νεται εὐχαρίστησιν ἐκπληροῦσα τὰ μητρικὰ χρέη τῆς διὰ τῆς τροφῆς, τὴν ὁποίαν δίδει εἰς τὸ παιδίον τῆς, καὶ τῆς προετοιμασίας τοῦ ὅτι ἀναγκαιοῖ εἰς αὐτό.

Πολλαὶ μητέρες εἶναι τόσον φιλότεκνοι, ὥς' ἀπὸ τὴν ὑπερβολικὴν τρυφερότητα ἀποκαθίστανται καὶ ἴνικανοι εἰς τὸ νὰ διοικῶσι καλῶς τὰ τέκνα των, καὶ πολλάκις ἐξ αἰτίας αὐτῶν ἀδικοῦν καὶ τὰ ξένα, διότι κρίνουν τὸ πᾶν πρὸς συμφέρον των, καὶ μεταχειρίζονται ψεῦδος· φθάνει μόνον νὰ ὠφελήσουν τὰ τέκνα των. Σπανία εἶναι εἰς τοὺς πατέρας ἡ τοιαύτη φιλοτεκνία μὲ ὑπερβολήν· εἶναι τινὲς μάλιστα, οἵτινες ἐπιφορτίζονται διὰ νὰ τιμωροῦν οἱ ἴδιοι τὰ παιδιὰ των, καὶ οἵτινες γίνονται οἱ αὐτοὶ κριταὶ εἰς τὰς διαφόρους φιλονεικίας των.

Καὶ μ' ἓνα λόγον αὐτὴ ἡ ἰδία φυσικὴ ὁρμὴ, ἣτις φέρει τὰ ζῶα εἰς τὸ νὰ ἐπαγρυπνοῦν διὰ τὰ παιδιὰ των, εἶναι καθ' ἄλλην τὴν φύσιν πλέον ἀνεπτυγμένη εἰς τὸ θῆλυ παρ' εἰς τὸ ἄρρεν.

Μία ἄλλη αἰσθήσις, ἣτις εἶναι ἐνεργητικωτέρα εἰς τὰς γυναῖκας, εἶναι ἡ κλίσις· τοῦτο εἶναι κατὰ τὴν γνώμην πολλῶν τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀδυναμίας. Πολλαὶ γυναῖκες ἐθυσίασαν, δι' αὐτὴν, τὴν εὐδαιμονίαν των καὶ τῆς τύχης των τὰ συμφέροντα. Αἱ γυναῖκες εἶναι ἰκαναὶ νὰ συλλάβουν ὑπερβολικὴν κλίσιν διὰ τὸ ὑποκείμενον τὸ ὅποιον ἀρέσουν· αὐταὶ παραπονοῦνται συχνάκις, ὅτι οἱ ἄνδρες εἶναι ὑπερημενοὶ τῆς τοιαύτης αἰσθήσεως.

Ἄλλαι τινὲς αἰσθήσεις συμβάλλουν ἀκόμη εἰς τὸ νὰ σχηματίσουν τὸν χαρακτῆρα τῶν γυναικῶν· καὶ μεταξύ τούτων εἶναι μεγαλητέρα ἡ φιλαυτία· αὐτὴ ἀναπτύσσεται εἰς τὰς κόρας ἀπὸ τὴν τρυφερωτέραν τὴν νηπιότητα, καὶ τὴν πρατηρεῖ τις εἰς ὅτι ἀέγουν καὶ κάμνουν. Κάνεν πράγμα δὲν τὰς συμφέρει ἢ δὲν τὰς ἕλνει, ὅσον ἢ καλλοῖ ἢ, τὰ χαίδια,

καὶ ἡ κολακεία· αὐταὶ ἐπιθυμοῦν ἀνυπόμονοι διὰ νὰ ἐξεύ-
ρουν τί στοχάζονται δι' αὐτάς· πολλαὶ κατακυριεύονται ὅλως
διόλου ἀπὸ τὴν φιλοδοξίαν κ.τ.λ. καὶ μεταχειρίζονται διὰ
τοῦτο τὸ τέλος ὅλους τοὺς τρόπους διὰ νὰ δυνηθῶν νὰ
κάμουν ἐντίπωςιν, καὶ νὰ ἐφελκύσουν ἐπάνω των ὅλα τῶν
ἀνθρώπων τὰ βλέμματα· εἶναι δὲ μερικαὶ, αἵτινες εὐχαρι-
στοῦνται καλῆτερα διὰ νὰ ἐμπνεύσουν συμπάθειαν παρὰ
νὰ ἦναι παρημελημέναι διόλου.

Κάνεις δὲν θέλει μεμφοθῆ τοῦλάχιστον, ἐν ὧσφι ὑπάρχει,
τὴν αἴσθησιν, ἥτις ἐμπνέει τὴν φιλαρέσκειαν, διὰ τῆς ὁποίας
πηγάζουν εἰς τὴν συναλαστροφὴν πολλαὶ εὐσχημοσύναι καὶ
τέρψεις· ἀλλ' ὅταν αὕτη καταντήσῃ ὑπερβολικῆ, ἐνωθεῖσα μὲ
κάνεν ἄλλο πάθος, καὶ μὴ διοικουμένη ἀπὸ τὸν ὀρθὸν λόγον,
ἀδυνατεῖ καὶ ἀποκαθιστᾷ ἀηδῆ τὸν χαρακτῆρα πολλῶν
γυναικῶν καὶ ἀνδρῶν· αὕτη καταντᾷ τὰς ἀπλουστάτας δια-
τριβὰς γεμάτας ἀπὸ παιδαριώδη φερσίματα· τότε αἱ γυναῖ-
κες ἀρέσουν τὰ φαντασιώδη πράγματα, καὶ ἐν γένει ὅσα
δύνανται νὰ ἐξυπνήσουν τὰ πάθητων· ἀλλ' ὅμως δὲν ἐξεύ-
ρουν αἱ ἄθλια, ὅτι κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον φερόμεναι ὀλί-
γον μόνον δύνανται νὰ παρασύρουν τὴν προσοχὴν τῶν ἀνδρῶν,
καὶ δὲν θέλουν εἰς αὐτοὺς ἐμπνεύσει ποτὲ συμπάθειαν
διαρκῆ. Ἡ ὑπερβολὴ τῆς τοιαύτης ἐπιθυμίας των εἶναι ὁ
ἐπικινδυνωδέστερος ἐχθρὸς τοῦ φίλου των, ἰαθῶς καὶ καθ'
ἐνὸς ἔθνους, εἰς τὸ ὁποῖον κατακρατεῖ τὸ τοιοῦτον πάθος.

Αἱ γυναῖκες συνήθως ἔχουν ὀλιγωτέραν τόλμην καὶ
περισσότεραν δειλίαν ἀπὸ τοὺς ἀνδρας· διὰ τοῦτο δὲν πρέπει
ν' αὐξάνωμεν εἰς αὐτάς τὴν αἴσθησιν τοῦ φόβου. Τὰ νὰ
φοβῆται τις δι' ἓνα ποντικὸν, διὰ μίαν ἀράχνην, δι' ὀλίγον
κρότον κ.τ.λ. ἐκπίπτει ἀπὸ τὸν χαρακτῆρα τοῦ λογικοῦ
ἀνθρώπου. Ἐγὼ καταδικάζω πρὸς τοὺς οἰκιστὰς καὶ τὴν ζέσιν
μερικῶν γυναικῶν, τὴν ὁποίαν ἔχουν διὰ τὰς διατριβὰς, αἱ

ὁποῖαι ἐξαιρέτως ἀνήκουν εἰς μόνους τοὺς ἄνδρας, καθὼς τὸ κυνήγιον, τὴν μεταχείρισιν τῶν πυροβόλων ὄπλων, καὶ ἐν γένει ὅσα ἔργα ἀπαιτοῦν δύναμιν, καὶ ὅσα κινήματα εἶναι ὀλίγον ἀνάλογα μὲ τὴν τρυφερότητα τοῦ γυναικείου φύλου.

Ἡ φαντασία καὶ ἡ καλοκάγαθία εἶναι δραστηριώτεραι εἰς περισσοτέρας γυναῖκας· αὐταὶ σπανίως διοικοῦνται διὰ τῆς κρίσεως· διὰ τοῦτο αἱ γυναῖκες λάμπουν συχνότερα διὰ τὴν εὐαισθησίαν των παρὰ διὰ τὴν γενναιοῦτητά των. Ἡ κρυφιοῦτης, καὶ ἡ πανουργία εἶναι τὰ μεγαλήτερα μέσα τῶν περισσοτέρων ἐργασιῶν των· ἡ ἀδυναμία των τὰς βιάζει νὰ κατορθόνουν μὲ τὸν δόλον ὅ,τι δὲν δύνανται ν' ἀποκτήσουν μὲ τὸ δικαίωμα καὶ δυνασικῶς.

Ὁ χαρακτήρ ἐν γένει τῶν γυναικῶν δὲν εἶναι πολλὰ σταθερός· αὐταὶ εἶναι πολλὰ εὐμετάβλητοι· πάντοτε θεωροῦν τὸ σημερινὸν ἀποτέλεσμα τῶν περιστάσεων, καὶ δὲν ἀγαποῦν νὰ προσκέπτωνται πράγματα, τῶν ὁποίων τ' ἀποτελέσματα εἶναι μέλλοντα, ἐνῶ οἱ ἄνδρες εἰς ὅλας τὰς πράξεις των ἀποβλέπουν συνήθως εἰς ἓνα σκοπὸν ἢ τε παρόντα, ἢ μέλλοντα. Αἱ γυναῖκες μετέρχονται πολλὰ πράγματα· ἀλλ' ἀποκάμουν εὐκόλως, καὶ ἀπαντοῦν ἔμπροσθέν των εὐθύς τὰ ἔμπύδια.

Διὰ τοῦτο ἐφ' ὅσον αἰσιθῆσεις τῶν γυναικῶν μένουν εἰς τοιαύτην κατάστασιν, πρέπει καὶ νὰ τὰς κρατῶμεν ὑποταγμένας διόλου.

Διὰ νὰ ἐννοήσωμεν δὲ καλῆτερα καὶ τὴν αἰτίαν ἐνὸς φαινομένου τοιούτου, τὸ ὁποῖον παρατηρήθη πάντοτε, τὸ νὰ ἐξαιρηθῆται π.χ. τὸ ἥμισυ τῶν ἀνθρώπων καὶ νὰ μὴ μετέχη διόλου εἰς τὴν διοίκησιν καὶ νομοθεσίαν, πρέπει ἀκόμη νὰ ἐξετάσωμεν, καὶ νὰ συγκρίσωμεν τὰς ὁπτικὰς δυνάμεις, καὶ τὰς τροπολογίας των, εἰς τὰ δυο φύλα.

Οἱ ἄνδρες ἀναντιρρήτως ὑπερέχουν κατὰ τὸν νοῦν. Δὲν διίσχυρίζομαι, ὅτι αἱ γυναῖκες εἶναι διωρισμέναι ὡς ἀπλάι μηχαναί· θέλω μάλιστα νὰ φροντίζουν αὐταὶ περισσύτερον ἀφ' ὅ,τι σήμερον συνεθίζουσι, περὶ τῆς ἐξασκήσεως τοῦ νοῦς των. Μ' ὄλον τοῦτο, ὅσοι ἐνασχολοῦνται περὶ τῆς ἀνατροφῆς τῶν γυναικῶν, θέλουσι παρατηρήσει, ὅτι τὸ πνεῦμά των εἶναι προδιατεθειμένον εἰς τὸ ν' ἀποκτήσῃ πολλὰς γνώσεις τῶν ἀτομικῶν πραγμάτων· ὅτι αὐταὶ ὑπερτεροῦν εἰς τὸ ἐπιστολικὸν ὕφος· ὅτι διοιγοῦνται καλῶς τὰ ἀνέκδοτα, καὶ περιγράφουσι θαυμάσια τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα· ὅτι καὶ αἱ σημειώσεις των ἔτι εἰς ὅσα ἀπαιτοῦν λεπτομέρειαν εἶναι ἀξιοθαύμαστοι· καὶ ὅλα ταῦτα μ' ὄλον τοῦτο ἐπιμένουσι περισσύτερον εἰς τὰ πράγματα παρ' εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν αἰτιῶν των· εἰς τὰς τέχνας καὶ ἐπιστήμας σπανίως λαμβάνουσι τὸν διδασκαλικὸν βαθμόν. Παρατηρήθη ἐν γένει ὅτι, ὡς ἄν τις ἐπρόκειτο λόγος τὸ νὰ ἐνασχοληθοῦν εἰς παρατηρήσεις βαθεῖς, εἰς μεγάλας συναρμογὰς, εἰς πράγματα γενικὰ ἢ ἀφηρημένα, καὶ ἦτον ἀνάγκη νὰ συστήσουσι ἀρχὰς ἢ νόμους, αἱ γυναῖκες ἐφάνησαν κατώτεροι καθ' ὅλα ἀπὸ τοὺς ἄνδρας.

Ὅσοι ἀπολογοῦνται περὶ τοῦ φύλου των, οἱ ἢ ἀνατροφή των εἶναι παρημελημένον διόλου, ἢ ἐνθυμηθοῦν, ὅτι ἡ μουσικὴ καὶ ἡ ζωγραφία ἢ ἰχθυογραφία ἐμπεριέχονται περισσύτερον ἐν γένει εἰς τὴν ἀνατροφήν των παρθένων παρὰ τῶν νέων, καὶ ὅτι πολλαὶ γυναῖκες ἐνασχολοῦνται παρὰ πολὺ εἰς αὐτὰ· διατὶ λοιπὸν εἰς τὰ συνθέματα δὲν ἐξομοιοῦνται ποτὲ μὲν τοὺς ἄνδρας;

Κατὰ τοῦτο ὑπάρχει φυσικὴ τις διαφορὰ μεταξὺ τῶν διαθεσεῶν τῶν δύο φύλων ὅχι εἰς τὴν οὐσίαν, μῆτε εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν κυριωτέρων δυνάμεων, ἀλλ' εἰς τὸν βαθμὸν τῆς ἐνεργείας των. Ἡ φύσις λοιπὸν δὲν ἠθέλησεν ὥστε αἱ ἐνασχολήσεις των νὰ ἦναι αἱ ἴδιαι· μ' ὅλα ταῦτα ἀνάγκη

νά ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἀναλόγως πρέπει νὰ τιμᾶται τὸ κάθε φῦλον, ὅταν ἐκτελῆ μὲ ἐντέλειαν τὸ διὰ τὸ ὁποῖον διωρίσθη. Ἀφοῦ μίαν φοράν ἀπεδείχθη λέγει ὁ Ἰωάν. Ἰακώβου Ρουσσώ « ὅτι ὁ ἀνὴρ καὶ ἡ γυνὴ δὲν εἶναι, μῆτε πρέπει νὰ ἦναι ὁμοίως κατασκευασμένοι, ἔπεται, ὅτι καὶ ἡ ἀνατροφή τῶν δὲν πρέπει νὰ ἦναι ἡ αὐτὴ ». Ἀκολουθοῦντες λοιπὸν τὴν διεύθυνσιν ταύτην τῆς φύσεως, πρέπει νὰ ἐνεργοῦν ἐκ συμφώνου, ἀλλ' ὄχι νὰ πράττουν τὰ ἴδια πράγματα. Τὸ τέλος τῶν κόπων εἶναι κοινόν, ἀλλ' οἱ κόποι εἶναι διάφοροι.

Αἱ γυναῖκες δὲν εἶναι πλασμένοι διὰ νὰ ἦναι τῶν ἀνδρῶν σκλάβαι, μῆτε αἱ μηχαναὶ τῶν αὐτῶν συμβάλλον οὐσιωδῶς εἰς τὴν εὐδαιμονίαν τῆς οἰκογενείας· ἡ ἐσωτερικὴ τοῦ ὀσπητίου διεύθυνσις, ἡ οἰκιακὴ οἰκονομία, καὶ πρὸ πάντων ἡ πρώτη ἀνατροφή τῶν παιδῶν καὶ ὅλη ἡ ἀγωγή τῶν νεανίδων ἐξαρτᾶται ἀπὸ αὐτάς· ὅταν ἐκτελοῦν μὲ προθυμίαν αὐτὰ τὰ χρέη τῶν, ἀποκαθίστανται εὐχάριστοι, ἀγαπηταὶ καὶ ἀξιοσέβαστοι.

Εὐχῆς ἔργον εἶναι τὸ νὰ ἐξασκῆται τὸ πνεῦμα τῶν νεανίδων μὲ τὰς ὠφελίμους γνώσεις· ἄς τὰς διδάσκουν λοιπὸν τὰς ἀρχάς, ὅσαι ἀνήκουν εἰς τὴν ἀνατροφὴν, καὶ διεύθυνσιν τῆς οἰκογενείας· ἄς πρὸ δάξουν τὴν ἱστορίαν, ἄς τέχνας, ἂν ταύτῳ καὶ ἐν μέρος τῶν ἐπιστημῶν, ἐφ' ὅσον σχολάζουν, καὶ ὅσαι δέχεται τὸ φυσικὸ πνεῦμά τῶν. Μὲ φαίνεται, ὅτι ἐξοδεύουν καιρὸν διεξοδικόν διὰ νὰ διδασκῶν πράγματα διὰ μόνην διατριβὴν ἀντὶ νὰ προετοιμασθῶν διὰ νὰ γίνουν ἱκαναί, ὅταν φθάσῃν εἰς τὴν ἡλικίαν, καθ' ἣν ἐπιθυμοῦν νὰ ὑπανδρευθῶν, καὶ νὰ σχηματίσῃν ἐν ζεῦγος διαρκὲς καὶ εὐδαιμόν διὰ τῶν προτερημάτων καὶ ἀρετῶν τῶν· τότε αὐταὶ ἐξεύρουν μὲν πολλὰ πρῆγματα ἀνωφελῆ ἢ ἐπουσιώδη, ἀλλὰ σπανίως γνωρίζουν νὰ διευθύνουσι τὰ τέκνα τῶν, τοὺς δούλους τῶν καὶ τὰς ἄλλας οἰκιακὰς ὑποθέσεις.

Μένει τέλος νὰ ἐξετάσωμεν ἐὰν συμφέρη νὰ δίδωμεν εἰς τοὺς παῖδας γενικὴν ἢ μερικὴν ἀνατροφήν. Ἐὰν ἐξετάσωμεν τὰς ὠφελείας τῆς πρώτης, τὰς εὐρίσκομεν πολὺ περισσοτέρας ἀπὸ τὰς τῆς δευτέρας· καθότι καὶ πλουσίους ἂν ὑποθέσωμεν τοὺς γονεῖς, οἵτινες δύνανται νὰ πληρώσουν ἀφθόνως ἐναρέτους, ἀξιούς καὶ προκομμένους διδασκάλους διὰ τὴν ἀνατροφήν τῶν παιδῶν των, ἐὰν οἱ παῖδες των τυχῶσι καὶ ἦναι ἐκ φύσεως ἐπιμελεῖς, δύνανται μὲν νὰ ὠφεληθῶσιν, ἀλλὰ ποτὲ δὲν θέλουν ἀναπτύξει τὸ πνεῦμά των τόσον διὰ τὸν περιορισμὸν, τὸν ὁποῖον ἔχουν κλεισμένοι πάντοτε εἰς τὴν πατρικὴν των οἰκίαν καὶ μὴ βλέποντες ἄλλο παρ' ὅτι τοῖς τριγυρίζει· ἐὰν δὲ ἐξ ἐναντίας ἦναι ἀμελεῖς, τότε ὅχι μόνον δὲν θέλουν μάθει τίποτε, ἀλλ' οὔτε δύνανται νὰ διορθωθῶσι, καθότι καὶ δὲν ἔχουν τὰ μέσα, μὲ τὰ ὁποῖα νὰ παροξύνουν τὴν φιλαυτίαν των.

Ἡ εἰς τὰ γενικὰ σχολεῖα ὅμως διδομένη ἀνατροφή ὅποιουδήποτε χαρακτῆρος καὶ ἂν ἦναι οἱ παῖδες, τοὺς ὠφελεῖ πάντοτε. Εἰς αὐτὰ, ἐὰν οὗτοι ἦναι ἐπιμελεῖς, αὐξάνουν τὴν ἐπιμελειάν των περισσότερο, διότι ἔχουν τοὺς ἀντιζήλους των, καὶ τοιοῦτοτρόπως ἀναπτύσσεται ἡ εὐγενὴς φιλαυτία των· ἐὰν ἦναι ἀμελεῖς, ἄτακτοι, κακοῦθεις, εἴαι ποιναὶ, αἱ ὁποῖαι, χωρὶς νὰ παροξύνουν τὸν χαρακτῆρά των, τοὺς διορθοῦν καὶ τοὺς κάμνουν νὰ συναισθάνωνται τὴν ὑπερογὴν τῶν συμμαθητῶν των καὶ νὰ ζητοῦν νὰ τοὺς ἐξομοιάσιν. Δι' ὅλα ταῦτα λοιπὸν καὶ ἄλλα πολλὰ συμφερότερον εἶναι ν' ἀφιερῶμεν τὰ παιδιά μας εἰς τὰ γενικὰ σχολεῖα, διὰ νὰ ἐκπαιδευθῶσι, παρὰ νὰ τὰ ἀνατρέφωμεν μερικῶς.

Συμπέρασμα.

Τὸ μέγα ἀντικείμενον τῆς ἀνατροφῆς εἶναι ὅχι τὸ νὰ πλάσῃ, ἀλλὰ τὸ νὰ ἀναπτύξῃ καὶ νὰ διευθύνῃ τὰς ἐμφύτους μας διαθέσεις· αὕτη λοιπὸν πρέπει νὰ θεμελιῶται εἰς τὴν

γνώσιν τῆς φύσεως τῶν ἀνθρώπων, δηλαδή τῶν κυριωτέ-
ρων δυνάμεών των, καὶ τῶν ὅσα διὰ τὴν ἀνάπτυξίν των
συντείνουν.

Ἐπομένως ὅλα τὰ μῆσα, ὅσα συμβάλλουν ἢτε διὰ νὰ
αὐξήσωμεν, ἢ νὰ ἐλαττώσωμεν τὴν ἐνέργειαν τῶν δυνάμεων,
ἢ νὰ διευθύνωμεν καὶ τὰς ἐνεργείας των, πρέπει νὰ τὰ μετα-
χειριζόμεθα κατὰ τὴν διαφορὰν τῶν περιστάσεων καὶ τῶν
χαρακτήρων. Ἡ ἀνάγκη τοῦ νὰ ὑποταχθῶμεν εἰς ὅλους αὐτοὺς
τοὺς κανόνας, εἶναι ἀπαραίτητος, διὰ νὰ τελειοποιήσωμεν
τὸ ἀνθρώπινον γένος, καὶ διὰ νὰ καλητερεύσωμεν καὶ τὴν
τύχην του· ἀλλ' ἐπειδὴ ὀλίγα ὑποκείμενα εἶναι ἰκανὰ διὰ
νὰ ἐκπληρώσουν αὐτοὺς, ὁ φιλόανθρωπος τῆς ἀνθρωπό-
τητος παρατηρητῆς θνητῶν διὰ τὴν ἀμάθειαν, εἰς τὴν
ὁποίαν οἱ περισσότεροι εὐρισκόμεθα, ἐὰν προβλέπη ὅτι αἱ
διὰ τὴν τελειοποίησίν μας πρῶδοι εἶναι βραδεῖς, δὲν θέλει
ἀμελήσει ἀπὸ τὸ νὰ ἐπαναλάβῃ τὸ ὅ,τι πρέπει νὰ κάμω-
μεν διὰ νὰ φθάσωμεν εἰς τὸν ἑαυθμὸν τῆς καλητερεύσεως,
τῆς ὁποίας εἶναι ὁ ἄνθρωπος ἐπιδεκτικὸς, καὶ διὰ τὴν ὁποίαν
ὁ κτίστης φαίνεται ὅτι καὶ τὸν προδιέθεσε.

Τ Ε Λ Ο Σ.

Κατάλογος τῶν συνδρομητῶν.

Εἰς ΝΑΥΠΛΙΑΝ.

Ο ἐκλ. Κόμης Β. Α. Καποδίστριας	σώμ.	4
Ο Κόμης Α. Μεταξᾶς	"	2
Ο Κ. Γ. Σταύρου	"	1
Ο Κ. Α. Παπαδόπουλος	"	1
Ο Κ. Ι. Κοντουμᾶς	"	1
Ο Κ. ς. Α. Παππᾶς	"	12
Ο Κ. Ι. Α. Παππᾶς	"	2
Ο Κ. Χριστόδουλος Γούτσας	"	2
Ο Κ. Μιχαὴλ Καλπάκας	"	1
Ο Κ. Ἰωάν. Δόμβας	"	1
Ο Κ. Τσίτσος	"	1
Ο Κ. Α. Ἐλαιᾶν	"	2
Ο Κ. Ι. Γούτσας	"	1
Ο Κ. Γ. Σκεύας	"	1
Ο Κ. Ἰωάν. Νεραντζήκης	"	1
Οἱ Κ. ἀδελφοὶ Κορτέσιδες	"	2
Ο Κ. Δημήτριος Δεσποτόπουλος	"	1
Ο Κ. Ι. Κατσιφός	"	1
Ο Κ. Ἀθανάσιος Δεσποτόπουλος	"	2
Ο Κ. Παναγ. Δαμηλιάδης	"	1
Ο Κ. Ἰωάν. Μιμῆς	"	1
Ο Κ. Ἀπόστολος Σαφρονιάδης	"	1
Ο Κ. Λουκάκης Νικοκλής Βυζάντιος	"	3
Ο Χ. Κωνστ. Λεβίδης	"	1
Ο Κ. Κωνστ. Ρίζος	"	1
Ο Κ. Γ. Ἡρακλείδης	"	1
Ο Κ. Δημ. Σασιλῆς	"	1
Ο Κ. Ἰωάν. δὲ Λαστιῖ.	"	1
Ο Κ. Μήτηρος Δελιγεώργης	"	1
Ο Κ. Δημ. Ἀμπελᾶς	"	1
Ο Κ. Γεωρ. Τισσαμενός	"	1
Ο Κ. Γ. Ὀλλανδῆς	"	1
Ο Κ. Μ. Θεογνώστης	"	1
Ο Κ. Δημ. Κωνστ. Καββάκος	"	1
Ο Κ. Δημ. Πετροκοκκινός	"	1
Ο Κ. Γ. Γεωργαντᾶς	"	1
Ο Γ. Γεώργιος Βάϊας	"	2

Ο Κ. Σωτήριος Σταύρου	σώμ.	2
Ο Κ. Διονύσιος Βασιλείου	»	1
Ο Κ. Ιωάννης Γεωργιάδης	»	1
Ο Κ. Ιωάν. Λαδόπουλος	»	1
Ο Κ. Κωνστ. Σκαναβῆς	»	1
Ο Κ. Μάρκος Βιτάλης	»	2
Ο Κ. Σκηπίων Φοντάνας	»	1
Ο συνταγματάρχης Κ. Στράτος	»	1
Ο ταγματάρχης Κ. Ν. Κοντογιάννης	»	1
Ο χιλιάρχος Κ. Ι. Μακρυγιάννης	»	1
Ο εκατόνταρχος Κ. Δράμαλης	»	1
Ο εκατόνταρχος Κ. Γ. Μπαχτσεβάνογλους	»	2
Ο εκατόνταρχος Κ. Δημ. Κυπριανός	»	2
Ο εκατόνταρχος Κ. Ν. Κασιμούλης	»	1
Ο πεντακοσιάρχος Κ. Παναγιῆς Φωκᾶς	»	4
Ο ταξ. πεντηκόνταρχος Κ. Γ. Κουρούκας	»	1
Ο Λεονίδας Κουρούκας	»	1
Ο ταξ. πεντηκόνταρχος Κωνστ. Σταματίου	»	1
Ο — — — — — Ἀναστάσιος Κισσαβίτης	»	1
Ο Κ. Μιχαὴλ Λεονάρδου	»	4
Ο εκατόνταρχος Κ. Βασίλειος Ἀθανασίου	»	2
Ο — — — — — Κ. Κωνσταντῖνος Παλάσκας	»	1
Ο — — — — — Λάμπρος Ὀδυσσεύς	»	1
Ο γερουσιαστὴς Κ. Ι. Γενοβέλης	»	1
Ο Κ. Βελησσάριος Παυλίδης	»	1
Ο Κ. Ἀθανάσιος Τσακάλου	»	1
Ο Κ. Δημ. Γ. Φιλάρτος	»	1
Ο Γ. Γ. Χρονιάδης	»	2
Ο Κ. Δημ. Κριεζῆς	»	2
Ο Κ. Γ. Πιτταλάς	»	2
Ο Κ. Κωνστ. Χρυσούλης	»	2
Ο ἀρχηγὸς τοῦ ἐλαφροῦ ἵππικοῦ Χ. Χρῆσος	»	4
Ο ὑπασπιστὴς τοῦ Κ. Γ. Μαλιάτης	»	1
Ο Κ. Γ. Καρακατσάνης	»	1
Ο Κ. Ιωάννης Κωλέττης	»	4
Ο Κ. Δημ. Χρησιδῆς	»	1
Οἱ Κ. ἀδελφοὶ Ἰωάννης καὶ Κλεομένης	»	2
Ο Κ. Δημ. Χαντσίσκος	»	1
Ο Κ. Π. Μοναστηριώτης	»	1

Ο Κ. Μάνθος Σακελλαρίου	σώμ.	1
Ο Κ. Ιωάν. Δεκάτης	»	1
Ο Κ. Χριστόδουλος Ματακίδης	»	1
Ο Κ. Θεοφάνης Σιατιστεύς	»	1
Ο Κ. Α. Προῦσος	»	1
Ο Κ. Σπύρος Παιδάκος	»	1
Ο Κ. Ζαχαρίας Κ. Παππαγιάνη	»	1
Ο Κ. Σπύρος Παππαζαφειρόπουλος	»	1
Ο Κ. Δ. Ρίζος	»	1
Ο Κ. Γ. Σπανολάκης	»	2
Ο Κ. Θεόδωρος Ηλιόπουλος	»	1
Ο Κ. Αλέξανδρος Πλατύκας	»	1
Ο Κ. Διαμνντήης Μανιάρης	»	1
Ο Κ. Α. Ρουσσόπουλος	»	1
Ο Κ. Κωνστ. Μαυρίκιος	»	1
Ο Κ. Κωνστ. Πετσάλης	»	1
Ο Κ. Ιωάννης Φειζόπουλος	»	2
Ο Κ. Ιωάννης Οικονόμου	»	1
ΕΙΣ ΣΑΛΑΜΙΝΑ.		
Ο ἀρχηγός Κ. Ν. Κριζιώτης	»	2
Ἡ Κ. Φωτεινὴ σύζυγός του	»	2
Ο ὑπασπιστής του Κ. Π. Ἰγγλέσης	»	2
Ο Κ. Λεονίδας Π. Σ. Ἰγγλέσης	»	2
Ο Κ. Ιωάννης Οικονόμου	»	3
Ο ἀρχηγός Κ. Ι. Ράγκος	»	2
Ο γραμματεὺς του Κ. Κωστάκης	»	2
Ο ἐπιθεωρητής Κ. Δημ. Ἀθανασίου	»	2
Ο ταγματάρχης Κ. Τριαντάφυλλος Τσουρᾶς	»	1
Ο ὑποταγματάρχης Κ. Γ. Ζορμπᾶς	»	1
Ο Καταλοματίας Κ. Ἄλ. Πεσπάλης	»	1
Ο ἄνθιμος ἑρμὸς τοῦ 12 τάγματος	»	1
Ο ταμίας Κ. Α. Κριεζῆς	»	1
Ο Κ. Εὐστράτιος Παπάγου	»	1
Ο Κ. Ἰωάννης Γεωργαντᾶς	»	2
ΕΙΣ ΔΡΑΚΟΣΠΗΛΙΑΝ.		
Ο ταγματάρχης Κ. Εὐθύμιος Στουρνάρης	»	3
Ο Κ. Ιωάννης Βελέντζας	»	1
Ο Κ. Γεώργιος Ἰωάννου Βελέντζα	»	1
Ο Κ. Ἀθανάσιος Ἰωάν. Βαλτινός	»	2

Ο Κ. Ἰωάννης Γοστίτσα	σώμ.	1
Ὁ Κ. Γιαννακὸς Κωνστ. Χατσίσκος	»	1
Ο Κ. Ἰωάν. Γ. Μοσκοβάκη	»	1
Ο ἱερομόναχος Κ. Νικητάριος Δημητρίου	»	1
Ο Κ. Εὐστάθιος Χ. Πέτρον	»	1
Ο Κ. Ἰωάν. Γεωρ. Σαμπέλας	»	1
Ο Κ. Στάμος Κωνστ. Βαλτινὸς	»	1
Ο Κ. Δημ. Ἄθαν. Τσαμούρης	»	1
Ο Κ. Γεώρ. Καραμάνης	»	1
Ο Κ. Ἰωάν. Βασιλείου	»	1
Ο Κ. Γιάννης Διάπης	»	1
Ο Κ. Πέτρος Στέργιου	»	1
Ο Κ. Ἀντώνιος Ζωγράφος	»	2
Ο Κ. Νικόλαος Μπαλούλας	»	1
Ο Κ. Γεώργιος Σκληρὸς	»	1
Ο Κ. Λάμπρος Κουτσονίκας	»	1
Ο Κ. Ἰωάννης Δεοναρδίδης	»	1
Εἰς Αἴγιναν.		
Ο Κ. Α. Γιαννίτσης	»	2
Ο Κ. Κ. Γ. Λήμνιος	»	1
Ο Κ. Νικόλαος Δημητριάδης	»	1
Ο Κ. Εὐστράτιος Δημητριάδης	»	1
Ο Κ. Κωνστ. Σαρῆς	»	1
Ὁ Κ. Ἰωάν. Μπουσάκης	»	1
Ὁ Κ. Ν. Νικητόπλος ἐκ Δημηστάνης	»	2
Ὁ πανιερώτατος Κ. Νεόφυτος Καρίστου	»	1
Ὁ — Ρεθύμνης Ἰωαννίκιος	»	1
Ὁ Κ. Ἀναστάσιος Μαγαυλᾶς	»	2
Ο Κ. Ζαφείριος Μ. Ταβουλάρης	»	1
Ὁ Κ. Κυπριανὸς Θεσσαεὺς	»	1
Ὁ Κ. Ἰωάν. Λαζαρίδης	»	1
Ο Κ. Σταμάτιος Ψωμᾶς	»	1
Ὁ Κ. Ἀθανάσιος Καμπάνης	»	1
Ὁ Κ. Θεοδόσιος Σπανόπουλος	»	1
Ὁ Κ. Ἀνδρέας Βενετσανόπουλος	»	1
Ὁ Κ. Παναγ. Α. Τυπάλδος	»	1
Ὁ Κ. Γεώρ. Παππαμανύλης	»	2
Ὁ Παρθένιος ἱεροδιάκονος ἐπαρχ. Καρίστου	»	1
Ο Κ. Διακόπουλος Μήλιος	»	1

Ο Γ. Δημήτριος Σκοτειδής	σώμ.	Ι
Ο Κ. Φ. Ιωάννης Φίλων	»	Ι
Ο Κ. Γρηγόριος Καμπούρογλου	»	Ι
Ο Κ. Γεώργιος Γεννάδιος	»	Ι
Ο Κ. Κατακουζινός	»	Ι

ΕΙΣ ΠΟΤΟΝ.

Ο Κ. Γεώργιος Σαχίνης	»	6
Ο Κ. Αντώνιος Κριεζής	»	2
Ο Κ. Νικόλαος Γιαννίτσης	»	Ι
Ο Κ. Κωνσταντίνος Καλέρης	»	Ι
Ο Κ. Γεώργιος Σακτούρης	»	Ι
Ο Κ. Ηλίας Δημητρόπουλος	»	Ι
Ο Κ. Λουκάς Άθανινός	»	Ι
Ο Κ. Σταμάτιος Δάσας	»	Ι
Ο Κ. Νικόλαος Βαλέτας	»	Ι
Ο Κ. Λαμπριανός Ταβολάρας	»	Ι
Ο Κ. Γεώργιος Μ. Σεβαστός	»	Ι
Ο Κ. Πολυχρόνης Μοσχάκης	»	Ι
Ο Κ. Στέφανος Ξανθάκης	»	Ι
Ο Κ. Αντώνιος Συνοδίου	»	Ι
Ο Κ. Κάρλος Ζάρπας	»	Ι
Ο Κ. Νικόλαος Ιωαννίδης	»	Ι
Ο Κ. Γεώργιος Χρήστου Παππακυριάκου	»	Ι
Ο Κ. Σποριδών Χ. Κοκκόλη	»	Ι

ΕΙΣ ΞΥΡΑΝ.

Ο Κ. Αργύριος Δ. Ταρπουζής	»	Ι
Ο Κ. Αντώνιος Ράλλης	»	Ι
Ο Κ. Δημήτριος Κωνσταντίνου	»	Ι
Ο Κ. Αντώνιος Νίκας	»	Ι
Ο Κ. Γεώργιος Καραγιαννάκης	»	Ι
Ο Κ. Ευστάθιος Σουγδουρής	»	Ι
Ο Κ. Έμμανουήλ Δημητρίου	»	Ι
Ο Κ. Νικόλαος Βαλσαμάκης	»	Ι
Ο Κ. Νικόλαος Γρυμαλδής	»	Ι
Ο Κ. Ιωάννης Περίδης	»	Ι
Ο Κ. Παρασκευής Κάζηρας	»	Ι
Ο Κ. Γεώργιος Η. Δύκας	»	Ι

ΕΙΣ ΑΓΓΑΡΟΝ.

Ο Κ. Νικόλαος Γούναρης	»	Ι
----------------------------------	---	---

Ο Κ. Δημήτριος Πιέγκος	σώμ.	Ι
Ο Κ. Γιαννούλης Δήμου	»	Ι
Ο Κ. Κωνσταντίνος Κυρκάκης	»	Ι
Ο Κ. Νικόλαος Κοτάκης	»	Ι
Ο Κ. Δήμος Μ. Καίρης	»	Ι
Ο Κ. Φιλόθεος Α. Καμπίνης	»	Ι
Ο Κ. Μίχος Άθανασίας	»	Ι
Ο Κ. Μίχος Δήμου Καίρης	»	Ι
Ο Κ. Μίχος Π. Καίρης	»	Ι
Ο Κ. Λεόντιος Κουμοριανός	»	Ι
ΕΙΣ ΆΡΓΟΣ.		
Ο γενναϊότατος Κ. Δημήτριος Τσόκρης	»	2
Ο τοποτηρητής Κ. Ν. Μαυρομάτης	»	Ι
Ο Κ. Αλέξανδρος Φωκάς	»	Ι
Ο Κ. Μ. Α. Καίρης	»	Ι
Ο Κ. Σάμος Δισκαλόπουλος	»	Ι
Ο Κ. Άναστάσιος Λόντος	»	3
Ο Κ. Νικόλαος Ιωάν. Κορδία	»	Ι
Ο Κ. Νικόλαος Ζεγκίνης	»	Ι
Ο Κ. Μιχαήλ Καββά	»	Ι
Ο Κ. Θεόδωρος Μοθωνιός	»	Ι
Ο Κ. Γεώργιος Δώκινς	»	Ι
Ο Κ. Α. Περόουκας	»	Ι
Ο Κ. Ιωάννης Πασχάλης	»	Ι
Ο Κ. Θ. Τρικινόπουλος	»	Ι
Ο Κ. Άθανάσιος Άσημακόπουλος	»	Ι
Ο Κ. Α. Παππά Σπύρου	»	Ι
Ο Κ. Σωτήρας Μ.τσούρης	»	Ι
Ο Κ. Έμμανουήλ Γιαννούσης	»	Ι
Ο Κ. Μ. Παππά Μιχαλόπουλος	»	Ι
Ο Κ. Νικόλαος Βέσκας	»	Ι
Ο Κ. Νικολ. Κ. Άναγν. Ιατρός	»	Ι
Ο Κ. Χαράλαμπος Μερκάνης	»	Ι
Ο Κ. Π. Α. Κυπαρισσίας	»	Ι
Ο Κ. Χρ. Σταμ. Άντωνόπουλος	»	Ι
Ο Κ. Σ. Δ. Βουλπιώτης	»	Ι
Ο Κ. Π. Βαλασαμάκης	»	Ι

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

007000051420